

děti a jejich problémy

sdružení linka bezpečí

SBORNÍK STUDÍÍ

děti a jejich problémy

Sdružení Linka Bezpečí © 2005

texty:

© Lenka Lovasová

© Jaroslava Hanušová

© Kateřina Hellebrandová

ISBN 80-239-4482-7

obsah

ÚVODNÍ SLOVO

Tomáš Květák	9
---------------------	---

RODINNÉ VZTAHY

Lenka Lovasová

Definice rodiny	15
Funkce rodiny	15
Rozdělení rolí v rodině	16
Význam rodiny pro dítě	16
Poruchy rodiny	17
Jaké výsledky přinesl výzkum české rodiny?	19
„Nemocné“ rodinné vztahy	20
Rozvod	21
Otcovská role v rodině	22
Alkoholismus v rodině	23
Přehnaná přísnost rodičů	24
Nezájem rodičů	26
Nepochopení rodičů	27
Rodinná terapie	28
Proměny rodiny během historie až do současnosti	29
Statistika – data z Linky bezpečí	30
Literatura	36

LÁSKA A PARTNERSTVÍ

Lenka Lovasová

Touha po lásce	41
Zamilovanost a láska	41
„Biochemie lásky“	42
Pohlavní identita	43
Seznamování	44
Konfliktní vztah	46
Rozchod	47
Sexuální soužití	48
Gravidita	50
Úmrtí partnera	51
Závěr	54
Statistika – data z Linky bezpečí	54
Literatura	61

děti a jejich problémy

ŠIKANA

Lenka Lovasová

Příběh z Linky bezpečí	65
Definice	66
Vývoj šikany	66
Diagnostika	68
Příčiny	69
Agresor	70
Oběť	71
Skupiny náchylné ke vzniku šikany	72
Následky šikanování	73
Jak vhodně a účinně zasáhnout	73
Šikana z právního hlediska	75
Možnosti prevence	76
Statistika z Linky bezpečí	77
Data z Linky bezpečí	77
Závěr	82
Literatura	82

SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ

Jaroslava Hanušová

Syndrom zneužívaného dítěte (CAN/CSA)	87
Incest	90
Komerční sexuální zneužívání dětí (CSEC)	92
• pornografie	92
• prostituce	93
• sexuální turistika	94
• specifické rysy CSEC	95
Epidemiologie CSA	96
Rizikové faktory z hlediska oběti	96
Právní hlediska	97
Projevy sexuálního zneužívání u dětí	98
Kompletní vyšetření	99
Následky syndromu sexuálně zneužívaného dítěte	100
Terapie	101
Kam se obrátit?	102
Prevence	102
Statistika – data z Linky bezpečí	103
Závěr	110
Příloha č. 1: Články Úmluvy o právech dítěte a syndrom CAN, CSA	110
Literatura	111

DÍTĚ NA ÚTĚKU**Kateřina Hellebrandová**

Úvod	117
Charakteristika útěku	117
Útěky z domova	119
• rodinné zázemí	119
• škola	120
• syndrom CAN	122
• situace dítěte na útěku	123
• pohled rodičů	123
• možnosti pomoci ze strany Linky bezpečí	124
• právní rámec	127
• statistika Linky bezpečí	129
Vyhození z domova	131
• právní rámec	132
• statistika Linky bezpečí	132
Útěky z ústavního zařízení	134
• statistika Linky bezpečí	135
Linka vzkaz domů	137
Pohřešované děti	139
Závěr	141
Literatura	141

CO SDRUŽENÍ LINKA BEZPEČÍ NABÍZÍ?

142

úvodní slovo

Každý z nás se už jistě ve svém životě dostal „do úzkých“, stál před situací, která byla v tu chvíli pro něj bezvýhodná, možná i značně nebezpečná. I když se do takové situace dostane dospělý člověk, který je rozumný a sám za sebe plně zodpovědný, bývá to zkušenost bolestná, se kterou nechce zůstat sám. Potřebuje slyšet názor druhých, podvědomě čeká uklidnění a řešení. Když se však do takové situace dostane dítě nebo mladý člověk, je pomoc nezbytná, protože mu chybí zkušenost a možnost řešit problémy, do kterých se dostal často vinou jiných. Rodiče a vychovatelé jsou první, kdo by měl vědět, že se dítě ocitlo v tísní, ať už z objektivních příčin, nebo jen subjektivně. Pravdou ale bývá často opak – rodiče a vychovatelé jsou ti poslední, komu by se dítě chtělo svěřit, protože si buď myslí, že by u nich nenašlo pochopení, nebo se problémová situace týká právě jich.

Pro takové případy funguje v České republice již od roku 1994 Linka bezpečí dětí a mládeže. Děti se mohou dovolat 24 hodin denně a volání je bezplatné. K dispozici je centrála a až 10 konzultantů na telefonních linkách. Když se klient dovolá, může být v případě volné linky okamžitě přepojen z centrály na konzultanta, který se mu plně věnuje. Pokud jsou zrovna všechny linky obsazeny, centrála mu sdělí, že může počkat na telefonu, dokud se linka neuvolní, případně může zavolat později.

Děti, které na Linku bezpečí volají, si většinou chtějí pohovořit o něčem konkrétním a k vyřešení dané situace jim stačí jeden či dva telefonáty. Konzultant volajícího vyslechne, dává mu prostor, aby mohl ventilovat svá zklamání, nejistoty a jiné prožitky, protože mnohdy mu nejvíce chybí pochopení a pocit důvěry. Společně hledají možnosti řešení. Tyto klienty považujeme za „klasické“, tedy ty, pro které je linka skutečně určena. Volající nemusí v takovém případě vycházet z anonymity, což podporuje jeho pocit diskretnosti a bezpečí.

Stává se však, že problém je závažnějšího rázu (týrání, zanedbávání, zneužívání, šikana) a nestačí ho řešit radou a povzbuzením. Volající potřebuje pomoc zvenčí. K tomu účelu disponuje Linka bezpečí databází institucí, které v ČR zajišťují sociálně-právní ochranu dětí. Spolupracuje rovněž s policií, krizovými centry a azylovými domy.

Na lince mohou pracovat pouze konzultanti, kteří absolvovali výcvik v telefonické krizové intervenci u dětí a mládeže. Minimální věková hranice je 20 let; musí mít ukončené

děti a jejich problémy

středoškolské vzdělání s maturitou. Dříve, než jsou zařazeni do výcviku, musí projít výběrovým řízením, jehož podstatou je řízený pohovor a psychologický test. Kvalitu práce zabezpečuje na každé službě supervizor. Je konzultantům kdykoli k dispozici pro případ řešení zvláště závažných hovorů či hovorů, ke kterým se sami necítí být kompetentní. Zároveň provádí kontrolu jejich práce.

Každý telefonát přijatý na Lince bezpečí je zaznamenán do databáze ve speciálním softwaru, v níž je pak možné vyhledat údaje typu: kdo volal (chlapec nebo děvče), věk, důvod volání, jak dlouho hovor trval, v jakém stavu bylo volající dítě, kam bylo odkázáno, atd.

Typově lze přijatá volání rozdělit do tří skupin:

- testovací hovory (žerty, agresivní telefonáty, mlčení)
- hovory ukončené na ústředně (odložené hovory, informační hovory, imitované hovory, poděkování, vzkaz apod.)
- tématické hovory o problému (reálné a skryté = s náznakem imitace, žertu apod.).

Vyhodnocení, zda se jedná o reálný či skrytý hovor, záleží na subjektivním pocitu konzultanta.

Dále pak se hovory třídí do jednotlivých tématických kategorií (přičemž každá kategorie má ještě své vnitřní rozlišení):

- problémy s láskou, partnerstvím
- rodinné vztahy
- vrstevnické vztahy
- školní problémy
- problémy sexuálního zrání a soužití
- osobnostní a zdravotní problémy
- syndrom týraného, zanedbávaného, zneužívaného dítěte
- závislosti
- šikana, etnické a rasové problémy
- ostatní témata

Tato databáze se dále statisticky zpracovává a získaná data se používají v sociálně-preventivních programech společnosti.

Mnohem důležitější než údaje statistik, se kterými se můžete seznámit v naší publikaci, jsou konkrétní životy a příběhy dětí, za které neseme zodpovědnost, ať už jako rodiče, učitelé, vychovatelé, či jako sousedi či občané jedné společnosti. Je nesmírně důležité, abychom si všimli jevů, které mohou napovědět, že se s dítětem děje něco mimořádného, že je v úzkých a neví si rady. Někdy může jít „jen“ o problém, se kterým se musí vyrovnat každý sám, ale jindy může chování dítěte signalizovat volání o pomoc. Abychom signály rozpoznali a dokázali včas zareagovat, musíme problémy současných dětí znát a vědět o možnostech řešení. K tomu vám nabízíme poznatky z Linky bezpečí.

Život v naší společnosti se stává stále složitější. Na jedné straně rostou technické možnosti, na druhé roste nebezpečí jejich zneužití. Společnost dává člověku stále větší svobodu, ale paradoxně ho k užívání svobody stále méně vychovává. To, co bylo dříve

pevnou součástí výchovy – určité mravní a společenské normy –, je dnes vnímáno spíše jako konvence, ze které je nutno se vymanit, aby si člověk mohl „dělat, co chce“. Mízí hranice mezi dobrým a zlým jednáním; pochopitelné a ospravedlnitelné je takřka všechno, co „přináší užitek“, nebo spíše požitek, zisk. Pravdou však zůstává, že tam, kde jeden příliš získává, často druhý příliš ztrácí.

První obětí takového pojetí „svobodné společnosti“ jsou právě děti. Nejenže se snadno stávají obětí zneužívání a jiných trestných činů, ale ztrácejí se ve zmatku názorů, hodnot, nemají pevný bod, kterého by se mohly při řešení těžkých situací přidržet. Navíc jim často chybí rodinné zázemí, pocit bezpečí a lásky, což je nezbytné východisko pro budování pevné a zdravě sebevědomé osobnosti. Nezůstávejme jim dlužni právě toto: pro ně pochopitelnou výchovu k jasným hodnotám a názorům, pocit bezpečí a bezvýhradné lásky.

TOMÁŠ KVĚTÁK

rodinné vztahy

Lenka Lovasová

DEFINICE RODINY

Vzhledem ke skutečnosti, že vymezení pojmu rodina bylo (nejen) ve společenských vědách věnováno mnoho pozornosti, lze se setkat s celou řadou jejich různých definic. Obecně bývá rodina charakterizována především z hlediska svého postavení ve společenském systému, dále pak z hlediska vazeb, sociálních funkcí a základních sociálních procesů, které v ní probíhají.

Jedna z nejjednodušších definic popisuje rodinu jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života. Ačkoli právní řád České republiky neobsahuje legální definici rodiny¹, lze konstatovat, že za rodinu považuje především společenství založené manželstvím. Této formě rodinného soužití potom věnuje zvláštní pozornost a poskytuje jí ochranu.

FUNKCE RODINY

Společenství muže, ženy a jejich dětí se označuje jako nukleární rodina [3] a ta je všude na světě považována za základní jednotku solidarity a vzájemné odpovědnosti. Ve většině kultur je rovněž uznávána jako jediná legitimní sociální jednotka plodící potomky a mající zodpovědnost za jejich výchovu.

Rodina je nesmírně důležité společenství, těsně spjaté nejrůznějšími vztahy uvnitř i venek. Vůči okolnímu světu se podle momentální potřeby otevírá či uzavírá, čímž se stává jakýmsi malým samostatným světem, jehož hlavním posláním je poskytovat svým členům péči a ochranu. Stručně lze základní funkce² rodiny shrnout takto:

- **reprodukční** – plození potomků
- **ekonomická** – hmotné zajištění členů rodiny
- **socializační** – učí děti zařazovat se do dané společnosti a kultury
- **emocionální** – zajišťuje citové zázemí pro své členy

Tím nejdůležitějším slučovacím prvkem rodiny je právě poslední jmenovaná emocionalita³. Emocionální funkci v rodině dokáže plně zastávat pouze jedinec (rodič), který

1 Rodinu např. vymezoval Všeobecný zákoník občanský z roku 1811 v ustanovení § 40 jako vztah mezi prarodiči a všemi jejich potomky.

2 V šedesátých letech 20. století zaznívala nejrůznější prohlášení a deklarace o tom, že rodina své funkce postupně předá jiným institucím, které vznikly později. Šlo o školu, stát, zařízení denní péče, zkrátka nebudezapotřebí, aby vůbec rodina existovala. Nicméně tyto funkcionalisticky orientované teorie nakonec ústy svých velkých představitelů doznaly, že se mylí.

3 Pokud se ohlédneme do minulosti, můžeme sledovat vývoj emocionality v rodinách různého typu až do současnosti. Pro ilustraci lze uvést např. typickou rodinnou formaci 18.–19. století, což byla patriarchální rodina. Jednalo se o vícegenerační rodinu, v níž se odehrával celý život jedince, a nikdo nemusel prakticky její kruh opustit. Dominantní roli zastával otec. Rodina tohoto typu byla značně stabilní, ovšem především z ekonomických důvodů. Emocionální složka jejího života však byla chudá a v podstatě také podřízena složce ekonomické.

je dostatečně zralý, zodpovědný a dokáže vytvořit trvalé citové zázemí pro všechny ostatní členy. Emocionální jistota je potřebná nejen pro děti, ale také pro dospělé, i když v trochu jiné podobě. Přesto v poslední době lze sledovat, že v některých kruzích vystupují do popředí spíše faktory hmotné povahy.

ROZDĚLENÍ ROLÍ V RODINĚ

Každý člověk hraje ve společnosti určitou společenskou roli a chování podle dané role je od něj společností očekáváno. Tak je tomu i v rodině. Od dítěte se očekává, že bude, alespoň do určitého věku, v mnoha ohledech na svých rodičích závislé a bude tedy přijímat jejich péči. Od rodičů se očekává, že mu tuto péči poskytnou, že budou emočně i sociálně zralí, ekonomicky nezávislí atd. Velice důležitou roli však hrají v rodině také prarodiče. V naplňování psychických potřeb dítěte stojí hned za rodiči. Jsou většinou klidnější, vyrovnanější – často oproti přetíženým rodičům představují ostrůvek klidu, stability.

Některé problémy v rodině mohou pramenit právě z toho, že dospělý jedinec není schopen či ochoten svou roli rodiče (prarodiče) plně přijmout a ztotožnit se s ní. Především u nezralých osobností může někdy dojít k takzvanému konfliktu rolí, kdy jedinec není schopen ve svém životě skloubit stále narůstající počet různých rolí (role rodiče, manžela/manželky, snachy/zetě, zaměstnance atp.), což přirozeně vede k frustraci a má negativní dopad na fungování celé rodiny.

VÝZNAM RODINY PRO DÍTĚ

Není pochyb o tom, že rodina má pro dítě nezastupitelný význam, má rozhodující vliv na rozvoj jeho osobnosti, a to jak v oblasti tělesné, duševní, tak i sociální. Dítě si vytváří svůj vlastní vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak mu rodiče či vychovatelé předkládají realitu a jak jej do této reality uvádějí. Rodina je v podstatě mikrosvět [6], vzorová společnost, ve které si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie, které jsou pak rozhodující pro jeho orientaci ve společnosti, především v interpersonálních vztazích. A to jak v pozitivním, žádoucím smyslu, tak ve smyslu negativním.

Aby byl dítěti zajištěn po všech stránkách optimální vývoj, musí být rodina schopna uspokojit jeho základní potřeby⁴. Pro zjednodušení je lze rozdělit do čtyř skupin a představit si je jako pyramidu, jejíž základnu tvoří potřeby biologické a vrchol potřeby vývojové (viz obr. 1).

4 Jak už kdysi poznamenal J. A. Komenský, takovou prvotní potřebou je potřeba dobře se narodit, což znamená, že by se dítě mělo narodit zdravé, chtěné a vítané, se všemi předpoklady a schopnostmi dobrého a všestranného vývoje.

obr. 1 • základní potřeby dítěte

Biologické potřeby zahrnují řádnou výživu, dostatek tepla, čistotu atd. Jakmile jsou uspokojeny tyto biologické potřeby, přicházejí ke slovu potřeby psychické, tzn. potřeba náležitého přísunu podnětů, potřeba jistoty, vědomí vlastní identity, potřeba otevřené budoucnosti. S těmito psychickými potřebami velice úzce souvisí také potřeby sociální, jako je potřeba lásky a bezpečí, potřeba akceptace dítěte takového, jaké je, zabezpečení všech možností k rozvinutí jeho schopností atd. Někdy se tyto dvě kategorie slučují a označují se jako potřeby psychosociální. Vývojové potřeby jsou aktuální opět až po řádném uspokojení potřeb předešlých a zahrnují motivaci a následné činnosti, kterými se lidský jedinec sám rozvíjí. Je zřejmé, že charakter potřeb se neustále mění s postupujícím vývojem dítěte.

Ještě jeden důležitý fakt by bylo dobré připomenout: „Vztah dítěte k jeho lidem je dán ne tím, že mu způsobují nějakou příjemnost, ale tím, že mu dávají pocit bezpečí.“⁵ Neexistuje tedy takzvaný „hlas krve“, nýbrž pouze pocit jistoty – to znamená, že rodiče jsou pro dítě ti, kteří se o něj mateřsky a otcovsky starají a uspokojují tak jeho potřeby. V žádném případě se proto nemusí jednat pouze o biologické rodiče.

PORUCHY RODINY

Poruchou rodiny se rozumí taková situace, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou. Jinak řečeno, jde o selhání některého člena nebo členů rodiny, jež se projevuje v nedostatečném plnění některých nebo všech základních rodinných funkcí [6].

5 Bernard Hassenstein

Hlavní příčiny rodinných poruch se dělí na:

- **objektivní** – na vůli rodičů nezávislé (nezaměstnanost, válka, hladomor, invalidita, nemoc, úmrtí)
- **subjektivní** – na vůli rodičů závislé (neochota pečovat o dítě, neochota přijmout společenské normy, nezralost, neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi)
- **smíšené**

Pro profesionály pracující s dětmi (pediatři, pedopsychiatři, pedopsychologové) je z mnoha důvodů informace o funkčnosti rodiny vyšetřovaného dítěte nesmírně cenná. J. Dunovský pro tyto účely vypracoval tzv. Dotazník funkčnosti rodiny (DFR), který se opírá o hodnocení osmi diagnostických kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně ekonomická situace (vycházející z věku, rodinného stavu, vzdělání, zaměstnání rodičů, z příjmu a bydlení rodiny), osobnost rodičů (jejich zdravotní i psychologický stav a úroveň jejich společenské adaptace), osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě, péče o dítě.

Dotazník se vyhodnocuje pro každé dítě zvlášť, a to vždy pro aktuální rodinu. Jeho opakované užití umožňuje hodnotit vývoj situace ve sledované rodině včetně účinnosti terapeutických a rehabilitačních aktivit. Dnes je DFR používán nejen pro výzkumné účely, ale i v praxi. Byl začleněn i do nového systému preventivních prohlídek v pediatrii jako diagnostický nástroj dětského lékaře.

Na základě výsledného skóre DFR byly autorem definovány čtyři typy rodin:

- 1 • **Funkční rodina** – v podstatě intaktní, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v běžné populaci valná většina, až 85 %.
- 2 • **Problémová rodina** – rodina, v níž se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Pro pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) znamenají tyto rodiny potřebu zvýšené pozornosti a sledování. Problémových rodin se v populaci vyskytuje okolo 12–13 %.
- 3 • **Dysfunkční rodina** – je chápána jako rodina, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama a je proto nutno učinit řadu opatření zvenčí, známých pod pojmem sanace rodiny. Toto pásmo je nejsvízelnější, protože jde o to, kam až podporovat takovou rodinu a odkdy se postavit v zájmu dítěte proti ní (např. zbavením rodičovských práv). Takové rodiny tvoří asi 2 %.
- 4 • **Afunkční rodina** – poruchy jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je bezpředmětná a zbytečná; jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do rodiny náhradní, popř. není-li to možné, jinam. V populaci se vyskytuje asi 0,5 % takových rodin.

JAKÉ VÝSLEDKY PŘINESL VÝZKUM ČESKÉ RODINY?

V druhé polovině 90. let zkoumali Jiří Kovařík⁶ a Zdeněk Matějček⁷, kolik je u nás dobře fungujících rodin, kolik rodin fungujících hůře či nefungujících a v čem se navzájem odlišují [22]. Celý soubor respondentů rozdělili na ty, kteří považují své rodinné soužití za šťastné a spokojené (= dobře fungující rodiny, cca 70 %) a na ty, kteří jsou naopak nešťastní a se svým rodinným životem nespokojení (= hůře fungující až afunkční rodiny, cca 10 %). Zbýlých 20 % respondentů by se zařadilo někam mezi tyto dvě skupiny. Výsledkem studie bylo zjištění, že hlavní rozdíl mezi spokojenými a nespokojenými rodinami spočívá především v tzv. vnitřních znacích (rodinná komunikace, interakce a vzájemná vazba), nikoli ve znacích vnějších (velikost rodiny, její skladba, uspořádání):

- Partneři ve fungujících rodinách kladli větší důraz na tradiční hodnoty, jako je např. věrnost a trvalý citový partnerský vztah, dále porozumění v zájmech mezi partnery, porozumění v zájmech a názorech týkajících se zaměstnání, uznání a tolerance, schopnost pohovořit si otevřeně o různých problémech, shoda názorů na veřejné dění, možnost věnovat se plně zaměstnání. Další důraz byl kladen na optimismus a sebedůvěru partnerů. Menší důraz kladli tito spokojení lidé ve srovnání s těmi nešťastnými a nespokojenými na dostatek peněz a dobré hmotné podmínky.
- Dále se ukázalo, že čtyři z pěti spokojených lidí si pravidelně denně doma povídají o každodenních zážitcích, zkušenostech či problémech. A nejméně devíti rodinám z deseti se daří poměrně brzy vyřešit vzniklé problémy tak, že se nekumulují. Ve více než v polovině rodin spolu často hovořili i o takových otázkách, které přesahují okruh rodiny, jako je politika, sociální otázky, veřejné otázky atd. Pro rodiny nespokojené bylo naopak charakteristické, že si ve více než 70 % o každodenních zážitcích a problémech vůbec nepovídají. Těmto rodinám se nedaří rychle řešit problémy a někdy je neřeší vůbec. Pro další tři čtvrtiny z nich je typické, že běžně nehovoří o tom, co se ve společnosti děje, co je nového v politice, v novinách atd.
- V oblasti péče o děti byly nejvýznamnější následující rozdíly: u spokojených a šťastných lidí v naprosté většině (96 %) dělají děti rodičům radost a ve více než v 70 % rodin nemají s výchovou dětí větší starosti ani výraznější potíže. U jedné třetiny spokojených se věnovali dětem oba rodiče společně, v necelých dvou třetinách se věnovala dětem převážně matka, v 1 % muž. U nespokojených byla situace jiná: u více než poloviny těchto rodin přinášela výchova a péče o děti velké starosti a někdy i značné potíže. Oba rodiče se věnovali dětem tak v jedné až dvou rodinách z deseti. Ve čtyřech pětinach se dětem věnovala především žena a zhruba v 5 % rodin někdo jiný.
- Důležitou roli hrálo nejen porozumění mezi rodiči a dětmi, ale i dobré vztahy těchto lidí s prarodiči. Vlastní rodiče či rodiče partnera, popř. další příbuzní u spokojených

6 Jiří Kovařík, ředitel pedagogické sekce ČKA, místopředseda Českého výboru pro UNICEF a vědecký pracovník Střediska náhradní rodinné péče

7 Zdeněk Matějček, náš nejznámější dětský psycholog, autor mnoha článků a knih o výchově a dětské psychologii. Působil v pražském sociodiagnostickém ústavu, na dětské psychiatrii a na Dětské klinice I. LF v Praze-Krči. Matějček stál při zrodu Linky bezpečí a byl poradcem současného ředitele.

rodin působili mnohem více jako významná součást přirozené sítě sociálních opor. Především se ukázalo, že výrazněji než v rodinách nespokojených mají jedni či druzí prarodiče výrazný podíl na vytváření dobrých rodinných vztahů, a to u dvou třetin dotázaných. A v naprosté většině (okolo 90 %) neexistují výraznější neshody mezi prarodiči a respondenty. Za povšimnutí stojí, že 60 % spokojených rodin soudí, že v případě, že by se dostaly do vážnějších problémů, pomohou jim příbuzní. Ve skupině „nespokojených“ je zase situace jiná – prarodiče nebo příbuzní jako stabilizující a podpůrní činitelé zde prakticky nepůsobí.

- 85 % rodin z těch šťastných dbalo poměrně silně na dodržování rodinných tradic, významných rodinných svátků a oslav. V rodinách nespokojených bylo dodržování rodinných tradic podstatně asi pro dvě třetiny tohoto souboru.
- Co se týče společně stráveného času, ve spokojených rodinách tráví jejich členové spolu týdně o sedm hodin více času než ve druhé skupině rodin. S přáteli a známými tráví průměrně o dvě a půl hodiny méně času než s rodinou. V rodinách nespokojených je tento poměr obrácený – mnohem více času tráví s přáteli a známými a málo času rodinou. Mimochodem ve funkčních rodinách se děti dívají na televizi minimálně o jednu hodinu méně. Nicméně, jak ukazují některé výzkumy [18], televize sama o sobě není tak hrůzným a zločinným faktorem v životě lidí, pokud je to společenská událost. I když se například rodina dívá na ne příliš kvalitní program, ale členové rodiny jej komentují a hodnotí, je to v pořádku. Problém je tam, kde se z televize stává chůva, která má dítě zabavit a uspat.

Souhrnně řečeno: čas strávený s rodinou, komunikace a schopnost řešit každodenní problémy či případné krize a důraz na zmíněné tradiční hodnoty jsou faktory, které odlišují šťastné a spokojené rodiny od nešťastných a nespokojených.

„NEMOCNÉ“ RODINNÉ VZTAHY

V rámci nukleární rodiny existuje ve většině společností vztah hluboké vzájemné závislosti a spolupráce, přičemž se většinou jedná o spolupráci bez přísného počítání a očekávání zcela přesné rovnosti v tom, co pro sebe jednotliví členové dělají. V intimních poměrech rodinného života však často existují skryté žárlivosti, nejasné výčitky nevděku, což nám napovídá, že pod povrchem lidé přece jenom sledují, kdo co dostane. Jestliže se tyto zprvu drobné problémy neřeší, začnou se kumulovat, a výsledkem jsou mnohdy hluboké rány způsobené v rámci rodiny (jako je například dlouhodobá řevnivost až nenávisť mezi sourozenci apod.). „Rodina je pro člověka sice zázemím a útočištěm, ale je to také aréna, v níž bojující gladiátoři možná utrpí mnohem bolestivější a nezahojitelnější rány, než jsou ty, které jim ušetří okolní svět.“ [3] Následky v podobě psychického traumatu si pak jedinec nese s sebou po celý život.

Jedním z častých projevů „nemocných vztahů“ v rodině bývá takzvaná somatizace, čili ztělesnění daného problému. Děti, ale i dospělí, kteří prožívají obtížné situace, si nestě-

žují na úzkost, smutek nebo problémy v rodinných vztazích, ale na tělesné symptomy. “Jazyk, který užívají ke konstruování svých problémů, svých identit, svých vztahů a svých životů, je jazyk těla. Tito pacienti obvykle zažívají mnohočetné mocenské boje s pomáhajícími odborníky – a to jak lékaři, tak psychotherapeuty, kteří trvají na užívání emočního jazyka k vyjadřování jejich potíží.“ [1]

Symptomy bývají nesourodé, nekonzistentní, anebo výrazně převyšují obtíže, které by lékaři čekali vzhledem k tělesným nálezům. Narativní terapeuti se pokoušejí spolu s pacientem a jeho rodinou hledat významy udávaných symptomů, které mohou mít významnou komunikační funkci vzhledem ke členům rodiny⁸.

Problematické rodinné vztahy jsou jedním z nejčastějších stesků dětí volajících na Linku bezpečí (viz příloha Statistika). V následujících kapitolách jsem se pokusila přiblížit ty nejpalčivější problémy, se kterými se na konzultanty obracejí, mezi něž patří rozvod, alkoholismus v rodině, přílišná přísnost rodičů, nepochopení a nezájem rodičů.

ROZVOD

PŘÍBĚH: Telefonuje devítiletá holčička. Trápí ji, že se její rodiče neustále hádají kvůli maličkostem. Když chce zasáhnout, vždy ji buď odbudou nebo pošlou pryč s tím, že jí do toho nic není. Případně padne i „nějaká ta facka“. V poslední době začali mluvit o rozvodu, což dívku vyděsilo. Pokoušela se jim říct, že je má ráda, že nechce, aby se rozvedli, ale oni tvrdí, že to takhle už dál nejde. Se svým trápením se sice svěřila babičce, ale ta o konfliktech mezi rodiči nic nevěděla, pouze vnučce řekla, že se tedy asi budou stěhovat s maminkou k ní. Holčička prosí konzultantku na Lince, aby rodičům zavolala a vzkázala jim od ní, že už nikdy nebude zlobit**.

* Všechny příběhy v této publikaci jsou pouze ilustrativní; jejich cílem je přiblížit pocity a myšlenky dítěte, které se nachází v obtížné situaci, nikoliv popsat postup řešení, proto zůstávají záměrně nedokončeny.

** Konzultanti v žádném případě nemohou vyřizovat rodičům vzkazy od dětí; v tomto případě se samozřejmě hledalo jiné řešení.

Jak ukázaly četné výzkumy, neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Jde pouze o to, že reakce dítěte v určitých obdobích jeho vývoje osobnosti je různá podle věku a také podle pohlaví. Dítě je vystaveno dlouhotrvajícímu stresu během nekonečných, opakovaných soudních řízení o určení styku rodičů s dítětem, v soudních sporech o výživné, o majetek, opakovaně se dostává na vyšetření k soudním znalcům, je těžce frustrováno, má-li se vyjadřovat, koho z rodičů si více váží, s kým by

8 Příkladem může být symptom bolení břicha u předškolního děvčátka, ve kterém rodiče v rámci terapie objevili signál, že se holčička v určitých vztahových situacích cítí stísněná, „jako by byla zkoušená.“ [17]

chtělo žít. Je obecně známo, že dítě je jakýmsi prostředníkem, přes kterého si rodiče vyřizují své účty. Dítě bývá dále stresováno všemi následujícími událostmi, jako je například stěhování, příchod nového partnera rodiče, nevlastních sourozenců atd. Zvláště zatěžující je situace, kdy dojde k obrácení rolí a kdy matka se třeba i předškolnímu dítěti svěřuje s tím, že je nešťastná, a žádá od něj pochopení a útěchu.

V důsledku trvalého stresu se objevuje v dítěti stále více napětí a úzkosti – to vede ke zhoršení koncentrace a nejčastějším projevem následně bývá zhoršený školní výkon, přestože předtím dobře prospívalo. Dítě je trestáno a ztrácí o školu zájem, protože se mu stává zdrojem utrpení, tím opět klesá výkonnost a bludný kruh se uzavírá. Není vzácností, že dítě začne trpět potížemi psychosomatického rázu (viz výše: bolest hlavy, břicha, průjmy, zvracení apod.).

OTCOVSKÁ ROLE V RODINĚ

V roce 2002 bylo v ČR celkem 31 758 rozvodů, z toho v 65,3 % se jednalo o manželské páry s nezletilými dětmi. V drtivé většině případů byly děti po rozvodu svěřeny do péče matky. Ve stejném roce se narodilo celkem 92 786 dětí, z toho 25,3 % mimo manželství. Je zřejmé, že v současné společnosti je stále více dětí vychovááno pouze matkami, zatímco role otce postupně ztrácí na významu. Přesto se odborníci shodují na tom, že otec má v rodině nezastupitelné místo a jeho přínos pro zdravý vývoj dítěte je neoddiskutovatelný. V 70. letech byly iniciovány výzkumy, které přinesly zjištění, že „otec je významný, nejen když jsou děti starší, nýbrž i v raných letech“ [13]. Mnoho dalších vědeckých výzkumů zabývajících se vztahem otce a dítěte, jejich vzájemnou interakcí a schopností otce reagovat na potřeby dítěte tuto tezi potvrdilo, stejně jako šetření zaměřená na důsledky nepřítomnosti otce v rodině. Vzhledem k alarmujícím číslům uvedeným v úvodu kapitoly považují za zajímavé podívat se, jakými změnami otcovská role v historii procházela.

Význam otce v rodině se měnil v souvislosti se společenským vývojem. Stejně jako každá sociální role, je definován a formován mnoha společenskými a kulturními faktory, které ovlivňují a proměňují statut otců ve společnosti, společně s jejich právy a povinnostmi. V antickém Římě měli otcové téměř absolutní moc nad svými dětmi, mohli je prodat do otroctví nebo dokonce zabít. Práva matek prakticky neexistovala. Pokud došlo k rozvodu, přešla péče o dítě automaticky na otce. [13]

I v pozdějších obdobích měl otec větší zodpovědnost za dítě než matka a téměř ve všech případech rozvodu bylo dítě svěřováno otci. V průběhu 19. století však již přichází první pomalé změny. V důsledku ekonomického rozvoje došlo k oddělení pracovního a domácího prostředí. Muži jako živitelé rodin opouštěli domovy a trávili mnohem více času v práci. Zodpovědnost za děti přecházela na matky [14]. I soudy začaly omezovat téměř absolutní právo otce na svěřování dítěte po rozvodu. Otcové si udržovali svůj formální statut hlav rodiny, ale role vychovatelů dětí připadala stále více matkám.

„Stoupala tendence mužů hledat smysl svého mužství mimo domov. Méně se vztahovali k hodnotě domova a rodičovství, pro jejich sebeurčení byly důležitější individuální ambice a úspěch. Otcovství se stalo méně důležitou sociální rolí.“ [14]

Tradiční pojetí otcovství zahrnovalo čtyři hlavní role. Otec byl nenahraditelným ochráncem a pečovatelem, vychovával a předával svým dětem morální zásady, byl hlavou rodiny a jejím živitelem. Všechny tyto role ztratily v průběhu posledních dvou století na důležitosti. Otcové ztráceli autoritu a prestiž v širší společnosti a otcovství jako takové ztrácelo na vážnosti.

Pravděpodobně i v souvislosti s tím se upřednostňování matek při svěřování dětí do péče rozšiřovalo i na starší kategorie dětí. Na počátku 20. století se již matkám svěřovaly děti jakéhokoli věku do trvalé péče. Preference otců byla tedy nahrazena téměř bezvýhradnou preferencí matek. Tento postoj společnosti byl ještě upevněn stále populárnější psychoanalytickou teorií, která kladla velký důraz na přínos matky k psychické pohodě dítěte [13]. Usuzovalo se, že vztah mezi matkou a dítětem je výjimečný, daleko intimnější a důležitější než vztah dítěte s otcem, a že pouze matka dokáže správně reagovat na potřeby dítěte. Vznikl tzv. „kult mateřství“, který s sebou kromě nekritické víry v mateřské instinkty přinesl podceňování významu otce pro vývoj dítěte.

Současní muži 21. století si však začínají důležitost své role čím dál víc uvědomovat – jsou aktivnější a více se angažují ve výchově a péči o dítě. Donedávna neslychaným jevem byla takzvaná „otcovská dovolená“, kterou dnes považujeme za plnohodnotnou alternativu mateřské dovolené. Soudci v rozvodovém řízení přece jenom častěji zvažují i možnost svěření dítěte do péče otce. Také výchovné aktivity otců jsou jiné povahy než dříve, kdy přistupovali k výchově více z mocenských pozic. Nyní jsou otcové spíše partnery svého dítěte, snad jsou i citově angažovanější a jsou přímou součástí života dítěte – ne jen vnější autoritou.

ALKOHOLISMUS V RODINĚ

PŘÍBĚH: Volá devítiletý chlapec. Nejprve jenom pláče do telefonu, nakonec se však rozpovídá. Bydlí společně se svými rodiči a pětiletým bratrem. Matka hodně pije. V noci prý přichází domů opilá, vzbudí obě děti a dokonce po nich chce, aby jí sehnaly alkohol. Pak se s otcem šíleně pohádají, někdy dochází i k fyzickému napadení ze strany matky. Zhruba před rokem, poté, co jí otec pohrozil rozvodem, docházela do protialkoholní poradny a dokázala půl roku abstinovat. Avšak asi před třemi měsíci začala opět pít a bývá téměř denně opilá. Chlapec se podstatně zhoršil ve škole, je nevyspalý a vystrašený, protože každý den s hrůzou očekává, co zase v noci bude. Opakovaně u nich byla policie, ale ničeho nedosáhla. Chlapec prosí Linku o pomoc, protože má oba rodiče rád a nechce ani jednoho z nich ztratit.

Soužití s jedincem závislým na alkoholu vnáší do systému rodiny a jeho funkcí mnoho negativních jevů [19]. Jednání pod vlivem alkoholu znemožňuje normální, přirozenou komunikaci intoxikovaného jedince s ostatními členy domácnosti, nedovoluje mu pružné a tvůrčí rozhodování. Alkohol ovšem negativně ovlivňuje interakce v rodině také v době, kdy jsou všichni střízliví; zkresluje správnou představu rodičovské role a narušuje tak identifikaci dítěte s odpovídajícím rodičovským modelem.

Velký díl odpovědnosti za narůstající problémy s alkoholem a s jinými drogami mají podle materiálů Světové zdravotnické organizace socioekonomické změny, kterými mnohé rodiny v současné době procházejí. Stále více lidí v takových situacích sahá po uklidňujících lécích nebo po alkoholu. V naší zemi je tímto rizikovým faktorem nejčastěji nezaměstnanost.

Závislost na alkoholu je problém, který se většina rodin snaží před okolním světem utajit, avšak dostane-li se na veřejnost, řeší tuto situaci nejčastěji rozvodem. Ženy podle statistik setrvávají 10krát častěji po boku svého závislého manžela než manželé po boku závislých žen. Je zarážející, že při rozvodech i závislé ženy získávají do své péče děti 10krát častěji než muži.

Závislost jednoho z rodičů nemusí vždy negativně ovlivňovat fungování rodiny, avšak v takovém případě je zapotřebí, aby druhý rodič byl dostatečně silnou osobností a dokázal udržet chod domácnosti a vychovávat děti. Bohužel rodin, které jsou schopny tento problém úspěšně řešit, je málo [12].

PŘEHNANÁ PŘÍSNOST RODIČŮ

PŘÍBĚH: Pozdě odpoledne se na Lince bezpečí ozval tichý hlásek jedenáctileté dívky: „Prosím vás, porad'te mi, co mám dělat, já se bojím jít domů!“ Plačtivě sdělovala, že dnes dostala čtyřku z angličtiny a bojí se reakce rodičů. Její rodiče jsou na ni přísní, chtějí, aby nosila ze školy samé jedničky, a za každou špatnou známku ji potrestají třeba tím, že se s ní celý den nebaví, nesmí ven, musí se ve svém pokoji učit, zakážou jí televizi, a dokonce s nimi ani nesmí večeřet u jednoho stolu. Na dotaz, jak se to stalo, že dnes dostala čtyřku, odpověděla, že se včera už nestihla na dnešní test naučit, protože byla celé odpoledne na tréninku, a když se vrátila, slíbila sice rodičům, že se bude učit, ale byla tak unavená, že usnula. Později vyšlo najevo, že kromě tenisu chodí také hrát na klavír a zpívat. Rodiče si přejí, aby ve všem vynikala, a neustále zdůrazňují, že jednou jim za to bude vděčná. Dívka je však nešťastná, tenis ani klavír ji nebaví, přála by si, aby se místo toho mohla učit jezdit na koni. Rodičům se však se svým přáním bojí svěřit.

Výchova dětí není v žádném případě jednoduchá věc, kterou automaticky zvládne každý rodič. Je to dovednost, k níž ti šťastnější mají přirozené vlohy a zbytek se jí musí naučit. Rodinní terapeuti tvrdí, že rodiče potřebují dvě základní schopnosti: umět být ke svému dítěti laskaví a zároveň přísní. Rodič musí umět ve správnou chvíli aktivovat v dostatečné míře obě tyto vlastnosti tak, aby děti dostaly všechno, co potřebují ke zdárnému vývoji. Biddulph [11] pro ně používá označení láska něžná a láska přísná. Něžná láska je podle něj schopnost chovat se uvolněně, srdečně a laskavě. Přísná láska je schopnost chovat se k dětem sice laskavě, ale přísně: jsou stanovena jasná pravidla a rodiče by měli trvat na jejich dodržování, aniž by se rozzlobili nebo ustoupili. To znamená rozhodné chování s láskyplným úmyslem – nikoliv chování přísné a chladné! Dobří rodiče jsou na své děti často přísní, protože je mají rádi; mnohdy jsou totiž jejich zásahy spojeny s bezpečností – „Mám tě rád, a proto ti nedovolím běhat po ulici.“ Jindy s úctou k ostatním – „Nepůjdeš si hrát dříve, dokud se Aniče neomluvíš za své surové chování!“

Ožehavým tématem ve výchově dětí jsou odměny a tresty. Jak trefně podotýká profesor Matějček, výchova bez odměn a trestů by asi nebyla výchovou, ale pouhým chovem. Někteří rodiče se však nepídí po tom, jak své dítě chválit a odměňovat, ale jak jej co neúčinněji trestat. Vždyť: „Kdo syna svého miluje, holí nešetří!“ Avšak je třeba si uvědomit, že mnohem více než tresty fyzické dokáže děti zraňovat psychické deptání. Někdy až zamrazí, když se dočteme o velmi „sofistikovaném“ způsobu trestání, které navíc podle rodičů ani trestem není – vždyť se dítěte ani nedotknou, jen je zavírají do temného sklepa.! [9]

Nejúčinnější formou odměny je pochvala. Děti od rodičů potřebují slyšet dvě věci. První z nich je bezpodmínečná chvála – například: „Mám tě rád, protože jsi.“ Děti si tuto lásku nemusí zasloužit a nemohou ji také nikdy ztratit. Druhou věcí je podmíněčná chvála: „Líbí se mi to, co děláš.“ Nebo: „Líbilo se mi, jak ses postaral o sestřičku, když jsem šla nakoupit.“

Stejně tak bez obav mohou rodiče dětem říci, co se jim nelíbí – jen když je přítom slovně nenapadnou. Mnohem vhodnější je říci: „Ty hračky sis moc pěkně neposbíral – pořád je jich spousta na zemi,“ než: „Ty jsi tak nemožně líný!“ Někdy se rodiče musí nejprve naučit vidět to, co je na dětech dobré, aby to pak mohli zdůrazňovat. Neboť pokud vyhledávají a stále opakují jen to, co je negativní, dočkají se toho, že mrzutostí bude stále přibývat.

Doslova neštěstím jsou pro dítě přemrštěné nároky jeho rodičů, které mnohdy nejsou ničím jiným než projekcí vlastních nesplněných přání a tužeb a snaha vynahradiť si tak svou vlastní neschopnost nebo neúspěch. Ohánějí se sice tím, že jednájí v nejvyšším zájmu dítěte, jak je tomu v příběhu dívky na začátku kapitoly, ale dítě ve skutečnosti cítí, že to tak není, a podvědomě se začne bránit. Změnit smýšlení rodičů je velmi těžké; v tomto případě je plně indikovaná rodinná psychoterapie.

NEZÁJEM RODIČŮ

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí se obrátila šestnáctiletá dívka, že už nemůže vydržet v rodině svého otce a macechy a chce co nejdříve do dětského domova. Během hovoru se ukázalo, že je její matka ve vězení, protože ji zanedbávala, a táta ji už doma nechce, protože si našel o pět let starší ženu, se kterou má malé dítě. Otcova nová žena ji nemá ráda, zajímá se jen o své vlastní dítě a o nevlastní dceru se odmítá starat. Neustále naléhá na otce, aby ji dal do „děčáku“. Otec, kterému byla dívka vždycky „ukradená“, nakonec skutečně požádal soud o umístění dcery do ústavu. Soud vzhledem k tomu, že dívka také chtěla z rodiny, žádosti vyhověl. Ve spádové oblasti se mělo uvolnit místo do dvou týdnů. Aby dívka lépe snášela pobyt doma, obracela se na Linku bezpečí téměř denně. Po 14 dnech se místo skutečně uvolnilo – dívka se dostala do dětského domova rodinného typu, kde zřejmě prožila první vlnidné a milé Vánoce v jejím životě. Zavolala ještě jednou. Moc děkovala a říkala, že nebýt Linky bezpečí, asi by udělala velkou chybu. Jakou, to jsme se již nedozvěděli.

Nezájem rodičů může pramenit primárně z nepřijetí dítěte. Rodiče nejsou schopni přijmout dítě z různých důvodů, schematicky je lze rozdělit na důvody na straně rodiče a důvody na straně dítěte. Některé z nich jsou uvedeny níže:

DŮVODY NEPŘIJETÍ DÍTĚTE

- na straně rodičů**
 - příliš mladí rodiče, kteří se sami nacházejí teprve na prahu dospělosti a nedokáží se pro dítě obětovat, je pro ně přítěží
 - nechtěné dítě [16]
 - nevlastní dítě
 - duševní porucha
- na straně dítěte**
 - handicap (nemusí se nutně jednat o těžké postižení, naopak mnohem častěji bývá důvodem nepřijetí lehčí deficit, např. ADHD⁹ či specifické poruchy učení, jako jsou dyslexie nebo dysgrafie)
 - temperament dítěte (viz níže)

9 ADHD (z angl. Attention Deficit Hyperactivity Disorder) – porucha pozornosti spojená s hyperaktivitou, starší název LMD (lehká mozková dysfunkce).

Co se týče temperamentu dítěte, badatelé Thomas, Chessová a Birch rozlišili a popsali tři základní temperamentové typy:

- **typ snadno vychovatelného dítěte** – pozitivní emoční ladění, pravidelný biorytmus, mírná intenzita reakcí na vnější podněty, přizpůsobivost a pozitivní přístup k novým situacím
- **typ obtížně vychovatelného dítěte** – záporné (mrzuté) citové ladění, nepravidelný rytmus fyziologických funkcí, vysoká intenzita reakcí na vnější podněty, pomalé přizpůsobování změnám v zevním prostředí, příp. tendence vyhábat se novým, nezvyklým podnětům
- **typ pomalého dítěte** – přesněji pomalu se přizpůsobující dítě, pasivní, nízká úroveň celkové aktivity, sklon vyhábat se situacím s novými podněty; pomalá přizpůsobivost, slabé reakce na nepříjemné podněty, mírně negativní (mrzuté) citové ladění

NEPOCHOPENÍ RODIČŮ

Příběh: Třináctiletá dívka si na Lince bezpečí stěžuje na své rodiče. Už si s nimi nerozumí tak jako dřív a je z toho smutná. V poslední době ji pořád kritizují, největší spory vedou ohledně jejího vzhledu – co si obléká, jaký má účes, jak se maluje. „Vůbec nemají ponětí o tom, co se dneska nosí, a nechápou, že já nechci vypadat mezi kamarády jako nějaká Popelka!“ Hádky jsou téměř na denním pořádku, a to dívku mrzí nejvíc. Když prosila o radu svou nejlepší kamarádku, ta jí řekla, ať se na rodiče vykašle a nebaví se s nimi, nebo ať jim řekne, že už je dospělá a bude si dělat, co uzná za vhodné. S touto radou však spokojená nebyla, nechce záměrně rodiče provokovat, ale zároveň se nechce od svých vrstevníků lišit a prosí Linku o pomoc.

Stížnosti na nepochopení rodičů jsou nejčastější právě v období puberty a dospívání. Je to pochopitelné – začátek dospívání býval tradičně hodnocen jako zvýšeně konfliktní období mezi rodiči a dětmi. Někdy se též hovořilo o takzvaném „generačním konfliktu“. Jeho podstata byla vysvětlována tím, že dospívání synů a dcer přichází v období života rodičů, které bývá, podobně jako adolescence, označováno jako kritické: nástup vlastního stárnutí, bilancování dosavadního života a svým způsobem již omezená a determinovaná osobní životní perspektiva – to vše je zasahuje v okamžiku, kdy jejich děti mají takřikajíc ještě vše před sebou a často se toho až příliš vehementně dožadují. Dnes už se však odborníci na tuto problematiku dívají jinak. Zdroj nedorozumění vidí spíš v tom, že rodiče dospívajících si začínají uvědomovat, že končí fáze direktivního a relativně snadného vedení a že jejich přímý vliv na to, co jejich syn či dcera dělá, klesá. Prožívají strach, zda svému dítěti dali do života správný základ, a někdy se ještě rychle snaží dohnat, co zanedbali. Nabízejí-li pak svým dětem spíše než pochvalu jen

obavy a kritiku, dochází přirozeně k názorovým střetům. Samotní dospívající v tomto období očekávají od svých rodičů především přijetí a zrovnoprávnění v rámci rodiny [20]. V konfrontaci s nimi se potřebují ujišťovat, že dobře a správně je to tak, jak to dělají oni sami, a vzájemná akceptace je tím nejlepším ukazatelem, že z nesymetrického a závislého vztahu rodič-dítě vyrostli společně do nového dospělého vztahu. Otázka je, jak vzájemnou akceptaci uvést do života. Pro obě strany je to přibližně stejně obtížné. Rodiče by si měli být vědomi toho, že většina adolescentů je nechce vidět ani jako nedotknutelné autority, ani jako rovnocenné kamarády, ale přáli by si, aby jim rodiče byli k dispozici jako „odborní rádci“ (samozřejmě jen, když je o to sami požádají). Například při výběru povolání: úlohou rodiče je, aby dítěti vysvětlil pozitiva i negativa cesty, kterou si chce vybrat, popřípadě mu pomohl si nějakou profesi zvolit, rozhodnutí však musí v každém případě nechat na něm samotném. Naprosto mylná je představa rodičů, že jejich dítě bude vykonávat povolání, které považují za správné oni, ať už z jakéhokoli důvodu. Jestliže se ovšem svému potomku věnovali s náležitou péčí již od raného dětství, bude pro ně pak mnohem snadnější nedirigovat jeho chování a jednání ještě v dospělém věku.

RODINNÁ TERAPIE

Rodina, jejíž fungování je zasaženo, si většinou nedokáže pomoci sama a bez zásahu zvenčí zabředává do svých problémů hlouběji a hlouběji. Osvědčenou cestou, jak ozdravit či znovu obnovit vztahy v rodině, je právě rodinná terapie.

Rodinná terapie vznikla jako reakce na zjištění, že stav mnoha lidí se zlepšil v individuální terapii, když byli mimo svoji rodinu (často v prostředí instituce), ale znovu se zhoršil po návratu domů. Je zjevné, že řada těchto lidí pochází z narušeného rodinného prostředí, které samo vyžaduje změnu, aby dosažené výsledky byly trvalé.

Pokud např. dítě trpí psychickou poruchou, je třeba léčit celou rodinu. Základním předpokladem rodinné terapie je, že problém, který vykazuje daný pacient, je známkou toho, že není něco v pořádku s celou rodinou; rodinný systém správně nefunguje. Potíže mohou spočívat v narušené komunikaci mezi rodinnými příslušníky nebo ve spojenectví určitých rodinných příslušníků a vylučování ostatních. Například matka, jejíž vztah s manželem není uspokojivý, může zaměřit všechnu svou pozornost na syna. V důsledku toho se manžel a dcera cítí opomíjeni. Syn, který je stresován tím, že ho matka zahlučuje svou péčí a otec a sestra mu dávají najevo svou zášť, začne mít problémy ve škole. Přestože chlapcovy problémy ve škole mohou být důvodem k vyhledání léčby, je zřejmé, že jsou pouze symptomem rodinných problémů.

Při rodinné terapii se rodina setkává pravidelně s jedním nebo dvěma terapeuty (obvykle s mužem a ženou). Terapeut sleduje interakci mezi rodinnými příslušníky a snaží se pomoci každému členu, aby si uvědomil způsob, jakým se chová k ostatním, a jak jeho jednání může přispívat k rodinným problémům. Někdy terapeuti přehrávají rodin-

ným příslušníkům videozáznamy, aby si uvědomili, jak se jeden k druhému chovají (tzv. videotrénink interakcí¹⁰). Jindy může terapeut navštívit rodinu doma nebo strávit s ní víkend, aby mohl pozorovat konflikty a verbální komunikaci v přirozeném prostředí. Často je zjevné, že problémové chování posilují rodinní příslušníci svými reakcemi. Například záchvaty vzteku malých dětí nebo problémy s jídelnem, které mají dospívající, mohou rodiče neúmyslně posilovat tím, že tomuto chování věnují zvýšenou pozornost. Terapeut proto vede rodiče k tomu, aby se naučili sledovat své chování a chování svých dětí a určili, kterými reakcemi problémové chování posilují, aby je mohli změnit.

PROMĚNY RODINY BĚHEM HISTORIE AŽ DO SOUČASNOSTI

Založení rodiny, velikost rodiny ani způsob rodinného soužití nebyly v našem civilizačním okruhu až do 19. století věcí individuální volby. Nové rodiny se zakládaly kvůli státu (to byl primární motiv např. u starých Řeků) a kvůli zájmům rodin, resp. rodů, z nichž manželé pocházeli. Ve středověku bylo k založení rodiny třeba mít i souhlas vrchnosti. Vyzavování jednotlivce ze sociálních struktur osudově determinujících jeho možnosti zahájila renesance. Romantismus v reakci na osvícenství zdůraznil jako vysokou hodnotu cit. Lidé moderní doby, takzvané doby industriální, začali brát svůj osud do vlastních rukou. V nejvážnějších životních rozhodnutích, k nimž jistě patří založení rodiny a početí dětí, se řídili tím, co oni osobně cítili a preferovali. Dalším významným činitelem, které během 20. století formoval podobu rodiny, byl masivní vstup žen na trh práce. Ženy se tak vyvázaly z podřízenosti mužům, na níž byl založen tradiční model patriarchální rodiny.

Postmoderní rodiny již nejsou zakládány proto, aby reprodukovaly populaci nebo jinak prospívaly velkým společenstvím lidí. Rodiny postmoderní doby jsou zakládány kvůli uspokojování citových potřeb partnerů (nikoli dětí!). Stabilita těchto rodin proto stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu. Rodina je stále více privátním podnikem. Stále méně rodin si jej nechává potvrdit úředně, takže roste počet nesezdaných soužití. Doba, kdy se partnerům narodí děti, i počet dětí jsou uváženou volbou jednotlivců. Teprve před sto lety, přesněji mezi roky 1880 a 1910, skončila v Evropě doba, ve které manželé o vhodném čase k narození dítěte ani o počtu dětí neuvažovali a přijímali je

10 Videotrénink interakcí (VTI) je speciální terapeutická metoda, uplatňující se jako krátkodobá intenzivní forma pomoci přímo v domácím prostředí rodiny nebo ve škole, tedy přímo tam, kde problém vzniká.

Terapeut natáčí pomocí videokamery běžnou denní situaci v rodině (společná hra, jídlo, příprava do školy apod.) či ve škole (vyučování, výlet apod.). Sám pak provede rozbor nahrávky a vybírá v ní momenty nebo sekvence (verbální i neverbální komunikace), kdy se interakce daří. Ty pak při další návštěvě rodině či učitelům ukazuje a hovoří s nimi o nich. Ti mohou vidět, že existují i momenty, kdy oni sami náročnou situaci zvládají. Na základě toho se sami aktivně učí, jaké prvky a vzorce interakce vytvářejí úspěšný kontakt.

VTI trvá od 1 do 6 měsíců. Terapeut dochází do rodiny či školy v průměru 1krát týdně. Natáčení trvá 15–30 minut, rozbor nahrávky následující týden 60–90 minut.

tak, jak přicházely. Dnes v bohatých západních státech roste jak počet dětí narozených mimo manželství, tak počet dvojic programově bezdětných.

Dítě je v současnosti především citovou investicí. Z čistě ekonomického hlediska je dítě investice velká a nevratná. Proto je pečlivě zvažována a proto se v rozvinutých zemích rodí dětí stále méně. V dobách, kdy o staré a nemocné nepečoval sociální stát, byly rodiny s mnoha dětmi nutností – děti se musely starat o nemohoucí členy rodiny. Přežití bez této podpory bylo pro lidi jakkoli handicapované téměř nemožné. Dnes je na Západě rodina s mnoha dětmi anomálií.

Protože city představují velmi křehké pouto, stala se rodina velmi křehkou institucí. Děti vyrůstajících v neúplných rodinách stále přibývá (v drtivé většině je v nich jediným pečovatелеm matka), přibývá dětí vyrůstajících s nevlastními rodiči a zvyšuje se i počet tzv. sociálních sirotků, tedy dětí, které sice mají biologické rodiče, ale ti nejsou schopni nebo ochotni o dítě pečovat. Křehkost rodiny musejí soudobé státy kompenzovat ochranou dítěte v případech vážných rozepří mezi partnery, resp. v době jejich rozchodu, a budovat systémy náhradní rodinné péče.

Závěrem lze říci, že změny v rodinném chování lidí, k nimž došlo během 20. století, nejsou projevem všeobecného úpadku, i když je tak někteří komentátoři tohoto vývoje interpretují. Rodina je společenskou institucí a její podobu ovlivňují hodnoty dané společností. Neexistuje způsob, jak navrátit „staré zlaté časy“ soudržných rodin, které měly více dětí, nerozváděly se, staraly se o své staré a nemocné členy. Ten, kdo profesionálně pracuje s rodinami v současnosti, si nemůže dovolit tvrdá hodnocení vycházející z porovnání dnešních rodin s ideálem rodiny, který odpovídá např. české venkovské rodině z 18. století. Takový ideál je totiž zakotven v nevolnictví, v povinném katolictví, v podřízenosti svobodných dětí rodičům a v absenci sociálního státu. Takový ideál nelze vzkřísit ve společnosti, kde si partnera k soužití vybírá každý sám, a pokud se dostane do těžkostí, na něž křehké rodiny nestačí, obrací se na stát [15].

STATISTIKA – DATA Z LINKY BEZPEČÍ

Pro dokreslení celé problematiky rodinných vztahů nabízíme následující statistické údaje, které jsou výsledkem zpracování dat z Linky bezpečí (LB) za období posledních pěti let, tj. od 1. ledna 1999 do 31. prosince 2003. Ačkoli data nashromážděná v da-

11 Každý telefonát přijatý na Lince bezpečí je zaznamenán do databáze, v níž je pak možné vyhledat údaje typu: kdo volal – zda chlapec nebo děvče, věk, důvod volání, jak dlouho hovor trval, v jakém stavu bylo volající dítě, kam bylo odkázáno, atd.

Typově lze přijatá volání rozdělit do tří skupin:

- I. testovací hovory (žerty, agresivní telefonáty, mlčení)
- II. hovory ukončené na ústředně (odložené hovory, informační hovory, imitované hovory, poděkování, vzkaz apod.)
- III. tématické hovory o problému (reálné a „skryté“ = s náznakem imitace, žertu apod.)

Vyhodnocení, zda se jedná o reálný či skrytý hovor, záleží na subjektivním pocitu konzultanta.

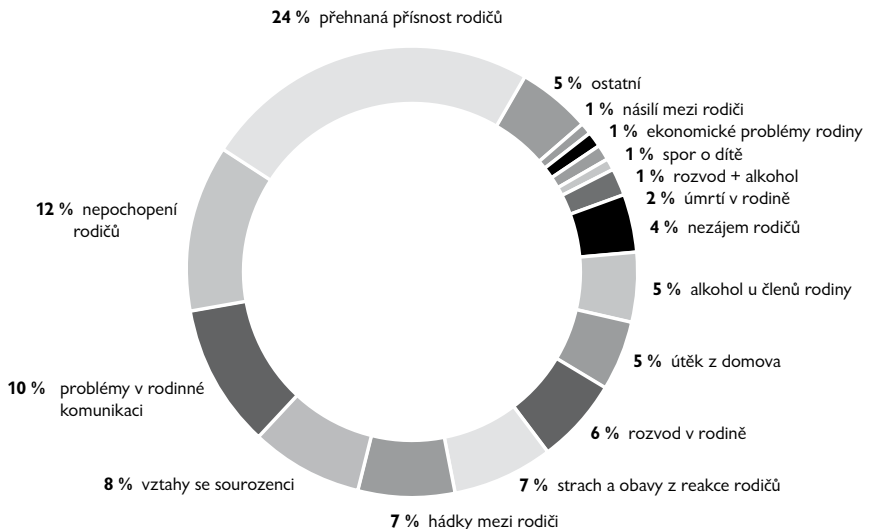
tabázi LB jsou dostatečně početná, je třeba si při jejich interpretaci uvědomit některá omezení:

- v první řadě jsou to data získaná pouze od těch dětí, které se rozhodly svěřit se se svým trápením LB, a tudíž je nelze extrapolovat na celou dětskou populaci
- data jsou anonymní a nelze dost dobře zaručit jejich 100 % pravdivost – v tom jsme odkázáni na subjektivní hodnocení konzultantů (reálné – „skryté“ tématické hovory¹¹)
- uváděný počet řešených témat se nemusí nutně rovnat počtu dětí; jeden hovor může být veden na více různých témat, stejně tak jeden klient může volat opakovaně kvůli stejnému problému.

Zmíněným úskalím se však v takové instituci, jakou je Linka bezpečí, nedá vyhnout, protože jsou de facto jakýmsi vedlejším produktem její základní filozofie (anonymita, důvěrnost atp.).

Podle statistik Linky bezpečí (LB) jsou rodinné vztahy druhým nejčastějším tématem hovorů hned za problémy s láskou a partnerstvím. Ve sledovaném období od 1. 1. 1999 do 31. 12. 2003 byl celkový počet témat řešených v kategorii Rodinné vztahy 86 918. Z toho 19 % hovorů bylo konzultanty subjektivně klasifikováno jako hovory s náznakem imitace, žertů, agrese či jiného projevu, který by mohl poukazovat na nereálnost problému.

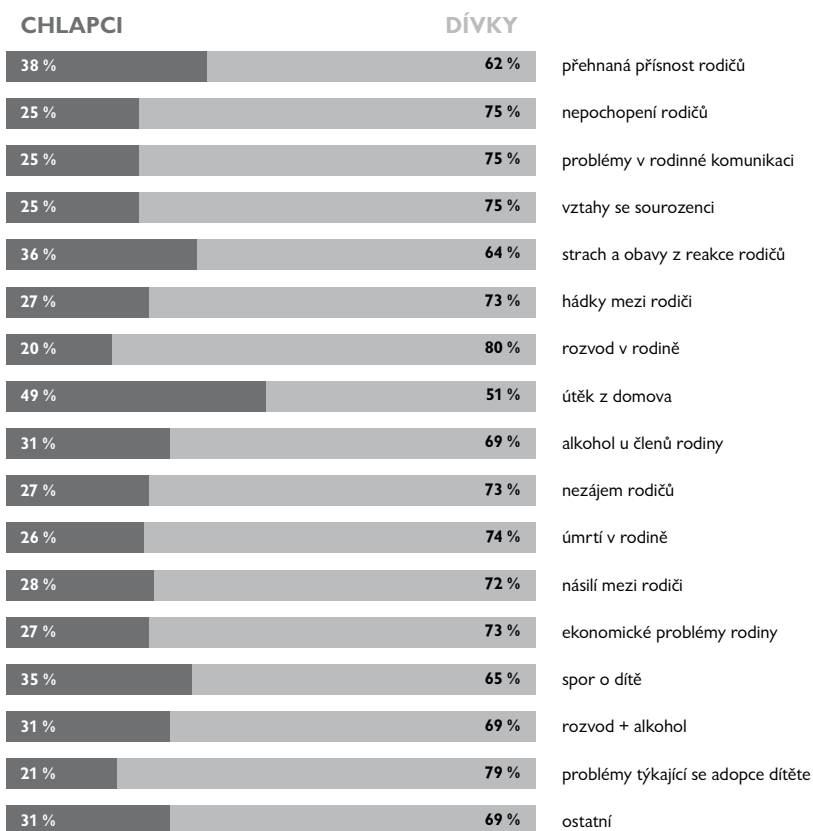
graf 1: nejčastěji řešená témata

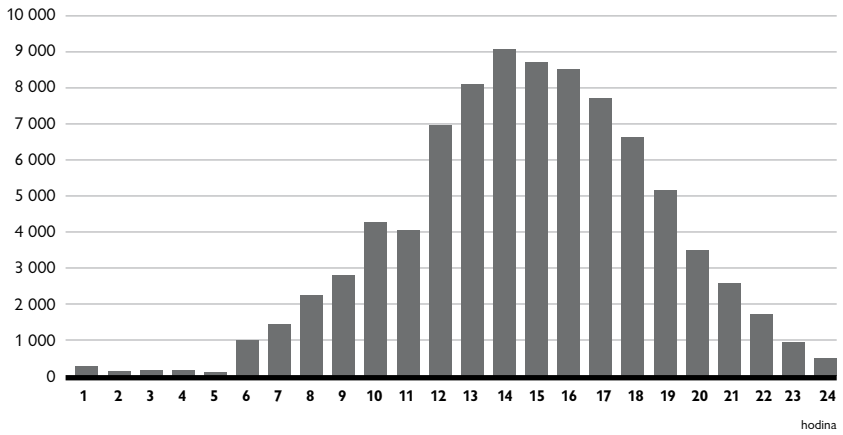
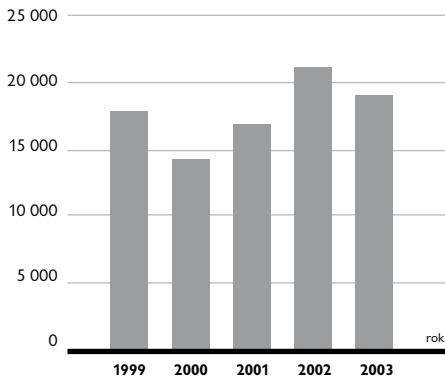

děti a jejich problémy

Co se týče struktury řešených témat podle pohlaví, v kategorii Rodinné vztahy se pohlaví klienta podařilo určit u 82 % řešených témat, u zbylých 18 % zůstalo pohlaví neurčeno. Ve skupině určených tvořily 69 % volajících dívky a 31 % chlapci. Z toho, že počet dívek je oproti chlapcům více než dvojnásobný, však nelze usuzovat, že by chlapci měli s rodinnými vztahy méně problémů. Podle dosavadních průzkumů v této oblasti odhadujeme rovný poměr mezi mužským a ženským pohlavím. Disproporce je spíše způsobena faktem, že děvčata se obecně častěji a snáze svěřují se svými obavami, úzkostmi a traumaty, zatímco chlapci volí raději pozici „tvrdého muže“, který si své problémy musí vyřešit sám.

graf 2: rozbor podle řešených témat a pohlaví

graf 3: počet řešených témat během dne**graf 4: celkový počet řešených témat v letech 1999–2003**

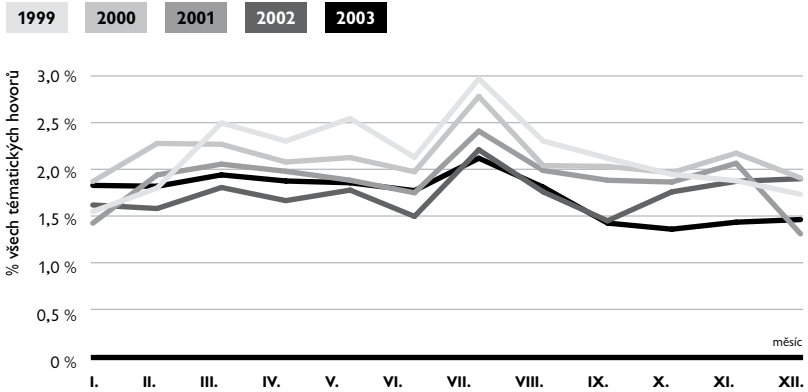
tabulka 2: vývoj počtu jednotlivých řešených témat v letech 1999–2003

(relativní vyjádření v rámci všech tématických hovorů na LB)

rok	1999	2000	2001	2002	2003
přehnaná přísnost rodičů	5,67 %	5,81 %	5,52 %	5,37 %	4,84 %
nepochopení rodičů	3,50 %	3,14 %	2,95 %	2,33 %	1,89 %
problémy v rodinné komunikaci	3,30 %	2,22 %	1,82 %	1,76 %	1,90 %
vztahy se sourozenci	1,80 %	1,83 %	1,78 %	1,87 %	1,91 %
strach a obavy z reakce rodičů	0,94 %	1,29 %	1,37 %	1,87 %	2,06 %
hádky mezi rodiči	2,24 %	2,17 %	1,69 %	1,27 %	1,12 %
rozvod v rodině	1,75 %	2,01 %	1,59 %	1,23 %	1,06 %
útěk z domova	1,43 %	1,34 %	1,20 %	1,04 %	0,91 %
alkohol u členů rodiny	1,55 %	1,32 %	1,11 %	0,83 %	0,75 %
nezájem rodičů	1,26 %	1,19 %	1,05 %	0,94 %	0,71 %
úmrtí v rodině	0,53 %	0,58 %	0,54 %	0,53 %	0,47 %
násilí mezi rodiči	0,28 %	0,30 %	0,20 %	0,23 %	0,22 %
ekonomické problémy rodiny	0,20 %	0,25 %	0,18 %	0,18 %	0,20 %
spor o dítě	0,22 %	0,31 %	0,20 %	0,17 %	0,14 %
rozvod + alkohol	0,19 %	0,17 %	0,13 %	0,12 %	0,11 %
problémy týkající se adopce dítěte	0,04 %	0,15 %	0,07 %	0,10 %	0,10 %
ostatní	0,99 %	1,44 %	1,35 %	1,16 %	1,04 %
CELKEM					
podíl na všech řešených tématech	25,89 %	25,52 %	22,75 %	21,00 %	19,43 %

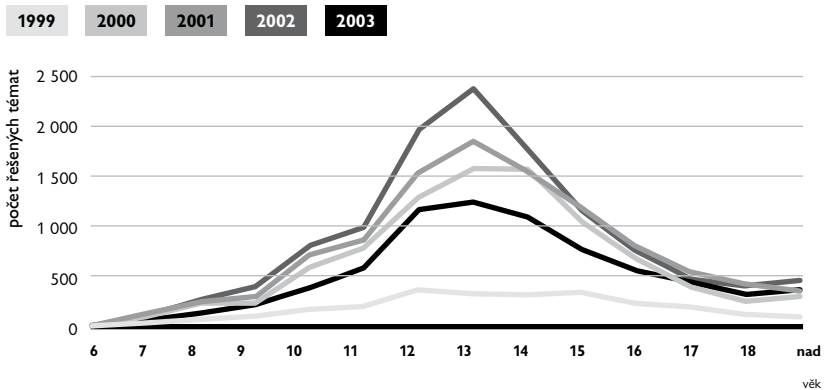

graf 5: podíly problematiky ve vztahu ke všem řešeným tématům v jednotlivých měsících roku 1999–2003

Z následujícího grafu lze vypočítat, jak se během sledovaných pěti let (1999–2003) pomalu měnila věková struktura klientů. Z čistě praktických důvodů jsou do grafu zaneseni pouze klienti do věku 18 let, ačkoli na LB se obracejí ojediněle i starší klienti.

graf 6: věk klientů v letech 1999–2003

Přes všechna úskalí zmíněná v úvodu jsou pro nás tato data nesmírně cenná, zejména proto, že jsou sdělována dětmi samotnými a nejsou zkrslena žádným zprostředkovatelem. Umožňují nám zjistit, jak vnímají a prožívají různé situace, které dospělým mnohdy ani nepřipadají jako krizové, zatímco děti je mohou vnímat jako naprosto neřešitelné.

LITERATURA

MONOGRAFIE

1. GJURIČOVÁ, Šárka, KUBIČKA, Jiří. **Rodinná terapie**. I. vyd. Praha: Grada Publishing, 2003. s. 182. ISBN 80-247-0415-3
2. VYMĚTAL, Jan a kolektiv. **Speciální psychoterapie (úzkost a strach)**. Edice: Psychoterapie, sv. 08. I. vyd. Praha, Psychoanalytické nakladatelství, 2000. s. 481. ISBN 80-86123-15-4
3. MURPHY, Robert F. **Úvod do kulturní a sociální antropologie**. I. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. s. 267. ISBN 80-85850-53-2
4. ATKINSON, Rita a kolektiv. **Psychologie**. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 751. ISBN 80-7178-640-3
5. DUNOVSKÝ, Jiří, DYTRYCH, Zdeněk, MATĚJČEK, Zdeněk a kolektiv. **Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě**. I. vyd. Praha: Grada Publishing, 1995. s. 248. ISBN 80-7169-192-5
6. DUNOVSKÝ, Jiří a kolektiv. **Sociální pediatrie: vybrané kapitoly**. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. s. 279. ISBN 80-7169-254-9
7. DOBSON, James. **Zdravá rodina**. 1. vyd. Brno: Nový nádeje, 1994. s. 141. ISBN 80-901726-9-1
8. CHVÁLA, Vladislav, TRAPKOVÁ, Ludmila. **Rodinná terapie psychosomatických poruch**. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 227. ISBN 80-7178-889-9
9. MATĚJČEK, Zdeněk. **Po dobrém nebo po zlém?** 5. vyd. Praha: Portál, 2000. s. 109. ISBN 80-7178-486-9
10. GARBARINO, James et al. **Troubled Youth**, Troubled Families: Understanding Families at Risk for Adolescent Maltreatment. 1. vyd. New York: Aldine de Gruyter, 1986. s. 356. ISBN 0202360393
11. BIDDULPH, Steve. **Tajemství výchovy šťastných dětí**. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. s. 133. ISBN 80-7178-334-X
12. HELLER, Jiří, PECINOVSKÁ, Olga a kolektiv. **Závislost známá, neznámá**. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1996. s. 162. ISBN 80-7169-277-8
13. WARSHAK, Richard A. **Revoluce v porozvodové péči o děti**. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. s. 237. ISBN 80-7178-089-8
14. BLANKENHORN, David. **Fatherless America: Conforming Our Most Urgent Social Problem**. 1. vyd. New York: Harper Collins Publisher, 1995, s. 328. ISBN 006092683X
15. MATOUŠEK, Oldřich a kolektiv. **Metody a řízení sociální práce**. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 380. ISBN 80-7178-548-2

ČLÁNKY V ODBORNÝCH ČASOPISECH

16. MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk, SCHULLER, Vratislav. **Nechtěné děti: Závěrečná zpráva** dílčího úkolu st. plánu badatelského výzkumu č. VII-3-7/2.2. Edice: Zprávy Výzkum. ústavu psychiatrického v Praze. č. 34. Praha: Výzkumná zpráva Výzkumného ústavu psychiatrického, 1975.
17. Mc DANIEL, S., HEPWORTH, J., DOHERTY, W. **Medical Family Therapy with Somaticizing Patients: The Co-creation of therapeutic Stories.** Family Process, 1995, Vol. 34. No. 3. pp. 349–363.
18. ŠULOVÁ, L., ROSENBUAMOVÁ, K. **Některé aspekty vlivu sledování televize na dítě.** Československá psychologie, 2002. roč. 46. č. 3, s. 225–234.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

19. <http://www.mvcr.cz/prevence/obcanum/publik/ts/2003/rijen1.doc>
20. <http://www.rodina.cz/scripts/detail.asp?id=1443>
21. http://ipravnik.cz/clanky/obcanske/rodinne/nesezdanesouziti020925.html#_ftn3

ODBORNÉ PŘEDNÁŠKY

22. KOVAŘÍK, J. **Co říkají výzkumy o rodině.** Praha, Emauzy, listopad 2001.

láska a partnerství

Lenka Lovasová

TOUHA PO LÁSCE

Snad každý člověk touží po lásce. Z textů písní, z časopisů, zkrátka ze všech stran sálá lidská touha po šťastné lásce, touha být druhým člověkem milován, být jím bezpodmínečně akceptován. A tak není překvapením, že milostné vztahy jsou jedním z nejčastějších témat hovorů na Lince bezpečí.

Kolem tématu lásky krouží už malé děti. Pozorují, kolik času má matka pro to které dítě a žárlí, pokud se například věnuje více jejich mladšímu sourozenci. Ve škole pak chlapci spolu svádí boje o přízeň nejkrásnější dívky a děvčata zase dělají všechno proto, aby byla obdivována a obětována všemi chlapci ve třídě. Na počátku puberty se tato snaha u obou pohlaví koncentruje na hledání partnera, se kterým by mohli „chodit“. V současné době se zdá, že je to jakási nutnost nebo standard, podle něhož chlapci a dívky hodnotí sami sebe. Neboť kdo s nikým nechodí, pocituje to v jistém smyslu jako handicap. V tomto období však jde většinou o nezralé formy lásky; spíše se jedná o fyzickou přitažlivost druhého pohlaví a o hledání vlastní identity.

Později, v rozvinuté pubertě (okolo 15. roku věku), už ale má svůj počátek láska v pravém slova smyslu – jedinečná zkušenost, že chlapec není uznáván a ceněn nějakým děvčetem pro své sportovní výkony, značkové oblečení a drahý mobilní telefon, nýbrž že je skutečně milován pro sebe samého. Během snění o lásce, která má doslova čarovnou moc, prožívají vztah tak intenzivně, že by se všeho vzdali, jen aby směli milovat a byli milováni.

V dospělosti získává pojem láska ještě další rozměr, a tím je touha být zaopatřený, nezůstat sám, založit rodinu, najít ve svém životě nějaký smysl. Bez lásky se člověk cítí sám, má strach z budoucnosti, ze stárí.

ZAMILOVANOST A LÁSKA

V roce 1988 přišli psychologové Hatfield a Peele s názorem, že láska má dvě základní formy, mezi nimiž je třeba rozlišovat. Nazvali je láskou vášnivou a láskou věrnou.

Vášnivá láska je definována jako intenzivní emoční stav, ve kterém „se současně vyskytují v citovém zmatku pocity něhy a sexuálního vzrušení, euforie a bolesti, úzkosti a úlevy, altruismu a žárlivosti“. Předpokládá se, že prožitek vášnivé lásky spojuje fyziologickou aktivaci s uvědoměním, že aktivace je vyvolána milovanou osobou. Dnes bychom pro vášnivou lásku použili spíš pojem zamilovanost.

Zralí lidé však vědí, že stav zamilovanosti netrvá příliš dlouho. Teprve láska, která v člověku uzraje po stadiu zamilovanosti, je cit trvalý. Tato takzvaná věrná láska je definována jako „láska, kterou cítíme k těm, s nimiž jsou naše životy hluboce propojeny“. Na místo prvotních vypjatých emočních vášní nastupuje stabilní vztah, v němž postupem času roste vzájemná závislost a potenciál pro silné emoce. Hlavními atributy věrné lásky jsou vzájemná důvěra, péče, tolerance partnerových chyb a zvláštností.

Od doby rozdělení lásky na vášnivou a věrnou bylo navrženo ještě několik dalších, podrobnějších klasifikací. Jedna z nich, tzv. triangulární teorie lásky, rozděluje lásku na tři složky: intimitu, vášně a oddanost (Sternberg, 1986). Intimita je emoční složka, v níž jde o blízkost a sdílení pocitů. Vášně je motivační složka, která zahrnuje sexuální přitažlivost a romantické pocity zamilovanosti. Oddanost je kognitivní složka, která odráží záměr člověka zůstat ve vztahu. Kombinací těchto složek získáme osm druhů vztahu, jak ukazuje tabulka.

tabulka 1

druh vztahu	intimita	vášně	oddanost
hostejnost	nízká	nízká	nízká
náklonnost	vysoká	nízká	nízká
zamilovanost	nízká	vysoká	nízká
romantická láska	vysoká	vysoká	nízká
nenaplněná láska	nízká	nízká	vysoká
věrná láska	vysoká	nízká	vysoká
pošetilá láska	nízká	vysoká	vysoká
naplněná láska	vysoká	vysoká	vysoká

„BIOCHEMIE LÁSKY“

Podívejme se teď na lásku, resp. zamilovanost pro změnu zase z biologického hlediska. Zamilovanost je zvláštní stav. Zamilovaní jej popisují jako pocit nesmírného štěstí, kdy pociťují touhu lézat, zpívat, objímat všechny kolem sebe. Tento stav ovšem nevzniká sám od sebe, nýbrž má jednoznačně svou biochemickou podstatu. Poslední vědecké výzkumy prokazují, že čerstvě zamilovaní jedinci jsou náhle zaplaveni řadou biologicky aktivních látek, které mají charakter přírodních opiátů. Některé vznikají a působí přímo v mozku nebo se vyplavují do periferní krve, mohou však vznikat i na jiných místech těla, např. v pohlavních žlázách.

Organismus na tento stav reaguje podobně jako na stres. Pohled do očí, dotek ruky, vůně parfému – to vše navozuje známé příznaky zmatenosti, červenání se, pocení dlaní, prohloubené dýchání. Ale vezmeme to popořadě.

Jsme například ve společnosti a hostitel nám představí jednoho/jednu ze svých známých. Nejdříve přicházejí ke slovu smysly, v prvé řadě zrak (povšimneme si očí, vlasů, postavy dotyčného jedince) a takřka současně se aktivuje sluch. Sbírá akustické informace, např. zda je jeho/její hlas jemný, příjemný, jeho/její smích srdečný. Velkou měrou se na navození okamžitých sympatií podílí čich. Spíše než vůně parfému je rozhodující specifický pach, který každý člověk chtě nechtě vylučuje, a který je jakousi obdobou zvířecích feromonů.

V další fázi mozek vyhodnocuje všechny signály, které přijal, a srovnává je se zkušenostmi, které až doposud v průběhu života získal. Jestliže jsou vyvolány negativní vzpomínky, žádná reakce nenásleduje, a my zaměříme svou pozornost jiným směrem. Jakmile však signály vyzní pozitivně, spouští se poplachová reakce. Hypotalamus vyšle signál do nadledvin, odkud se začne vyplavovat adrenalin, noradrenalin a další tzv. stresové hormony, dochází ke zvýšení tepové frekvence, prohloubení dýchání, zčervenání, rozšíření zornic atd. V limbickém systému mozku – jakési centrále emocí – je produkován fenyletylamin a další jemu příbuzné látky – dopamin a noradrenalin, díky nimž zamilovaní prožívají doslova stav euforie. Výsledný jev se podobá působení amfetaminu, a není divu, neboť mezi ním a uvedenými látkami existuje chemická podobnost. Jediným cílem zamilovaného člověka je vidět milovaný objekt stále znovu a znovu, a tak si opakovaně vyplavovat další fenyletylamin.

Zamilovaná dvojice po určité době přechází do třetího stadia. Další přítomnost milované bytosti postupně v těle vytváří vzrůstající hladiny látek zvaných endorfiny. Endorfiny se svou strukturou podobají morfinu (proto se jim také někdy říká endogenní opiáty) a v těle se dokonce vážou na stejné receptory. Zatímco látky jako amfetamin působí vzrušení, endorfiny přinášejí pocit štěstí, pohody, míru a bezpečí. Toto stádium označované jako zralá láska je dlouhodobé a dominuje v něm právě „opiatový“ účinek endorfinů.

POHLAVNÍ IDENTITA

Téma pohlaví a pohlavních rolí je obrovskou zásobnicí strachů, obav, obranářských postojů, projekcí potlačeného, mýtů, různých výmyslů a nesmyslů. Význam populárních teorií o rozdílech mezi pohlavími spočívá spíše v tom, co odhalují o daném společenském systému, než v tom, co říkají o ženách a mužích. Pokud jde o otázku lidské přirozenosti, stojí na jedné straně ti, kteří věří, že to, co nazýváme ženství a mužství, je výsledkem nezvratitelného genetického naprogramování, zatímco na druhé straně stojí ti, kteří věří, že toto programování provádí společnost a že rysy chování lišící se v závislosti na pohlaví jsou zcela naučené. Jak už to tak bývá, pravda bude zřejmě někde uprostřed. Už od raného věku si děti osvojují chování, přístupy a charakteristiky pohlaví, jež jim bylo dáno. K tomu potřebují jakési pracovní modely, jimiž by mohly poměřovat a monitorovat svoji cestu k pohlavní zralosti. Chlapci potřebují vědět, jak se chovají, myslí a cítí muži, a dívky potřebují totéž vědět o ženách. Je tedy výhodou, žijí-li v těsné blízkosti se svým dospělým vzorem. Aniž by se o to zvlášť snažili, otcové učí své syny a matky učí své dcery. Stejně tak je toto období důležité pro budoucí chápání vztahů mezi mužem a ženou; děti si svůj názor utvářejí zejména na základě toho, co slyší nebo pozorují ve své vlastní rodině.

Pohlavní identita však také úzce souvisí se sexualitou – psychoanalytici proto hovoří o tzv. psychosexuálním vývoji (Freud, 1905), který má čtyři stadia, jimiž prochází každý

jedinec. Jsou to: stádium orální (0–1,5 roku), anální (1,5–3 roky), falické (3–5 let), následuje období latence a poslední je stádium genitální, které začíná s nástupem puberty. Pro vytvoření pohlavní identity je nejdůležitější období falické, ve kterém se řeší tzv. „oidipovský komplex“. Ten spočívá v tom, že dítě začne být přitahováno rodičem opačného pohlaví. Pro chlapečka se objektem lásky stává matka, zatímco holčičku přitahuje otec. Tato nová situace je zdrojem rivality. Chlapec by měl rád matku jen pro sebe a zachoval si výlučné právo na její city. Holčička, i když matku miluje, by ráda zaujala její místo v otcově srdci. Dítě takovou situaci vyřeší více či méně vědomým napodobováním rodičovského soka. Holčička tedy napodobuje matku, osvojí si její pohyby, snaží se být jako ona a opakuje věty, které matka nejčastěji užívá, a chlapec se obdobným způsobem snaží napodobovat otce.

Ještě jedna věc je poměrně zajímavá. Po skončení oidipovského období začnou muži směřovat ke své budoucí mužské identitě a zároveň se u nich objeví nejistota, pokud jde o schopnost si toto postavení udržet. Jedním ze znaků oidipovské krize je podle Freuda hluboký strach z kastrace, jak v doslovném, tak v přeneseném smyslu, který byl označen jako „kastroční úzkost“. Tato kastroční úzkost, jejíž ženskou analogií je „závidění penisu“, prozrazuje křehkost mužského pocitu nadvlády a nejistotu mužské identity. Život muže je plný obav, že by mohl ztratit svou nezávislost, sklouznout zpět k pasivitě a nechat se pohltit znepokojujícími představami pramenícími z lásky k matce. Muži se stávají izolovanějšími než ženy, neboť zřeknutí se sexuální touhy po matce s sebou rovněž nese odmítnutí jakékoliv možnosti se s ní ztotožnit. Následné ztotožnění s otcem není nikdy tak silné jako mateřské pouto, takže mužský potomek zažije mnohem ostřejší pocit odloučenosti od okolního světa než jeho sestry. Muži jsou ve srovnání se ženami samotáři a ženy jsou si svou ženskostí mnohem jistější než muži svou mužskostí.

SEZNAMOVÁNÍ

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí se obrátila dívka s problémem, že se jí moc líbí jeden kluk a chtěla by s ním chodit. Je jí 16 let a studuje hotelovou školu. Dotyčný hoch chodí na stejnou školu, ale do jiné třídy, takže se vzájemně moc neznají. Jednou, když měla službu v jídelně, si spolu povídali a od té doby se zdraví. Na dotaz konzultantky, o čem si spolu ten den v jídelně povídali, odpověděla, že o všem možném, bylo to příjemné a měla pocit, že se mu líbí. Dokonce prohodil něco v tom smyslu, že zase někdy pokecají. Od té doby se však spolu nebavili. Není si jistá, zda má a může svého „vyvoleného“ oslovit jako první, aby to nevypadalo hloupě, trapně či dokonce vtíravě. Nakonec se rozhodla, že ho osloví jako první, ale vůbec neví jak. Spolu s konzultantkou tedy začaly probírat jednotlivé možnosti. Oslovit ho ve škole na chodbě

odmítla, protože dotyčný neustále chodí se svými kamarády, před kterými se stydí. Další varianta byla napsat mu dopis, ale i tuto verzi zavrhla – co kdyby se dopis dostal do nepověřených rukou?! Nakonec se přece jen řešení našlo. Může si poměrně snadno zjistit jeho telefonní číslo a zkusí mu zatelefonovat. Konzultantka jí popřála hodně štěstí a domluvily se, že dívka potom zavolá, jak to dopadlo.

Potíže s navazováním vztahů jsou nejčastěji sdělovaným problémem v celé kategorii Láska a partnerství. Dospívající si kladou řadu otázek typu: „Jak mu/jí mám říct, že se mi líbí?“ „Není hloupé, když nabídne schůzku jako první děvče?“ „Co mám udělat, aby si mě všiml/a?“

Někdo je plachý a v životě by nedokázal objekt svého zájmu oslovit, natož mu nabídnout schůzku, jinému jde navazování vztahů lehce, je sebejistý a málokdy bývá odmítnut. Je zřejmé, že v této oblasti více než kde jinde hraje velkou roli temperament daného jedince.

Pojďme se však podívat na to, proč má člověk vůbec potřebu navazovat partnerské vztahy a jak se utvářela strategie hledání partnera během evoluce. Vědní disciplína, která se zabývá aplikací evolučních principů na sociální chování, se nazývá sociobiologie. Klíčová myšlenka spočívá v názoru, že psychické mechanismy se podobně jako biologické mechanismy vyvíjely více než milion let v procesu přírodního výběru. To znamená, že psychické mechanismy mají genetický podklad a v minulosti se při řešení problémů přežití nebo zvyšování nadějí na zachování rodu osvědčily pro lidský rod jako užitečné. Z evoluční perspektivy žijí muži a ženy v párových vztazích, aby byla zajištěna reprodukce, jejímž prostřednictvím jsou geny předávány dalším generacím. Za tímto účelem musí jedinci vyřešit několik problémů (Buss, 1994):

- získat přístup k plodným členům opačného pohlaví
- vybrat si partnera s největším reprodukčním potenciálem
- angažovat se v nezbytném sociálním a sexuálním chování pro docelení početi
- zabránit partnerovi v odchodu
- zajistit přežití a reprodukční úspěch potomků

Sociobiologové se domnívají, že vzhledem k odlišné roli mužů a žen v reprodukčním procesu se taktiky a strategie navazování vztahu mohly vyvinout u každého pohlaví odlišně. Jelikož muž může teoreticky zplodit stovky potomků, je z hlediska evoluce výhodné oplodnit co nejvíce žen, aby si zajistil reprodukci co největšího počtu genů. Naopak žena musí investovat spoustu času a energie do každého dítěte a navíc může zplodit pouze omezený počet potomků. Opakovaně bylo zjištěno, že ve většině kultur jsou muži promiskuitnější než ženy, a kultury povolující muži, aby měl více žen, zdaleka převyšují počet kultur, které dovolují opak (Wilson, 1978).

Sociobiologická teorie rovněž předpokládá, že muž by měl upřednostňovat vztahy s co nejplodnějšími mladými ženami, protože u nich existuje nejvyšší pravděpodobnost porodit mu děti. Žena by naopak měla upřednostňovat muže s vysokým sociálním statu-

tem a řádným materiálním zabezpečením, aby děti měly co největší naději na přežití do dospělosti. Tyto pohlavní rozdíly ve výběru partnerů byly potvrzeny studií zahrnující 37 kultur (Buss, 1989).

KONFLIKTNÍ VZTAH

PŘÍBĚH: Jednou se v telefonu ozval uplakaný hlásek asi třináctileté dívky. Mezi vzlyky se svěřila, že ji podvádí její kluk. Konzultantka jí dala najevo své pochopení pro tak obtížnou a bolestnou situaci a ujistila ji, že se jí pokusí pomoci. Dívka vyprávěla, jak viděla svého chlapce líbat se s jinou dívkou. Na dotaz, co přesně viděla, odpověděla, že chlapec dnes slaví narozeniny a ona mu koupila stříbrné srdíčko na krk. Cestou z obchodu jej však zahlédla s jinou dívkou v cukrárně, jak si dávají pusy. Po chvíli spolu s konzultantkou dospěly k závěru, že se mohlo jednat o obyčejnou pusy k narozeninám. Asi takovou, jakou ona dává svým dobrým kamarádům, když oni mají narozeniny. Nakonec se rozhodla, že za ním zajde, aby jí danou situaci vysvětlil. Dívka byla velmi nervózní z toho, jak rozhovor s chlapcem dopadne. Konzultantka jí navrhla, že v případě, že bude chtít znovu poradit nebo bude chtít říct, jak to dopadlo, může na LB zavolat znova. Návrh uvítala s radostí a během dvaceti minut zavolala. Po cestě potkala svého chlapce, který ji právě chtěl pozvat na oslavu svých narozenin. Všiml si, že je nějaká smutná a má uplakané oči. Zeptal se jí, co se stalo. Když mu to řekla, tak jí vysvětlil, že se opravdu jednalo o kamarádkovou pusy k narozeninám, nic víc v tom prý nebylo a má rád jen ji a žádnou jinou.

Dalším z často sdělovaných problémů na Lince bezpečí jsou konflikty, hádky, pochybnosti o lásce partnera nebo partnerky. V období dospívání je nejčastějším zdrojem konfliktů žárlivost. Upřímně řečeno, v každém vztahu a v každém věku si občas klademe otázku, zda mě ten druhý skutečně miluje tak výlučně, zda snad nemiluje jiné více než mě. Cítíme, že šťastná láska není zdaleka samozřejmost, a odrážet takové myšlenky není vůbec lehké.

Zvláště mladí lidé mají tendenci chovat se impulzivně a tak se nezřídka stává, že se jejich vůle naklonnost rázem promění v nenávisť, žárlivost, v touhu po pomstě. Je to dáno i tím, že mnozí zaměňují lásku s vlastněním. Rádi by měli milovaného člověka jen pro sebe – dívají se na něho jako na majetek a s nikým se o něj nehodlají dělit. A tak dívka žárlí, když její přítel mluví s jinou dívkou, a naopak. Vzápětí se vynořují myšlenky, jak druhého ranit. Tyto pochybnosti často nemají žádný reálný důvod. Člověk si toho o druhém vymyslí tolik, že už nemusí být schopen rozeznat, zda jde o jeho domněnky, nebo o realitu.

Vztah k lásce je však nepochybně určován předchozími zkušenostmi. Schopnost lásky je zmenšena životními frustracemi a negativními zážitky. Někteří lidé například jako děti zažili, že byli opuštěni právě ve chvíli, kdy matku nebo otce nejvíce potřebovali. Museli si lásku rodičů vykupovat tím, že byli obzvláště hodní a že se přizpůsobovali jejich přáním. Anebo zakusili lásku, která sice všechno dá, ale zároveň si vynucuje vděčnost. Závažným traumatem je zkušenost, kdy se jako děti svou potřebou po blízkosti a něžnosti v očích svých nejbližších zesměšnili.

ROZCHOD

PŘÍBĚH: Volající dívka byla velmi rozrušená, snažila se zadržet pláč a zpočátku vůbec nereagovala. Poté, co se uklidnila, řekla, jak moc se potřebuje někomu svěřit se svým trápením – rozešel se s ní její kluk a kamarádky zrovna nejsou nablízku. Konzultantka ji nechala vyprávět celou příhodu a omezila se jen na krátké upřesňující otázky. To dívce poskytlo možnost zopakovat si vše pro sebe, utřídit si myšlenky. To, že poprvé celou příhodu někomu popisovala nahlas, jí umožnilo strukturovat svoje pocity, určit časový řád, zkrátka ujasnit si, co se vlastně stalo. Během hovoru vyšlo najevo, že partner jí vlastně pouze navrhl čas oddechu, tvrdil, že si toho musí hodně rozmyslet, navštívit staré kamarády, zkrátka, že chce být chvíli sám (seznámili se, když byl na vojně, a potíže nastaly po jeho návratu do běžného života). Ona si to vysvětlila jako rozchod a nechápala, o co mu jde. Konzultantka se jí tedy pokusila přiblížit, v jakém psychickém rozpoložení její partner na vojně pravděpodobně byl; jejich vztah začal fungovat za podmínek pro něj zcela odlišných – byla pro něj jediným blízkým člověkem a umožňovala mu únik z nestandardní situace. Spolu s konzultantkou se snažily formulovat její city k němu, a co pro sebe asi vzájemně znamenali. Dívka sama přiznala, že ho vlastně moc do hloubky nezná, nejvíc ho milovala za to, jak se o ni zajímal, jak byl na ni vázaný a točil se jen kolem ní. Varianta, že o ni skutečně už nemá zájem, jí najednou nepřipadala tak děsivá. Přijala interpretaci vzniklé situace jako možnosti volby a možná i dalšího růstu a byla vděčná za to, co spolu prožili.

Mnoho milenců zažívá zvrát své zamilovanosti v podobě vystřízlivění, často i v odcižení. Zamilovaní si přísahají věčnost navěky a už za pár týdnů poté mezi nimi dochází k třenicím, při nichž city ustupují do pozadí. Oba se dívají, že z euforie zamilovanosti nezbylo nic. Předhazují jeden druhému, že se tak změnil, že na něm není už nic, co by bylo hodno milování. Nedovedou si prostě vysvětlit, že se v nich láska rozplynula. Tím musí být podle jejich názoru vinen jedině ten druhý. Rezolutně odmítají, že by to mohlo mít něco společného s jejich vlastní projekcí. Takovéto rychlé rozplynutí lásky ovšem

většinou naznačuje, že měli rádi jen svůj obraz toho druhého, a ne jeho skutečnou podobu.

Jiný důvod častého ztroskotání lásky spočívá v tom, že máme vůči druhému přemrštěná očekávání. Dívka od chlapce očekává, že jí bude každý den nosit květiny a chovat se jako hrdina ze zamilovaného filmu, a když zjistí, že tomu tak není, řeší své zklamání rozchodem. C. G. Jung by řekl, že si o druhém děláme archetypální představy, například vykupitele či osvoboditele, anebo se sami cítíme jako léčitelé a pomocníci toho druhého, jako jeho spasitelé.

Ačkoliv dospívání je období neustálého navazování a ukončování vztahů, může být pro některé jedince rozchod neúnosně bolestnou událostí, zvláště pokud do vztahu vkládali veškeré své naděje a nesplněná přání. Ocítají se v zajetí otázek, proč je milovaná osoba už nechce, propadají depresi, cítí hořkost, smutek, vztek. Jak už bylo řečeno, mladí lidé jednájí velice impulzivně a není vzácností, že se v důsledku nešťastné lásky pokusí i o sebevraždu. Nanejvýš alarmující je fakt, že ve statistikách Linky bezpečí jsou problémy s láskou v kategorii Suicidální tendence jednou z nejčastěji uváděných příčin. V těchto záležitostech je pro dospívajícího chlapce nebo dívku neocenitelná možnost anonymně si o svých problémech popovídat a konfrontovat svůj názor s názorem někoho dospělého.

SEXUÁLNÍ SOUŽITÍ

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí volala 17 letá dívka s tím, že už půl roku chodí s klukem a neví, jestli se s ním má vyspat. Jak se rozhovor odvíjel dál, svěřila se, že má strach, že pokud se s ním nevyspí, tak se s ním rozejde. Navíc je nezkušená a jemu se to s ní možná nebude líbit. Je mu totiž už 20 a před ní měl už spoustu holek. Bojí se toho, že jí pak bude pomlouvat před ostatními. O jeho nečestnosti a netaktnosti se již několikrát přesvědčila – vlastně si ani není jeho láskou příliš jistá. Posléze dodává, že má také strach, aby ji nenakazil nějakou pohlavní chorobou, a bojí se otěhotnění. Vlastně jediný důvod, proč by to udělala, je ten, že ho má ráda a nechce ho ztratit. Ale tím už si také není tak jistá, protože se v poslední době hodně hádají. Její partner říká, že si přestávají rozumět proto, že s ním nechce spát, že není normální, aby spolu takovou dobu chodili a nic spolu neměli. Vždycky, když přijde řeč na sex, snaží se dívka změnit téma, otevřeně mu však o svých obavách nikdy neřekla. S konzultantkou se shodly na tom, že nejlepší by bylo si s ním o všem promluvit, a uvidí se, jak zareaguje. Pokud to nepochopí a bude ji nutit dál, rozejde se s ním. Nakonec poděkovala s tím, že se jí hodně ulevilo, když se někomu svěřila, a zároveň si dost věcí uvědomila, tudíž teď pro ni bude mnohem snazší s přítelem o tom mluvit.

Mnoho nezletilých dívek se na Lince svěřuje, že spí se svým přítelem jen proto, že ho nechtějí ztratit. Namísto naplnění vztahu, které očekávaly na začátku, prožívají prázdnotu. Trápí je, že se ze vztahu začaly vytrácet všechny něžnosti a zbyla jen holá sexualita. Přitom láska se ráda vyjadřuje sexualitou a prožívá svůj vrchol právě v sexuální oddanosti – tak v čem se stala chyba? Mnoho odborníků shledává příčinu v tom, jak je dnes sexualita mladým lidem prezentována. Média denně ukazují dospívajícím realitu založenou na sexuální stimulaci, kterou pak mladí chápou jako realitu každodenního života. Nedávné statistiky mezi americkou mládeží odhalily, že mladí jsou ve svých názorech na sexualitu nejvíce ovlivněni svými kamarády a spolužáky, hned na druhém místě jsou média, a rodiče se umístili až na třetím místě. Bohužel mnozí rodiče nejsou ochotni nebo schopni s dětmi na toto téma komunikovat a veškerou zodpovědnost v tomto směru svalují na školu.

V současné době se u nás o sexuální výchově ve školách hodně diskutuje – v jakém věku s ní začít, jaké informace a v jakém rozsahu dětem podávat? V zásadě lze říci, že existují dva přístupy k sexuální výchově:

- **směrovaná sexuální výchova** – je založená na výchově k předmanželské sexuální zdrženlivosti jako přirozenému standardu a jedinému jistému způsobu, jak zabránit těhotenství dospívajících a šíření sexuálně přenosných chorob (STD).
- **liberální sexuální výchova** – vychází z předpokladu, že dospívající začnou sexuálně žít velmi brzy v každém případě, a je tedy lepší neztrácet čas povídáním o sexuální zdrženlivosti, ale rovnou je poučit o prevenci.

Nicméně ze srovnání těchto dvou přístupů zatím vyplývá, že směrovaná sexuální výchova je přece jenom efektivnější. Když se ve Spojených státech posuzovaly výsledky studie čtrnácti celonárodně rozšířených liberálních programů, zjistilo se, že ani jeden z nich neměl vliv na pokles počtu dospívajících zapojených do sexuální aktivity [12]. Jen pro ilustraci – ještě nikdy dříve nevynaložila americká společnost tolik finančních prostředků na sexuální osvětu jako za posledních dvacet let. Za tu dobu vzrostl počet nemanželských porodů z 15 na 51 %. Tři ze čtyř otěhotnění nezletilých jsou neplánovaná; 60 % těchto dívek otěhotní znovu během příštích dvou let. Roste počet rodících matek mladších 14 let, tedy dětí, které plodí a rodí děti. Podle amerických vládních statistik vzrostl počet těhotenství -náctiletých od zavedení sexuální výchovy více než čtyřnásobně (z 300 tisíc na 1,2 milionu mladistvých dívek), přestože mají zdarma k dispozici antikoncepční prostředky na školních klinikách. V roce 1989 zaplatili daňoví poplatníci za -náctileté maminky 16,6 miliard dolarů. Rozpočet a platy sociálních a administrativních pracovníků, kteří mají v pracovní náplni péči o matku a dítě, mají stále vzrůstající tendenci.

Podobně se mívá účinkem také osvěta o pohlavně přenosných chorobách, jejichž počet rovněž neustále narůstá. Ve studii nazvané „Znalosti o HIV/AIDS a sexuální chování středoškolačků“ se ukázalo, že téměř všichni studenti znají dvě hlavní cesty přenosu HIV [13]. Načež na tuto studii navázal další výzkum, který potvrdil, že znalosti o AIDS nebo HIV infekci a její prevenci nebyly spojeny s žádnou změnou rizikového chování.

Většina lidí si neuvědomuje, že rodiče mohou mít největší vliv na sexuální hodnoty svých

dětí. Jeden filadelfský průzkum, který se zabýval komunikací rodičů a dětí na téma sexualita, zjistil, že dospívající, kteří dostatečně komunikovali s rodiči a dostali jasné vedení ve smyslu sexuální zdrženlivosti (a přitom nebyli podněcováni ke kontrole početí), podlehli sexu 12,5 krát méně často než dospívající, se kterými takto nikdo nehovořil. [14]

GRAVIDITA

PŘÍBĚH: Pozdě v noci volá 16 letá dívka a s pláčem sděluje, že si nejspíš něco udělá, protože už neví, kudy kam. Myslí si, že je těhotná, a bojí se to někomu říct. Bojí se reakce rodičů a snad ještě víc reakce svého přítele. Jako nejlepší řešení by viděla interrupci, ale nemá tolik peněz a pochybuje, že by jí někdo půjčil. Konzultantka dívku povzbudila, aby jí o své situaci řekla co nejvíc podrobností. Vyšlo najevo, že dívka je nezkušená a nedokáže se v sexuální problematice orientovat. Svou domněnku, že je těhotná, si ani neověřila u gynekologa. Konzultantka jí tedy nabídla možnost si o všech těchto problémech popovídat a objasnit si některé zásadní věci. Dívka nabídku vděčně přijala – přiznala se, že chodí na školu, kde sexuální výchova téměř neexistuje, a zeptat se na tyto věci rodičů je naprosto nemyslitelné. Bohužel v půli hovoru se spojení přerušilo a dívka se už neozvala.

Většina dospívajících dívek, které přišly do jiného stavu, hledala v sexuálním vztahu něco jiného – cit, porozumění, romantiku atd. Ve snaze vyhovět všem přáním partnera a pod vlivem informací z okolního světa přijaly pohlavní styk jako nedílnou součást vztahu. Přestože zákonná hranice pro koitarché (zahájení pohlavního života) byla stanovena na 15 let, neznamená to, že bychom jako lékaři, učitelé a rodiče tuto hranici měli akceptovat nebo ji dokonce dětem doporučovat.

Hlavním důvodem vedle biologické nezralosti je tzv. psychosociální nezralost, která se projevuje v neschopnosti přijmout plnou zodpovědnost za své sexuální chování. Případně těhotenství pak většina chlapců řeší útekem a děvčata propadnou panice. Nejděsivější je pro ně představa, že to budou muset povědět rodičům. Některé dívky to neovládají a místo, aby se svěřily, pokusí se skoncovat s těhotenstvím nebo dokonce s životem.

Těhotenství dospívajících dívek s sebou nese četná rizika pro matku i budoucí dítě. Předně se dostávají do konfliktu dva zájmy – zájem matky a dítěte. Matčin organismus není ještě plně vyzrálý a klade daleko větší nároky na výživu (potřebu minerálů, vitamínů apod.) než organismus zralé ženy. V těhotenství je pak tento organismus oslabován potřebami vyvíjejícího se plodu.

U dětí nezletilých matek se také častěji vyskytují genetické malformace. Kromě toho nechtěné a neplánované těhotenství, kterým těhotenství dospívajících rozhodně je,

s sebou nese značné stresové stavy, které pak mají nevyhnutelně negativní dopad na budoucí dítě. Z psychologických průzkumů [15] víme, že takovéto děti mají snížené sebevědomí, trpí v dětství častější nemocností, mívají výrazné problémy ve škole (zvláště chlapci), přičemž jejich neúspěchy nemají co do činění s intelektem. U děvčat se výraznější problémy dostávají v dospívání a dospělosti a projevují se neschopností vytvoření stabilního partnerského vztahu. Podle výzkumu vědců v nizozemském Utrechtu [16], v pozdějším věku u dětí, které byly tomuto zvýšenému stresu v prenatálním období vystaveny, hrozí v pozdějším věku vyšší pravděpodobnost vzniku schizofrenie, poruch chování, deprese i dalších obtíží a chorob.

Prevence nechtěných těhotenství u mladistvých spočívá jedině v zodpovědném přístupu rodičů a vychovatelů, kteří by měli zajistit dětem o sexualitě nezkrácené informace, vyzdvihnout význam sexuální zdrženlivosti a neomezit se pouze na výčet preventivních opatření (viz předchozí kapitola).

Pro ilustraci opět uvádím některé zkušenosti ze zahraničí. Ve státech USA, kde zákon vyžaduje rodičovský souhlas pro lékařský předpis hormonálních antikoncepčních prostředků, poklesl počet neplánovaných těhotenství. Nejnižší procento těhotenství mladistvých je v Severní Dakotě, kde není sexuální výchova součástí povinného vyučování a mladistvé dívky nemohou získat od lékaře antikoncepční prostředky bez rodičovského souhlasu. Pro srovnání, ve státě Virginie byla zavedena v některých městech povinná obsažná sexuální výchova. Nárůst těhotenství mladistvých byl v některých místech až 58 %, průměrný počet otěhotnění ve sledovaných školách vzrostl o 20 %. Ve městech, kde povinná sexuální výchova není požadována, poklesl počet otěhotnění v průměru o 16 % v některých místech až o 40 %.

ÚMRTÍ PARTNERA

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí se dovolal devatenáctiletý mladík. Před několika měsíci se seznámil na koncertě s dívkou, do níž se zamiloval. Od té doby se vídali často a on cítil, že jí také není lhostejný, ale přesto s ním odmítala chodit. Teprve včera mu řekla, že trpí vážnou chorobou, která je nevléčitelná. Během hovoru se několikrát odmlčel. Konzultantka jej nepřerušovala ani nenutila pokračovat, pouze mu jemně dávala najevo svou účast. Svěřoval se se svými pochybnostmi, zda se má pouštět do vztahu, který se mu zdá nejistý, přemýšlí, jestli jeho cit je opravdová láska nebo jen chvilkové vzplanutí, trápí ho výčitky svědomí apod. Bylo zřejmé, že mu velice pomáhá, když může své pocity a myšlenky vyslovit nahlas. Poté, co jej konzultantka vyslechla, usoudila, že v tomto případě by mu nejlépe posloužila odborná pomoc psychologa nebo psychoterapeuta. Sdělila mu svůj návrh s tím, že mu poskytne i kontakty na příslušná místa, což uvítal a o poznání klidnějším hlasem se rozloučil.

Životní událost, jako je úmrtí partnera, znamená téměř vždy v životě člověka obrovskou stresovou zátěž. Ve 40. letech vypracovali Holmes a Rahe tzv. stresovou škálu, která je užívána pod českým názvem Škála sociální readaptace [22] a skládá se ze 43 položek různých životních situací, které byly vybrány na základě rozsáhlých šetření zaměřených na korelace mezi prožitím určitých životních událostí a následujícím vznikem či rozvojem určitých onemocnění.

Každá položka má přiřazenu kvantifikovatelnou „váhu“, vyjádřenou počtem bodů. Klient hodnotí poslední časové údobí, nejčastěji jeden rok. V případě vícenásobného výskytu událostí se bodové hodnocení násobí počtem výskytů a celkové dosažené skóre se sečte.

- Za relativně bezrizikové skóre se považuje pásmo do 150 bodů, v pásmu 150–200 bodů již může dojít k psychosomatickému onemocnění u asi 40 % osob, v pásmu 200–299 u 50 % osob a konečně v pásmu nad 300 bodů až u 80 % osob.
- Čím vyšší je skóre, tím intenzivnější by měla být intervence zaměřená na změnu té stránky způsobu života, která je nejvíce dotčena.

Pro ilustraci zde uvádím pouze některé příklady, stupnice je ve skutečnosti rozsáhlejší. Jak ukazují tabulka č. 2, úmrtí partnera této škále vévodí.

tabulka 2

životní událost	body
úmrtí partnera	100
rozvod	73
rozvrat manželství	65
uvěznění	63
úmrtí blízkého člena rodiny	63
úraz nebo vážné onemocnění	53
sňatek	50
ztráta zaměstnání	47
odchod do důchodu	45
těhotenství	40
sexuální obtíže	39
vstup do školy nebo její ukončení	26
změna bydliště	20
dovolená	13
vánoce	12

Co je však příčinou toho, že některý člověk po úmrtí partnera prožívá silnou stresovou reakci a nedaří se mu adaptovat, zatímco jiný stejnou situaci zvládne mnohem lépe? Toto hodnocení závisí na osobnosti jedince. Individuum není pouze pasivním příjemcem podnětů, nýbrž si je aktivně interpretuje podle vlastního očekávání a systému hodnot. A to rozhoduje o tom, jak silnou stresovou reakci člověk bude prožívat.

Na interpretaci událostí mají vliv:

- **vrozené faktory citlivosti/odolnosti ke stresu** – povaha, temperament
- **naučené faktory citlivosti/odolnosti ke stresu** – zahrnují vše, co jsme se od narození až po současnost naučili (životní styl, hodnotový systém, předsudky, stereotypní způsoby reagování na určité situace apod.)

Samozřejmě i zde hraje významnou roli fáze dětství. Velmi důležitý pro dítě je v dětství pocit bezpečí. Kdo nezažil dostatek bezpečí v dětství, snadno podléhá stresu v dospělosti. Děti se hodně učí od svých rodičů nápodobou. Tím, že vidí, jak se rodiče chovají v problémových situacích a jak zvládají stresující chvíle se samy učí vlastnímu chování.

Mladého člověka, jenž přišel o svého partnera, by si mělo jeho okolí zvláště pozorně všimnout, aby byla včas rozpoznána případná porucha adaptace či deprese. Takzvaná reaktivní deprese [17] je přímým následkem akutního těžkého stresu nebo pokračujícího traumatu. Je řazena mezi poruchy přizpůsobení (viz Smolík 1996). Reaktivní deprese začíná ihned (nebo do jednoho měsíce) po výskytu stresující události nebo životní změny. Nejčastěji navazuje na stresovou událost, která byla spojena se ztrátou, typicky s úmrtím blízkého člověka (partnera, dítěte, rodiče, dobrého přítele). Abychom byli schopni odlišit reaktivní depresi od normální stresové reakce, je třeba si tuto normální stresovou reakci popsat. Běžnou reakcí na ztrátu je zármutek. Zármutek může být spojen s celou řadou různých psychologických prožitků, které se individuálně liší jak samotnou reakcí, tak délkou trvání. Mezi typické zármutkové reakce patří:

- **odmítání uvěřit** – bývá první reakcí na šok z náhlé ztráty, projevuje se strnulostí a odmítáním věřit zprávě. Jde vesměs o krátkodobou reakci, která může pokračovat některou z následujících.
- **zaujatost** – touha a truchlení po tom, koho člověk ztratil, naplňuje mysl, těžko se od ní odpoutává.
- **popření** – postižený se chová, jako by se nic nestalo (například uklízí pokoj zemřelého dítěte), jako by ke ztrátě nedošlo.
- **hněv** – intenzivní emoce, která by se dala vyjádřit tvrzeními jako: „Proč to potkalo právě mě? To není fér!“
- **pocity viny** – „Kdybych jen udělal to a to, dopadlo by to jinak!“ se objevují zpravidla během 4–6 týdnů.
- **přijetí ztráty** – s kontinuálním prožíváním zármutku, stesku a lítosti.
- **deprese** – která postupně slábne, i když občas má postižený obavy, že už nikdy neskončí. Výročí, která ztrátu připomínají, vedou zpravidla ke zhoršení nálady, rovněž všechny události, činnosti a věci, které připomínají ztracenou osobu. Obvykle deprese ze zármutku po úmrtí blízké osoby trvá kolem 13 měsíců. Pak se pozvolna vrací normální fungování. V druhém roce se většinou postižení cítí mnohem lépe.

Pro zármutek je velmi důležité, aby postižený mohl co nejdříve mluvit o ztrátě s člověkem nebo více lidmi, kteří ho vyslechnou a podpoří. Jestliže v uvedeném období nedojde k adaptaci a deprese pokračuje nebo se prohlubuje, je třeba okamžitě vyhledat odbornou pomoc.

ZÁVĚR

Jak je vidět, děti a mladiství prožívají problémy s láskou nesmírně intenzivně a se spoustou věcí si neví rady. V tomto věkovém období se nejčastěji svěřují kamarádům, nicméně podvědomě tuší, že jejich vrstevníci nemají žádnou dlouholetou zkušenost a že se sami často potácejí v nevyřešených problémech. A tak, i když názor rodičů spíše z principu odmítají, současně touží po tom, aby jim poradil někdo dospělý. Právě v těchto intimních záležitostech je Linka bezpečí jako „první pomoc“ neocenitelná.

STATISTIKA - DATA Z LINKY BEZPEČÍ

Přestože podle statistik Linky bezpečí (LB) patří problémy s láskou a partnerstvím zjevně k nejčastějším problémům dětí a dospívajících, nemáme v ČR k dispozici žádná jiná data, která by mohla tuto domněnku potvrdit. Data nashromážděná v databázi LB jsou sice dostatečně početná, ale při jejich interpretaci je třeba si uvědomit některá omezení:

- v první řadě jsou to data získaná pouze od těch dětí, které se rozhodly svěřit se se svým trápením právě Lince bezpečí, a tudíž je nelze extrapolovat na celou dětskou populaci
- jelikož klienti volají na Linku bezpečí anonymně, nelze dost dobře zaručit 100 % pravdivost sdělovaných informací – v tom jsme odkázáni na subjektivní hodnocení konzultantů (reálné – „skryté“ tématické hovory¹²)

12. Každý telefonát přijatý na Lince bezpečí je zaznamenán do databáze, v níž je pak možné vyhledat údaje typu: kdo volal – zda chlapec nebo děvče, věk, důvod volání, jak dlouho hovor trval, v jakém stavu bylo volající dítě, kam bylo odkázáno, atd.

Typově lze přijatá volání rozdělit do tří skupin:

- I. testovací hovory (žerty, agresivní telefonáty, mlčení)
- II. hovory ukončené na ústředně (odložené hovory, informační hovory, imitované hovory, poděkování, vzkaz apod.)
- III. tématické hovory o problému (reálné a skryté = s náznakem imitace, žertu apod.)
Vyhodnocení, zda se jedná o reálný či skrytý hovor, záleží na subjektivním pocitu konzultanta.

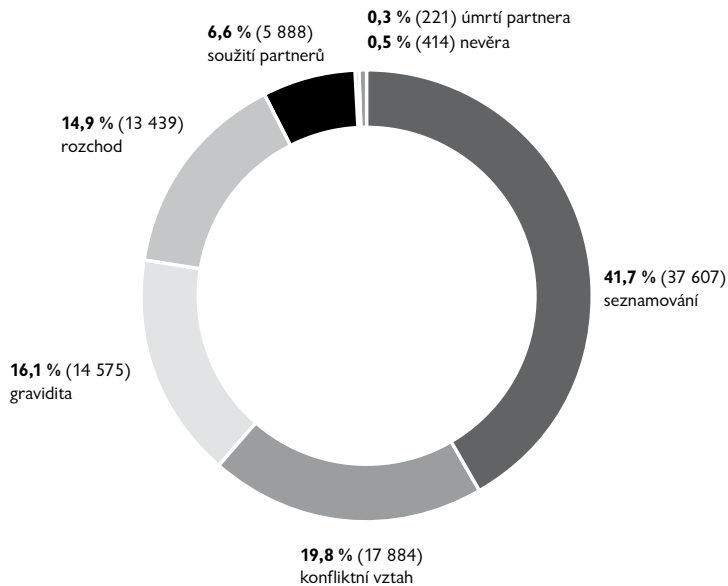

- a nakonec spíše upozornění než omezení – uváděný počet řešených témat se nemusí automaticky rovnat počtu dětí; jeden hovor může být veden na více různých témat, stejně tak jeden klient může volat opakovaně kvůli stejnému problému.

Zmíněným úskalím se však v takové instituci, jakou je Linka bezpečí, nedá vyhnout, protože jsou de facto jakýmsi vedlejším produktem její základní filozofie (anonymita, důvěrnost atp.).

Data jsou zpracována za období pěti let, tj. od 1. ledna 1999 do 31. prosince 2003. V tomto sledovaném období byl celkový počet témat řešených v kategorii Problémy s láskou a partnerstvím 90 028. Z toho 14 % hovorů bylo konzultanty subjektivně klasifikováno jako hovory s náznakem imitace, žertů, agrese či jiného projevu, který by mohl poukazovat na nereálnost problému.

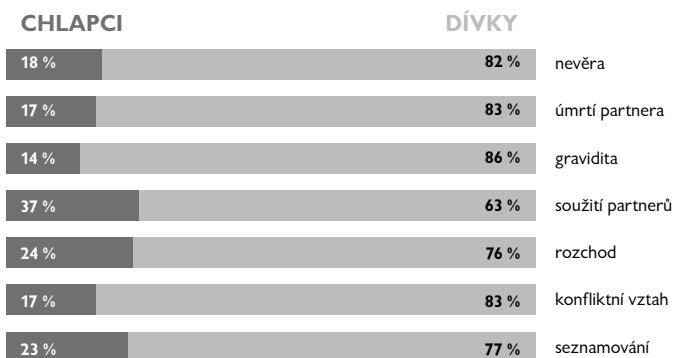
graf 1: nejčastěji řešená témata

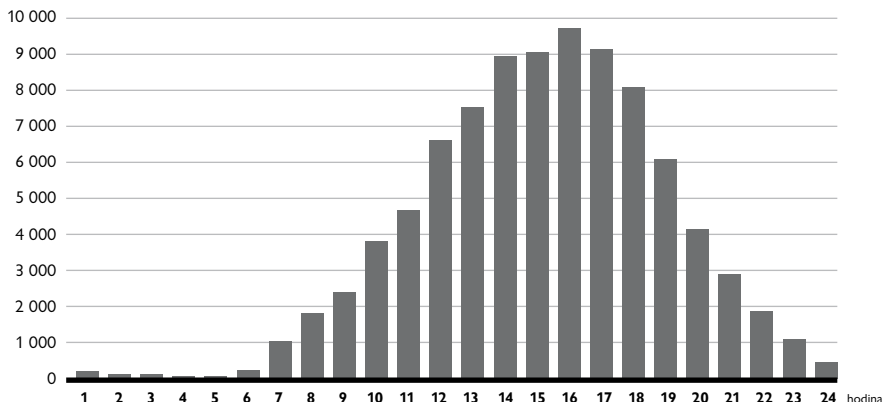
děti a jejich problémy

Co se týče pohlaví klientů, v kategorii Problémy s láskou a partnerstvím tvoří 79 % dívky a 21 % chlapci. Z toho, že dívek je téměř 4krát více než chlapců, však nelze usuzovat, že by chlapci měli s láskou a partnerstvím mnohem méně problémů. Tato disproporce je spíše způsobena faktem, že děvčata se obecně častěji a snáze svěřují se svými obavami, úzkostmi a traumaty, zatímco chlapci volí raději pozici „tvrdého muže“, který si své problémy musí vyřešit sám.

graf 2: rozbor podle řešených témat a pohlaví

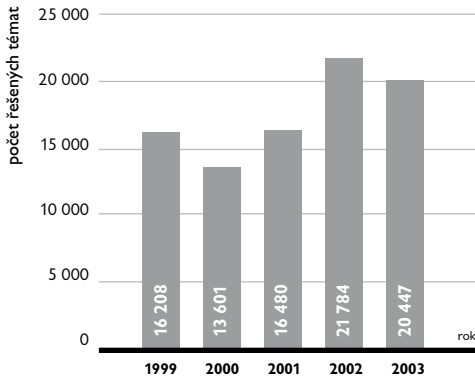

graf 3: počet řešených témat během dne

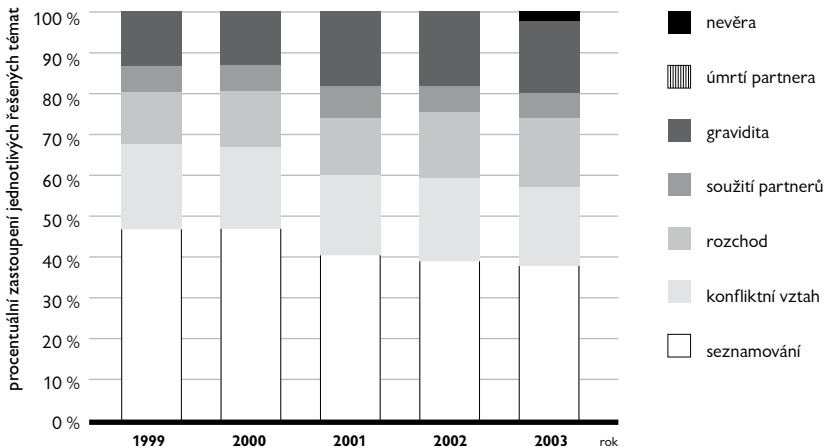

graf 4: celkový počet řešených témat v letech 1999–2003

graf 5: zastoupení jednotlivých řešených témat

tabulka 5a
vývoj počtu jednotlivých řešených témat (vyjádření v absolutních číslech)

rok	1999	2000	2001	2002	2003
seznamování	7 639	6 368	6 721	8 530	7 785
konfliktní vztah	3 357	2 752	3 200	4 383	3 920
rozchod	2 039	1 888	2 305	3 522	3 427
soužití partnerů	1 067	785	1 300	1 430	1 220
gravidita	2 048	1 777	2 912	3 882	3 667
úmrť partnera	58	31	42	37	48
nevěra ¹³	0	0	0	0	380
celkem	16 208	13 601	16 480	21 784	20 447

Pozn.: V průběhu roku 2001 došlo na Lince bezpečí ke změně metodiky, která spočívala v přehodnocení toho, co všechno se bude zahrnovat do jednotlivých řešených témat, čímž lze vysvětlit nárůst v absolutních počtech od roku 2001. Pro srovnání uvádíme tabulku s relativními hodnotami (tab. 5b), kde je vývoj objektivnější, jelikož zobrazuje data ve vztahu ke všem řešeným tématům a je z ní patrné, že v průběhu let trápí láska děti čím dál méně.

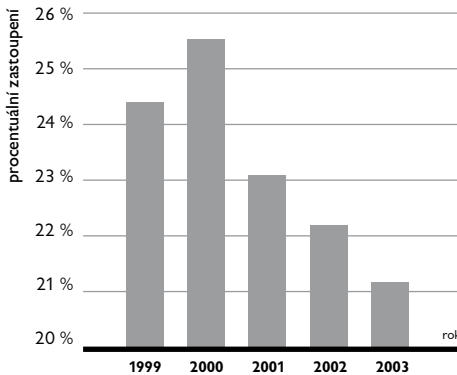
tabulka 5b
vývoj podílu jednotlivých řešených témat na všech řešených tématech

rok	1999	2000	2001	2002	2003
seznamování	11,57 %	12,02 %	9,51 %	8,79 %	8,20 %
konfliktní vztah	5,08 %	5,19 %	4,53 %	4,52 %	4,13 %
rozchod	3,09 %	3,56 %	3,26 %	3,63 %	3,61 %
soužití partnerů	1,62 %	1,48 %	1,84 %	1,47 %	1,28 %
gravidita	3,10 %	3,35 %	4,12 %	4,00 %	3,86 %
úmrť partnera	0,09 %	0,06 %	0,06 %	0,04 %	0,05 %
nevěra	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,40 %
celkem	24,55 %	25,67 %	23,33 %	22,44 %	21,53 %

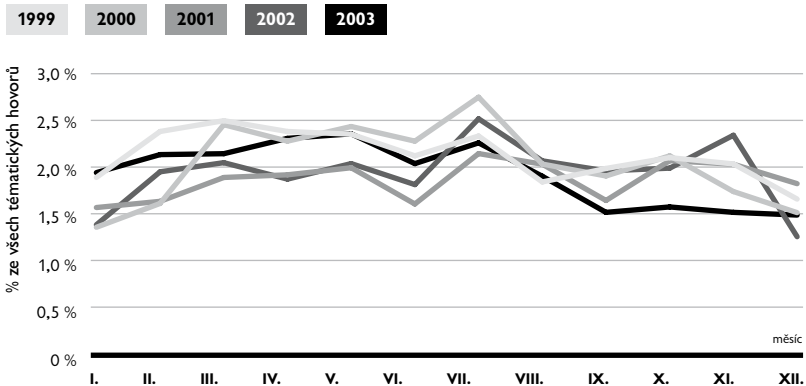
13 Kategorie Nevěra byla zavedena až později (v roce 2003), a proto má v dřívějších letech nulový počet řešených témat.

graf 6: vývoj podílu problematiky na všech řešených tématech

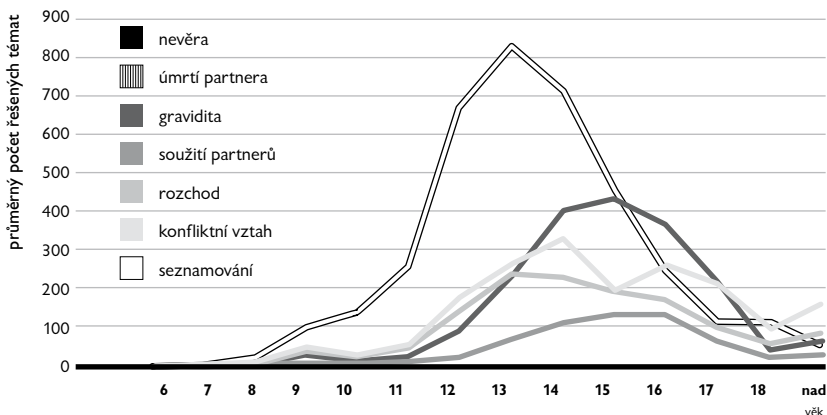

graf 6: podíly problematiky ve vztahu ke všem řešeným tématům v jednotlivých měsících roku 1999–2003

Co se týče věku klientů u jednotlivých řešených témat, nebyl v průběhu jednotlivých let (1999–2003) vysledován žádný zvláštní trend, vyjma tématu „gravidita“, kde věkový průměr v roce 1999 byl 16 let a během sledovaného období se snížil až na 14 let v roce 2003.

graf 7: průměrný věk¹⁴ klientů u jednotlivých řešených témat

Přes všechna úskalí zmíněná v úvodu jsou pro nás tato data nesmírně cenná, zejména proto, že jsou sdělována dětmi samotnými a nejsou zkreslena žádným zprostředkovatelem. Umožňují nám zjistit, jak vnímají a prožívají různé situace, které dospělým mnohdy ani nepřipadají jako krizové, zatímco děti je mohou vnímat jako naprosto neřešitelné.

¹⁴ Ačkoli na Linku bezpečí i starší klienti, jedná se o víceméně ojedinělé případy, proto jsou z čistě praktických důvodů do grafů zaneseni pouze klienti do věku 18 let.

LITERATURA:

MONOGRAFIE

- GRÜN, Anselm: **Bydlet v domě lásky**. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. s. 116. ISBN 80-7192-542-X
- FREUD, Sigmund. **Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie**. Studienausgabe Bd. 5. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1961. s. 205.
- HOLUB, Z. **Kazuistiky a gynekologie a porodnictví**. Praha: Galén, 2002. s. 136. ISBN 80-7262-144-0
- ČEPIČKÝ, Pavel., ČEPIČKÁ, Blanka. **Psychické změny v těhotenství**. Moravsko-slezský referátový výběr z psychiatrie. 12. 1980. č. 2. s. 23–28
- MURPHY, Robert F. **Úvod do kulturní a sociální antropologie**. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. s. 267. ISBN 80-85850-53-2
- DAVIDO, Roseline. **Kresba jako nástroj poznání dítěte**. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 205. ISBN 80-7178-449-4
- ČAČKA, Otto. **Přehled psychologie obecné, dospívání a pracovní výkonnosti**. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 83. ISBN 80-210-0904-7
- PESECHKIAN, Nossrat. **Partnerské vztahy: 33 a jeden způsob jak žít ve dvou**. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 1995. s. 258. ISBN 80-7106-115-8
- ORVIN, George H. **Dospívání: kniha pro rodiče**: adolescenti, rodiny a rodiče, normalnost a adolescence, riskantní chování adolescentů, přechod do dospělosti. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2001. s. 180. ISBN 80-247-0124-3
- ATKINSON, Rita L. a kolektiv. **Psychologie**. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 751. ISBN 80-7178-640-3
- GANONG, William F. **Přehled lékařské fyziologie**. 1. vyd. Jinočany: H & H, 1995. s. 681. ISBN 80-85787-36-9 Články v odborných časopisech
- KIRBY, Douglas. **Sexuality Education: An Evaluation of Programs and Their Effects**. Santa Cruz, CA: ETR/Networks Publications, 1984.
- ANDERSON, John et al. **Znalosti o HIV/AIDS a sexuální chování středoškoláků**. Family Planning Perspectives, Vol. 22. No. 6. Nov/Dec 1990, pp. 252–55.
- JACCARD, James et al. **Maternal Correlates of Adolescent Sexual and Contraceptive Behavior**. Family Planning Perspectives, 28(4), July/August 1996, pp. 159–165 & 185.
- MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk, SCHULLER, Vratislav. **Nechtěné děti**: Závěrečná zpráva dílčího úkolu st. plánu badatelského výzkumu č. VII-3-7/2.2. Edice: Zprávy Výzkum. ústavu psychiatrického v Praze. č. 34. Praha: Výzkumná zpráva Výzkumného ústavu psychiatrického, 1975.
- HUIZINK, A., MULDER, E., BUITELAAR, J. **Prenatal stress and risk for psychopathology**: Specific effects or induction of general susceptibility? Psychological Bulletin, Vol. 130. No. 1. Jan 2004, pp. 115–142.
- PRAŠKO, Ján, KOSOVIÁ, Jiřina. **Depresivní poruchy a jejich léčba**. Sanquis, 04/2000.

ODBOBNÉ SEMINÁŘE

- Rizikové chování dospívajících a jeho prevence 2003**. Praha: Státní zdravotní ústav, 6.–8. 10. 2003.
- III. celostátní konference sexuální výchovy**. Praha, červenec, 1997.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- <http://www.freeteens.cz/default.php?&ID=16&Zprava=1>
- http://www.monash.edu.au/pubs/montage/Montage_96-01/lovedrug.html
- http://www.szu.cz/NRCpodzdr/poradny_cinnost.htm#skala2

šikana

Lenka Lovasová

PŘÍBĚH Z LINKY BEZPEČÍ

příběh: Na Linku bezpečí jednou večer zavolał chlapec, aby se svěřil se svým trápením se spolužáky. Ti se mu neustále vysmívali, prostě a hrubě mu nadávali. Když jim pohrozil, že to řekne rodičům, surově ho zbili. Od té doby se výprask několikrát opakoval. Často i bez příčiny. Navíc ho starší spolužáci nutili, aby jim odevzdával svoje kapesné. Nejhorší chvíle prožíval před hodinami tělocviku, když se v chlapecké šatně převlékali a on jim musel ukazovat své přirození. Ze strachu před dalším ponižováním se postupně snažil škole vyhýbat. Rodičům říkal, že mu je špatně, že ho bolí břicho a hlava, jenom aby do školy nemusel. Někdy ráno před odchodem do školy dokonce zvracel nebo míval průjmy. V noci se budil ze spánku, jindy nemohl dlouho usnout. Navzdory tomu, že šikanování ze strany spolužáků trvalo již několik měsíců a neustále se stupňovalo, odmítal to komukoliv ve svém okolí sdělit. Během hovoru se podařilo přesvědčit ho alespoň, aby se se vším svěřil rodičům. Obava ze msty však byla u něj tak silná, že jim nakonec sdělil pouze to, že volal na Linku bezpečí. Rodiče naštěstí neváhali a během několika dnů ho přivedli do Krizového centra Linky. Informace o tom, že se synovi ve škole již několik měsíců ubližuje, je nejdřív velmi překvapila. Postupně si však začali vybavovat věci, pro které již delší dobu nemohli najít vysvětlení a které dávaly tušit, že je s ním něco v nepořádku. Poslední týdny se pravidelně vracel ze školy později, někdy dokonce za tmy, a zdůvodňoval to doučováním. Toto vysvětlení bylo pro rodiče přijatelné, protože poslední dobou se výrazně zhoršil jeho prospěch. Podezřelé však bylo, že se vracíval domů v zašpiněných, někdy dokonce potrhaných šatech, což vysvětloval tím, že se ušpinil na fotbale. Na fotbal svaloval i modřiny a odřeniny na těle. Jako nezodpovědnost hodnotili rodiče to, že chlapci pořád něco chybělo: jednou penál, pak zbrusu nové keramické pero. Kvůli jeho ztrátě taky dostal od otce pořádný výprask. Vyšetření v Krizovém centru ukázalo, že chlapec jeví známky psychické traumatizace, způsobené dlouhodobou šikanou. S lékařským nálezem a v doprovodu sociálního pracovníka z centra navštívili rodiče ředitele školy, který poté začal situaci řešit.

DEFINICE

Šikana¹⁵ je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je omezována zejména osobní svoboda a svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětem ubližováno na zdraví či na majetku. Jedná se o složitý problém, který není možno právně pojmut jako jeden celek, neboť svými znaky a důsledky zasahuje do různých právních odvětví.

Právní definici šikany tedy v našem právním řádu nenajdeme, nicméně v metodickém pokynu MŠMT č. 28 275/2000-22, kterým Ministerstvo školství reagovalo na potřebu komplexního řešení šikany, najdeme toto vymezení:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrasovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“

Ačkoliv definice uvádí, že šikana je obvykle opakované ubližování, je možné za šikanu považovat i jednotlivou událost bez dosavadního opakování, jedná-li se o zvláště krutý a brutální čin.

A ještě jeden důležitý postřeh – o šikaně mluvíme pouze tehdy, je-li oběť z jakéhokoli důvodu bezbranná (fyzický handicap, psychická odlišnost, neobratnost, izolovanost v kolektivu, skupinový útok...), a jedná se tedy o asymetrickou agresi. Pojmem šikana nelze označovat všechno zlé a nepřijemné, čím si děti navzájem ubližují!

VÝVOJ ŠIKANY

Šikanování je proces, který se vyvíjí postupně v několika stádiích (viz tab. 1). Je však třeba si uvědomit, že následující rozdělení do pěti vývojových stádií se používá především z didaktických důvodů. V praxi není možné vysledovat a určit přesné hranice mezi jednotlivými stádii, protože ta v sebe různě rychle přecházejí, překrývají se a splývají. Zda zůstane pouze u těch nejmírnějších forem, nebo se proces rozvine až do podoby dokonalé šikany, záleží jen na přístupu okolí.

15 Pojem šikana má svůj etymologický původ ve francouzském slově „chicane“, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na líteře předpisů.

tabulka 1: popis jednotlivých stádií procesu vývoje šikany

1. ostrakizmus	V počátečním a nejmírnějším stadiu se jedná zejména o izolaci postiženého jednotlivce. Dítě – oběť nemá žádné kamarády a nikdo je nebere vážně. Komunikace probíhá převážně znevažujícím způsobem. Oběť je zesměšňována, má hanlivou přezdívku apod. Na její účet se dále konají různé „přátelské“ legrácky a vtipky, a když se ohradí, je jí vytknuto, že nerozumí legraci a nemá smysl pro humor.
2. přitvrzování manipulace	Agresor mapuje situaci a testuje, kam až může zajít. Zkouší takzvané přitvrdit a manipulace nabývá podoby tělesných útoků. Posléze agresor zjišťuje, že mu toto jednání přináší nejen pocit uspokojení, ale i obdiv a respekt ostatních dětí, což jej samozřejmě dále povzbuzuje.
3. nukleový základ	Ve třetím stádiu se sympatizující jedinci s agresorem spojí a vytvoří společnou strategii výběru obětí. Šikanování tak nabývá na organizovanosti. Rozdělení rolí je již pevné a pokud se nyní nevytvoří silná pozitivní podskupina, jsou vytvořeny předpoklady pro to, aby se šikanování stalo normou celé skupiny.
4. mlčící většina	Ve čtvrtém stádiu dochází k přijetí norem agresorů a chování této skupinky se stává zákonem pro ostatní děti, které je ze strachu poslouchají, případně přislouchují. Silný tlak ke konformitě na dosud neangažované členy skupiny, kteří se nakonec většinou aktivně zapojují. Hlavní roli hraje samozřejmě strach, že pokud by zůstali stranou, mohli by na sebe upoutat pozornost agresorů a dostat se tak do pozice obětí.
5. dokonalá šikana	Šikana je nyní předmětem zábavy pro celou skupinu, která dokonce agresory za bavení odměňuje potleskem. V tomto stádiu lze pozorovat psychickou manipulaci ve velmi propracované podobě. Kupříkladu je-li oběť vyvolána k tabuli, již při prvních slovech třída propuká ve smích. To se logicky projeví na výkonu dítěte u tabule a špatná známka na sebe nenechá dlouho čekat. Očekávání třídy je tak vrchovatě naplněno. Psychické rozpoložení přihlížejících se podobá rozpoložení obecenstva římských cirků při gladiátorských zápasech. Tomu nezdíčka napomáhá i pedagog, který v podvědomé snaze zavděčit se třídě obětí sám ironizuje. Na úkor oběti se dále spřádají nejrůznější intriky, dochází ke stálému nárůstu a zdokonalování násilí.

Jednou z teorií, pomocí níž by bylo možné vysvětlit chování zúčastněných jedinců, je teorie kognitivní disonance¹⁶. Tato teorie předpokládá, že u člověka existuje pud ke kognitivní konzistenci, tudíž dvě vzájemně nekonzistentní kognice u něj vyvolají nepříjemné pocity motivující jej k odstranění nekonzistence. Představme si to na příkladu oběti: její postoj vůči šikaně je odmítavý, ale absolutně se neslučuje s její submisivní povahou, což v ní vyvolává touhu uvést obě složky do souladu. Často pak dospěje k závěru, že si za své „prohřešky“ krutý osud plně zasluhuje, a začíná se pod tímto tlakem opravdu chovat divně, křečovitě, neuroticky. Stejně tak skupinka agresorů i původně neangažovaní členové skupiny hledají vysvětlení, které by bylo konzistentní s jejich chováním, a dospějí k přesvědčení, že oběť si svůj úděl vlastně zavinila sama tím, že je nekomarádská, nekolegiální, že je srab atd.

¹⁶ Teorii kognitivní disonance formuloval v roce 1957 Leon Festinger.

DIAGNOSTIKA

Jak poznat, že se dítě stalo obětí šikany? Je zcela mylné se domnívat, že se nám dítě samo svěří! Důvody, proč se snaží celou záležitost co nejdéle tajit, mohou být různé. Největší roli hraje pochopitelně strach ze msty agresorů. Někdy to však může být i strach z reakce rodičů (např. syn může mít strach, že zklame svého otce, který dává často najevo, jak opovrhuje těmi, kdo se nechají ponižovat a nedovedou se „chlapsky“ bránit). Mezi další důvody patří to, že se dítě za své postavení stydí, má pocit, že mu nikdo nebude věřit, že ztratí své poslední kamarády, když bude „žalovat“ apod.

Pokud tedy chceme zjistit, zda se dítě nestalo obětí šikany, musíme se na ně aktivně zaměřit. K podezření mohou vést více či méně specifické známky v jeho chování či v chování jeho blízkého okolí. Například se u dítěte začne projevovat častější sklon k pláči, nechce chodit ven s kamarády, zhorší se jeho školní prospěch apod. V žádném případě ale není pravidlem, že se šikanované dítě stáhne do sebe, je smutné, apatické. Některé děti se naopak v zoufalé snaze zalíbit se spolužákům stávají agresivními, začínají být drzé na učitele, mluví vulgárně, vyrušují při vyučování.

Je nutné všimnout si i změn zevnějšku, ačkoliv ty samozřejmě, zvláště u dětí, nemohou být vždy spolehlivým vodítkem. Alarmující by však pro nás měla být každá netypická změna, kterou bychom u daného dítěte nečekali. Na příklad dítě, které chodilo vždy upravené, má najednou nápadně často potrhané či ušpiněné oblečení a mnohem víc modřin a odřenin.

Pro přehlednost jsou varovné známky rozděleny na takzvané přímé a nepřímé ukazatele [9] a jejich výčet je uveden v následující tabulce:

tabulka 2: diagnostika šikany – přímé a nepřímé ukazatele

NEPŘÍMÉ UKAZATELE = chování nebo vzhled dítěte	PŘÍMÉ UKAZATELE = chování okolí vůči dítěti
strach jít ráno do školy	úmyslné ponižování
záškoláctví	hrubé žertování a zesměšňování
opakované bolesti hlavy či břicha	nadávky
zhoršení prospěchu ve škole	neustálé kritizování a zpochybňování
ztráta zájmu o učení	poškozování a krádeže osobních věcí
porucha soustředění	poškozování oděvu
pobývání v blízkosti učitelů	výsměch
ustrášené vystupování	pohrdání
pozdní návraty ze školy	omezování svobody
návraty s poškozeným a ušpiněným oděvem	bití, kopání, jiné tělesné napadání

dítě se vrací ze školy vyhladovělé

modřiny, odřeniny bez věrohodného vysvětlení

opakovaná ztráta peněz či osobních věcí

dítě žádá o peníze pod různými záminkami

špatné usínání, noční můry

smutná nálada

apatie, někdy naopak nezvyklá agresivita

PŘÍČINY

Velice důležité je nelitovat času a důkladně pátrat po příčinách, proč se dítě – agresor chová tak, jak se chová, a proč se jiné dítě dostalo do pozice oběti. Je logické, že teprve na základě podrobné analýzy příčin se nám může podařit řešit případy šikany opravdu účinně. Až překvapivě často odhalíme kořeny v rodinách hlavních aktérů. Osobnost agresora i oběti a charakteristika jejich rodinného zázemí budou podobněji popsány v následujících dvou kapitolách. Na tomto místě bychom však měli připomenout práci profesora Říčana [2], který se na problematiku šikany dívá očima hlubinné psychologie a psychoanalýzy. Ten v pátrání po příčinách agresivního chování vysledoval a popsal čtyři hlavní motivy:

- 1 • **Tlak kolektivu** – jedinec je nucen, aby se choval tak, jak společnost očekává; např. chlapec, má být mužně tvrdý, nikoli změkčilý, nemá se bát ránu dostat a v případě potřeby ji i dát. Je-li jedinec pod konstantním tlakem „být takovým, jakým mám být“ a je-li ke své budoucí sociální roli veden a systematicky připravován (dříve výcvik šlechtických chlapců se zbraní, dnes armádní výcvik, tělesná výchova), vnímá, že jedinci v tomto procesuslabí či dokonce neúspěšnější jsou zpravidla terčem pohrdání a posměchu. Podle C. G. Junga má problém ještě hlubší niterný motiv: v mužské duši se podle něj nachází i nemužská (tedy ženská) část. V situacích, které kladou značné nároky na „mužnost“, snadno dochází k vnitřnímu konfliktu. Racionální složka osobnosti nabádá ke striktní převaze mužského elementu a přizpůsobení se mu, ale „ženská část“ duše se vzpírá a nabádá k opačnému chování, které by ovšem podle racionální složky vedlo k selhání, k vystavení pohrdání a výsměchu. Vzniká zde tedy vnitřní tlak, který důsledně drží ženskou složku při zemi. Pak se ovšem objeví někdo, kdo dal prostor své ženské součásti duše (je tedy jemný, něžný, někdy i změkčilý, zkrátka „nechlapský“) a jeho chování v jedinci s vnitřním tlakem vyvolává touhu „povolit“ a být také takovým – „ženským“. To je ovšem pro racionální složku nepřijatelné („pomysli na ten posměch a pohrdání!“). Tohoto pokušení podvolit se vlastní duši se jedinec pod tlakem nejlépe zbaví, když onoho „zženštilého sraba“ poníží a zesměšní.

- 2 • **Touha po moci** – přání ovládat druhého, ať už za účelem prospěchu (nabytí hmotné věci, peněz...), či uspokojení vlastního ega (někdo je nám vydán na milost a nemilost). Touha po moci je spíše „příživujícím motivem“ k výše uvedenému. Přání ovládat druhého člověka je silné i ze zcela racionálních (nikoli však správných) důvodů. Ovládáme-li nějakého jedince či ještě lépe skupinu jedinců, pomůže nám to splnit vlastní přání a dosáhnout jakéhosi uspokojení.
- 3 • **Motiv krutosti** – psychoanalýza předpokládá, že vidět někoho trpět působí jedinci potěšení, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu. Tento motiv je často považován za spíše okrajový. Samozřejmě by bylo scestné považovat děti za nevyléčitelně choré devianty, ovšem dle psychoanalytiků dřívá určitý sklon k sadismu – „vychutnat si utrpení druhého“ – v každém jedinci a někdy stačí překvapivě málo k jeho probuzení. Při šikaně je tento prvek osobnosti uspokojen. Samozřejmě se v kolektivu může vyskytnout psychicky nemocný jedinec a násilí na slabších dětech má pak skutečně patologické příčiny, ale tyto případy jsou vzácné.
- 4 • **Zvědavost, experiment** – týrání funguje do určité míry jako pokus. Agresor je zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach. Řečeno opět slovy psychoanalytika, agresor cítí, že týrání a ponižování obětí takzvaně duševně obnažuje, což v něm vzbuzuje zvědavost podívat se až na její dno.

Aby se však šikana mohla plně rozvinout, je zapotřebí, aby byly splněny následující tři podmínky:

- 1 • přítomnost potencionálního šikanujícího agresora
- 2 • přítomnost potencionální oběti šikanování
- 3 • přítomnost takového klimatu skupiny, které šikanování připustí, resp. mu nezabrání

AGRESOR

Osobnost šikanujícího dítěte-agresora může mít několik různých podob. Jedním z majoritních společných znaků je snaha dominovat a ovládat okolí. Tyto děti bývají většinou tělesně zdatné a mají zjevně kladný vztah k projevům agrese [5]. Dalším typickým znakem je nedostatek morálního citění, absence jakýchkoli pocitů viny, lítosti. V důsledku nedostatku sebereflexe zasloužený trest vždy vnímají jako křivdu. Mohou být nadprůměrně inteligentní nebo právě naopak – primitivní a omezené, mají sklony k sadismu, sobectví a sebestřednosti. Většina násilníků vykazuje vysoký stupeň sebevědomí a ve společnosti ostatních dětí jsou oblíbeni a obdivováni [3]. Ovšem pozor – v zoufalé snaze strhnout na sebe pozornost se iniciátorem šikany může stát i dítě nepřilíš oblíbené, s nízkým sebevědomím, toužící po obdivu a uznání mezi spolužáky.

Jak bylo vysledováno, v rodinách těchto dětí-agresorů je častěji než v jiných přítomno tělesné i psychické násilí, a to nejen ve vztahu k dětem, ale zejména ve vztahu mezi rodiči [8].

Kolář¹⁷ se na základě analogie určitých rysů pokusil o praktické charakterové rozdělení a typologii iniciátorů šikany, a to na typy „Oblíbenec“, „Srandista“ a „Nohsled“:

„Oblíbenec“ je jedinec velmi slušný, kultivovaný, s narcistickými rysy, zvýšeně úzkostlivý, někdy i se sadistickými tendencemi. Šikana má formu násilí, mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. V rodinné výchově takových jedinců bylo vysledováno časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

Typ „Srandista“ je jedinec optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, vmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. V rodinné výchově nebyla zaznamenána významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomná psychická subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot.

Naproti tomu agresor „Nohsled“ je jedinec nevyvolávající sám šikanu, ale konformně se k ní připojující, mnohdy ze strachu, aby se sám nestal její obětí.

OBĚŤ

Popsat osobnost šikanovaného je mnohem obtížnější. Neexistuje totiž žádný univerzální typ oběti, což poměrně výstižně vyjádřil Kolář: „Téměř každá skupina si najde nějakou oběť a kritéria tohoto ‚vyznamenání‘ jsou velmi rozmanitá. Navíc někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může oběť šikany stát kterékoli dítě.“

Přesto je alespoň do jisté míry typizace obětí možná, neboť existují určité rysy v chování a jednání obětí, které agresori umí velmi dobře vycítit a zcela efektivně využít.

Velice častým motivem bývá fyzická odlišnost. Jedinci přitahující násilí bývají tělesně slabší, neobratní, obézní či jinak handicapovaní (tělesná vada, rozštěp apod.). Specifickým druhem šikany, která se zakládá na fyzické odlišnosti, je šikana rasová.

Oběti se bohužel také stávají děti sociálně znevýhodněné (dítě, které se nemůže oblékat podle poslední módy, nemá mobilní telefon, nechodí do McDonald's atd.). Šikana v důsledku nízkého socio-ekonomického postavení rodiny nabývá v poslední době na významu.

Rovněž není žádným překvapením, že provokujícím faktorem může být jakákoliv psychická odlišnost. Je to především příliš viditelná bojácnost, slabá reaktivita v zátěžových situacích – jedinci, kteří snadno propadají panice, výtčkáám svědomí, přílišné sebekritičnosti. V kolektivu nejsou příliš oblíbení, nedokáží zaujmout, pobavit, jsou tedy v klasické pozici outsidera [3]. Psychickou odlišností se rozumí také různá míra inteligence. Oběti šikany se snadno stávají mentálně slabší děti, u kterých je hlavním provokujícím faktorem jejich naivita, těžkopádnost, závislost, vyšší sugestibilita. Stejně tak může být

17 PaedDr. Michal Kolář (*1951) – etoped a psychoterapeut. Problematiku šikanování přednáší na vysokých školách, je autorem několika významných publikací na toto téma.

v kolektivu znevýhodněno dítě vysoce inteligentní, které se pouze jinak chová, například si o přestávkách místo běhání po chodbách čte, v hodinách ovládá všechnu látku a má snahu o ní diskutovat.

Co se týče rodinného zázemí, ukázalo se, že většina obětí má rodiče s velmi úzkostnou a přehnaně pečlivou povahou. Jsou to zejména maminky, které neustále žijí v obavách o své dítě, příliš je omezují a kontrolují, čímž prohlubují jeho nesamostatnost a vzájemnou citovou závislost.

Druhým extrémem jsou rodiče, kteří své dítě týrají nebo zanedbávají. Takové dítě se pochopitelně chová jinak nebo vypadá jinak než ostatní a nemá šanci do kolektivu zapadnout.

Zvláštní jev lze někdy pozorovat u jedinců s takzvanou „spartánskou“ výchovou, kdy dojde k psychické závislosti týraného na tyranovi. Týraný zcela záměrně provokuje potenciální agresory a výsledná šikana je jeho cílem.

Situace se však někdy stává nepřehlednou, zvláště pokud je oběť zároveň i agresorem (např. neoblíbený žák – sám často šikanován, se připojí k šikaně dalšího žáka, aby si získal popularitu).

SKUPINY NÁCHYLNÉ KE VZNIKU ŠIKANY

Riziková konstelace je zejména skupina s tuhou vnější kázní, hierarchicky organizovaná, s výskytem většího množství agresivních jedinců. Šikanování má vzrůstající trend v této linii: základní škola, střední škola, učiliště, učiliště s internátem, vojna, vězení.

Šikana totiž mnohdy vůbec nezávisí na osobnostních charakteristikách šikanovaného, ale čistě na jakémsi vžitém vzoru. Příkladem mohou být zmíněné instituce (internáty, učiliště, vězení, kasárna), kde se šikana začne rozvíjet jaksi samozřejmě a jedinci jsou šikanováni nebo posléze sami šikanují na základě „tradicí“ předávaných od ročníku k ročníku. Jakýkoli nově příchozí učeň či voják je šikanován pouze na základě toho, že je nový.

Zvláště dobrou živnou půdou je tedy neosobní prostředí s velkým množstvím lidí, naproti tomu šikanování se nedaří vůbec ve skupinách malých, nekonvenčně pojatých, s důrazem na lidská práva, kde se respektuje osobnost každého jedince (např. školy waldorfského typu).

NÁSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ

Následky šikanování jsou velice vážné, jak psychické tak fyzické či sociální, a mohou dítě dovést až k pokusu o sebevraždu [4], v horším případě k dokonané sebevraždě.

Mezi psychické následky patří zejména sociální frustrace oběti, snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy, nízké sebehodnocení, špatný vztah ke škole a k lidem, stálé napětí, špatná nálada a smutek. U pokročilejších stupňů šikanování to bývá rovněž všudypřítomný strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavnosti a neúspěchům ve studiu i v soukromém životě. Typické je, že jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách, i tam, kde se již nešikanuje. Pokud šikana není odhalena a trvá delší dobu (měsíce až roky), dochází k totálnímu vyčerpání organismu, což může mít za následek rozvoj psychosomatického onemocnění (např. astma). Stále vysoká hladina stresových hormonů v krvi vede ke zvýšenému krevnímu tlaku a ke zvýšenému riziku kardiovaskulárních nemocí v dospělosti [6].

Byly zkoumány¹⁸ také důsledky pro agresory; ve školním věku se především jedná o zhoršení prospěchu, členství v pochybných partách, horší využívání vlastních (duševních) schopností. V dospělosti bylo vysledováno výrazně více konfliktů se zákonem, kriminalita, u děvčat krutost k vlastním dětem, deficit mravního a duševního vývoje, „charakterová zmrzačenost“, asociální postoje.

Následky poněkud jiného charakteru lze předpokládat i u dětí, které šikaně pasivně přihlížely. Hrozí jim ztráta ideálů o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí. Vzhledem k jejich zkušenosti, že autority nikterak nezasahují, ačkoli jsou mravní i zákonné formy zcela evidentně překračovány, mohou pak coby dospělí k násilí a porušování zákona obdobně přistupovat i oni sami. Dochází tedy k porušení a pokřivení mravních a morálních postojů a tím i k narušení celé společnosti a jejího systému, na němž je založena.

JAK VHODNĚ A ÚČINNĚ ZASÁHNOUT

Otázka řešení šikany je komplikovaná a dlouhodobá. Jsou zde dvě možné roviny, na kterých lze zasáhnout a pokusit se o nápravu – škola a rodina. Nejdříve se budeme zabývat úlohou školy, neboť k bezpráví dochází nejčastěji na její půdě. Učitelé mají především za úkol ochránit oběť před dalšími potenciálními útoky – není možné, aby nechávali řešení závažných případů šikany na dětech samotných.

A právě v pedagogickém přístupu k šikaně spočívá největší problém. Zjevně chybí teoretická příprava pedagogů v oblasti rozpoznávání a řešení případů šikanování. Strach z potenciálního rozruchu, z negativní reakce rodičů či dokonce z mediálního útoku je

18 Viz práce P. Řižana a M. Koláře.

u některých pedagogů natolik silný, že raději šikanu přehlížejí a vůbec se jí nesnaží řešit (ačkoli jsou svým přístupem a jednáním někdy jednou z jejích příčin). Argumenty, že se jedná o „klukoviny“ a že napadané děti jsou přecitlivělé, stejně jako jejich matky, jsou naprosto nepřijatelné!

Učitel musí být všímavý, sledovat dění ve třídě, vztahy mezi dětmi, stupeň spolupráce nebo rivality. Je nepochybně výhodou, když se o svá pozorování podělí i s kolegy. V případě, že odhalí mezi dětmi šikanu, musí zaujmout jasné stanovisko a projevit nesouhlas s takovým jednáním veřejně před celou třídou. Rozhodný a nekompromisní postoj je důležitý jak pro oběť, které tím poskytuje podporu a ochranu, tak pro ostatní děti, které by měly poznat, že v humánní společnosti se takové chování netoleruje. Bezprostředně po odhalení události by měl následovat veřejný a přiměřený postih šikanujícího dítěte, ovšem s tím, že pedagog dá najevo, že neodsuzuje je samotné, nýbrž jeho chování.

V zahraničí se velmi osvědčily tzv. bully courts, což jsou dětské soudy, které pracují na základě předem stanovených pravidel chování ve škole. V Anglii tvoří dětské soudy čtyři děti, dvě z nich jsou zvoleny svými spolužáky a dvě učitelé. V čele s jedním představitelem školy coby čestným soudcem se tento soud schází pravidelně jednou týdně a samozřejmě kdykoliv v naléhavé situaci. Každý případ šikany se projednává veřejně za přítomnosti ostatních žáků, učitelů i rodičů. Soud navrhuje opatření k zvládnutí situace včetně postihu násilníků, která pak potvrdí vedení školy.

Dále je důležité jednat s rodiči, a to nejen obětí, ale i agresorů, a žádat důslednou nápravu. Rodičům oběti je třeba zdůrazňovat nezbytnost spolupráce s vlastním dítětem, varovat je, aby spravedlnost ukvapeně nebrali do vlastních rukou (např. že si to půjdou vyřídit s rodiči agresora), neboť někdy rodič jednající v zájmu dítěte napáchá víc škody než užítku. Je nutné, aby dítě-oběť nebylo svými blízkými křivě podezříváno či dokonce trestáno! Záleží na každém rodiči a dítěti, jaký společný postup zvolí, neexistuje univerzální návod kromě logických a osvědčených doporučení. Rodiče musí být pro dítě především zdrojem porozumění, opory a ochrany. Při vágním postoji pedagogického sboru a při podezření, že škola bezpečí a práva jejich dítěte chránit nebude, nesmí váhat školu změnit. Někdy bývá vhodné zvolit školu v něčem specifickou (např. základní školu s rozšířenou výukou jazyků či hudební výchovy, aby rodiče šikanovaného dítěte nemuseli dopodrobna vysvětlovat, proč se rozhodli školu změnit). V žádném případě se rodiče nesmí domnívat, že jejich dítě je nějak slabé, divné, neúživé či neschopné, že se nedokázalo ubránit mnohdy hrubému násilí. Musí tuto skutečnost přijmout a jednat na základě rozumu a srdce; nemá smysl nechat dítě trpět s tím, že se „aspoň zocelí pro život“.

Zajímavým elementem bývají rodiče agresorů. Je pochopitelné, že spolupráce s nimi je nezbytná, ale zároveň mnohdy velmi komplikovaná, ne-li nemožná, neboť jak bylo uvedeno výše, agresori často „napodobují“ své rodiče. Je-li dítě z dobrých poměrů, je možné žádat rodiče o důraznou domluvu, ve které dají dítěti jasně najevo své názory ohledně násilí. Je nezbytné stát si za svým a nedovolit dítěti ovládat rodiče taktikou různých výmluv (učitel je nespravedlivý, „zasedl si na mě“ apod.). Případy, kdy rodič za každou cenu i přes zcela spolehlivě prokázanou skutečnost brání své dítě, nejsou ojedinělé.

Ještě větší problém představují rodiny nefunkční či různě narušené, které jsou jasným zdrojem patologického chování dítěte. Zde by měla naději na úspěch snad jen rodinná terapie, ale přesvědčit je o tom bývá často nadlidský výkon.

V takové situaci, kdy se pedagog na spolupráci rodičů spoléhat nemůže, je na něm, aby se snažil na šikanující dítě působit, to znamená nabízet mu pozitivní alternativy, jak uplatnit jeho silové ambice (kolektivní sporty), záměrně je uvádět do situací, ve kterých získá obdiv a uznání, aniž by si je vynucovalo násilím, atd. Důležité je učit malého násilníka empatii – schopnosti vžít se do pocitů jiných. Rovněž by pedagog neměl šetřit chválou za každý projev snahy o nápravu.

ŠIKANA Z PRÁVNÍHO HLEDISKA

Jak již bylo zmíněno v úvodu, právní řešení šikany je problematické. Právní nástroje, jak agresora potrestat a zastavit další šikanu, se mohou lišit podle různých situací, ve kterých se bude oběť šikany nacházet.

- 1 * Prvním místem, kam se rodiče šikanovaného dítěte mohou obrátit s prosbou o pomoc, je sféra školy, neboť právní řád přiznává žákům, resp. jejich zákonným zástupcům, významná oprávnění a stanoví povinnost školy zajišťovat preventivní, ale i aktivní následnou ochranu před šikanou. Státní dohled nad školní činností vykonává Česká školní inspekce, dohled rodičů je zajištěn formou školních rad. Na chod školy má vliv též zřizovatel školy, ve většině případů je jím obec či kraj.
- 2 * Pokud šikana vyústí v trestní stíhání agresora pro některý trestný čin (např. vydírání, ublížení na zdraví apod.), pak bude mít oběť šikany postavení poškozeného s procesními právy v trestním řízení (např. právo na náhradu škody apod.). Mnohdy však na trestní stíhání nedojde, resp. je zastaveno např. pro nedostatečný věk pachatele.
- 3 * Při způsobení materiální škody nebo způsobení morální újmy je možno využít občanskoprávního řízení (žaloba na náhradu škody, žaloba na ochranu osobnosti).

Problémem šikany je ovšem ta skutečnost, že je prováděna dětmi a na dětech, tudíž agresori jsou většinou ve věku, kdy sami ještě nejsou trestněprávně či občanskoprávně odpovědní. Dalším úskalím je situace, kdy je oběť pod pohrůžkou násilí nucena k páchaní trestných činů (krádeže, ubližování mladším apod.), čímž se stává nedůvěryhodnou osobou v očích učitelů, ale i policie, kteří jí nevěří, že delikty spáchala z donucení. Z výše uvedeného vyplývá, že čím komplikovanější je právní řešení šikany, tím více pozornosti je třeba věnovat její prevenci.¹⁹

19 Povinnosti školy v prevenci a řešení šikany stanovuje metodický pokyn MŠMT č. 28 275/2000-22, čl. 3.

MOŽNOSTI PREVENCE

Dětská agresivita je problém celosvětový a její prevence a řešení se ve vyspělých státech stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů.

Studie zaměřená na prevenci šikany v amerických školách [7] shledala, že neefektivnější způsob, jak bojovat s tímto fenoménem, je zapojit celou školu do speciálně vypracovaného preventivního programu. Tento program je sestaven z několika součástí, kterými jsou celodenní konference, setkávání rodičů s učiteli, pravidelné diskuze o šikanování v rámci jednotlivých tříd, ustanovení pravidel o vzájemných vztazích v každé třídě a konečně pořádání koordinovaných skupinových sezení, kdy se sejdou iniciátoři šikany, oběti i svědci a hovoří o tom, co který účastník prožíval, snaží se vcítit do role svého protivníka atd.

Řešení, které by vedlo k celospolečenskému vymýcení šikany, je velmi komplikované a dlouhodobé. Jak je uvedeno výše, šikana není pouze záležitostí omezenou na školní věk. Je to problém související s budoucím jednáním všech zúčastněných jedinců, a to jak agresora, tak i oběti a svědků. Je nutné začít s výchovou již od útlého věku, vštěpovat dětem morální a společenská pravidla a vyžadovat jejich dodržování, neboť podle výzkumů lze tendence k šikanování vysledovat již u dětí v předškolním věku. Mezi další možnosti [9], jak šikaně předcházet, patří:

- vytvoření atmosféry otevřenosti a vzájemné solidarity
- stanovení jasných pravidel chování v kolektivu
- stanovení postupů v případech násilí mezi dětmi
- pravidelné diskuze na téma fyzické, psychické, etnické či kulturní odlišnosti
- vzdělávání v oblasti lidských práv
- cílené sledování přímých a nepřímých známek šikany

Je důležité, aby byla morální a společenská norma důrazně vyžadována všemi členy společnosti, tedy ne pouze represivními orgány, ale aby všichni měli zájem na minimalizování bezpráví a násilí mezi lidmi.

STATISTIKA Z LINKY BEZPEČÍ

STRUČNÝ PŘEHLED SOUČASNÉHO STAVU PROBLEMATIKY V ČR

Šikana je v České republice zejména ve školách rozšířena mnohem více, než bychom si troufali odhadnout, a její četnost stále narůstá. Svědčí o tom výsledky výzkumu, provedeného na pražských školách docentem Říčanem²⁰. Jeho průzkumy z roku 1994 prokázaly, že 18 % chlapců a 15 % dívek ve věku 11 až 12 let, bylo obětí šikánování. Jsou to čísla poměrně vysoká v porovnání s ostatními zeměmi, ale srovnatelná například s Velkou Británií (Wolverhampton Education Department Project, 199).

Další epidemiologická data z ČR uvádějí, že 19 % chlapců a 10 % dívek školního věku šikanovalo své spolužáky. Dívky začínají se šikanou v mladším věku – v mateřské škole a na prvním stupni základní školy, kdežto chlapci o něco později – na druhém stupni základní školy, tedy v období puberty. Je zřejmé, že v současné době již šikana není výhradně záležitostí věkového období puberty a adolescence, ale posunuje se povážlivě i do období mladšího školního věku.

Pro ilustraci uvádím některé výsledky jedné ze zahraničních studií [7], která se zabývala podstatou a rozsahem šikany na školách. Výzkum ukazuje, že prevalence šikany na základních školách se pohybuje od 11,3 % (Finsko) až po 49,8 % (Irsko), např. v USA je to 19 %.

DATA Z LINKY BEZPEČÍ

Podívejme se nyní, jak to vypadá s problematikou šikany ve statistikách Linky bezpečí. Data jsou zpracována za pětileté období, od 1. ledna 1999 do 31. prosince 2003.

V databázi²¹ Linky bezpečí je problém „šikana“ rozdělen do tří podskupin:

- a) šikana ve škole
- a) šikana mimo školu
- b) etnické a rasové problémy

V této publikaci jsou zohledněny data pouze z prvních dvou podskupin.

20 Doc. PhDr. Pavel Říčan, CSc. (*1933) je jedním z největších odborníků na problematiku šikany u nás i v zahraničí.

21 Každý telefonát přijatý na Lince bezpečí je zaznamenán do databáze, v níž je pak možné vyhledat údaje typu: kdo volal (chlapec nebo děvče), věk, důvod volání, jak dlouho hovor trval, v jakém stavu bylo volající dítě, kam bylo odkázáno, atd.

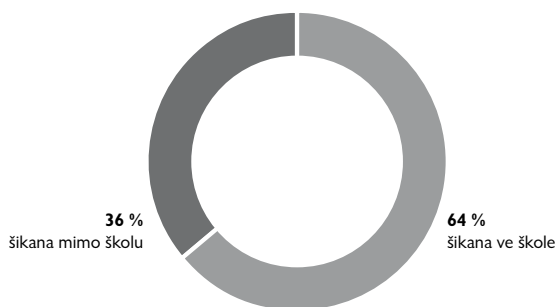
Typově lze přijatá volání rozdělit do tří skupin:

- I. testovací hovory (žerty, agresivní telefonáty, mlčení)
- II. hovory ukončené na ústředně (odložené hovory, informační hovory, imitované hovory, poděkování, vzkaz apod.)
- III. tématické hovory o problému (reálné a skryté = s náznakem imitace, žertu apod.)
Vyhodnocení, zda se jedná o reálný či skrytý hovor, záleží na subjektivním pocitu konzultanta.

děti a jejich problémy

Za období sledovaných pěti let (1999–2003) byl tento problém řešen 9630krát (číslo nevyjadřuje počet dětí, ale počet řešených témat v kategorii šikana, protože jedno dítě se může na Linku obrátit se stejným problémem vícekrát), z toho 6 165 telefonátů se týkalo šikany ve škole a 3 465 šikany mimo školu. Počet případů šikanování ve škole téměř dvakrát převyšuje počet případů šikany mimo školu. 24 % z celkového počtu řešených témat s problémem šikana, bylo subjektivně konzultanty Linky bezpečí vyhodnoceno tak, že se v nich objevoval náznak imitace, žertu, agrese apod.

graf 1: procentuální vyjádření

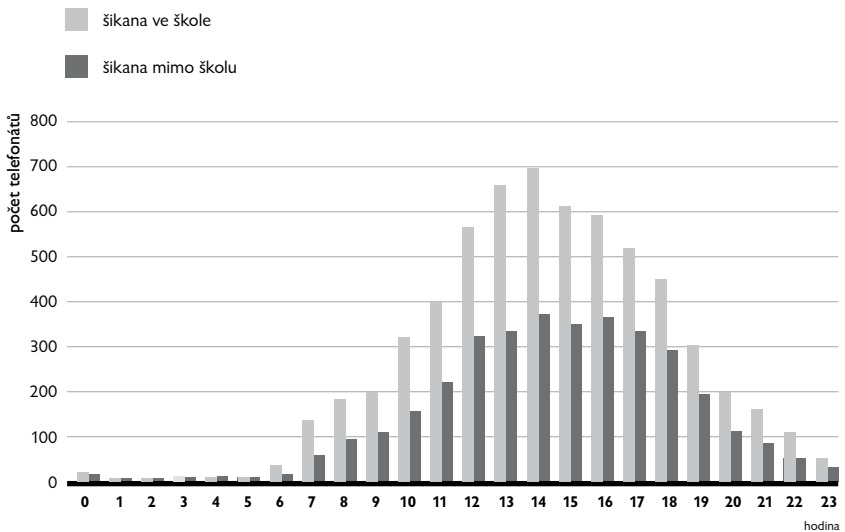

Co se týče pohlaví klientů, kategorie Šikana je v tomto ohledu poněkud zvláštní. Ukázalo se totiž, že v podskupině Šikana ve škole jsou obě pohlaví zastoupena téměř stejně a v podskupině Šikana mimo školu jsou dokonce o něco více zastoupeni chlapci. Je to pozoruhodné z toho důvodu, že ve statistikách Linky bezpečí ve všech ostatních kategoriích suverénně vedou dívky. Tuto disproporci si lze vysvětlit tak, že v naší kultuře stále přetrvávají při výchově dětí vzorce odpovídající maximálně do 1. třetiny 20. století, tedy i archetyp „silného a bolest snášejícího muže“ a naproti tomu „slabé a ochranu vyžadující ženy“. Děvčata tudíž mají méně bariér při sdělování obav, úzkostí a traumat, zatímco chlapci volí mnohdy raději pozici „tichého trpitele“. Pokud bychom se tedy drželi tohoto předpokladu, znamenalo by to, že incidence šikany u chlapců je v naší populaci mnohem větší než u dívek. Jestliže platí tento předpoklad, musíme vynásobit počet volání chlapců pomyslným „koeficientem chlapecké nesdílnosti“. To znamená, že se šikana v chlapeckém prostředí vyskytuje nejen více, ale mnohonásobně častěji než u dívek.

tabulka 1: rozbor podle témat a pohlaví

pohlaví	neurčeno	dívky	chlapci
šikana ve škole	721	2 778	2 666
šikana mimo školu	453	1 364	1 648
celkem	1 174	4 142	4 314

graf 2: rozbor problému podle pohlaví klientů

graf 3: distribuce řešených témat podle denní doby

Následující graf 4 názorně ilustruje vývoj počtu řešených témat v jednotlivých letech. Je zřejmé, že počet řešených témat v rámci problematiky šikanování má vzestupnou tendenci. Zatímco v roce 1999 řešila Linka bezpečí téma šikany 1228krát, v roce 2002 a 2003 se už tento počet přiblížil třem tisícům. Ovšem ve vztahu ke všem řešeným tématům je zastoupení problémů s tématem šikana za posledních pět let téměř konstantní (viz tab. 3), což je dáno tím, že zároveň rostl i počet ostatních řešených témat. Dále je zřejmý klesající trend v počtu případů šikany ve škole vždy během letních prázdnin a naopak dramatický vzestup případů šikany mimo školu v těchto měsících.

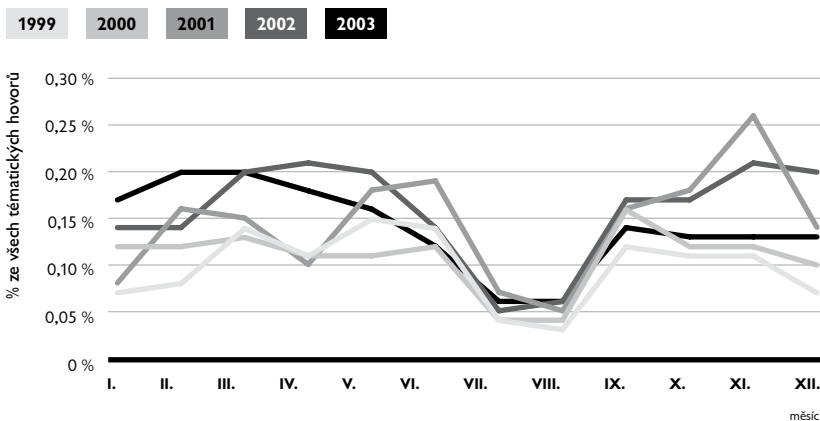
tabulka 2: podíl problematiky „šikana“ na všech řešených tématech

(relativní vyjádření v % ze všech řešených témat)

rok	1999	2000	2001	2002	2003
šikana ve škole	1,17 %	1,28 %	1,8 %	1,87 %	1,71 %
šikana mimo školu	0,67 %	0,63 %	0,89 %	1,01 %	1,12 %
celkem	1,84 %	1,91 %	2,69 %	2,89 %	2,83 %

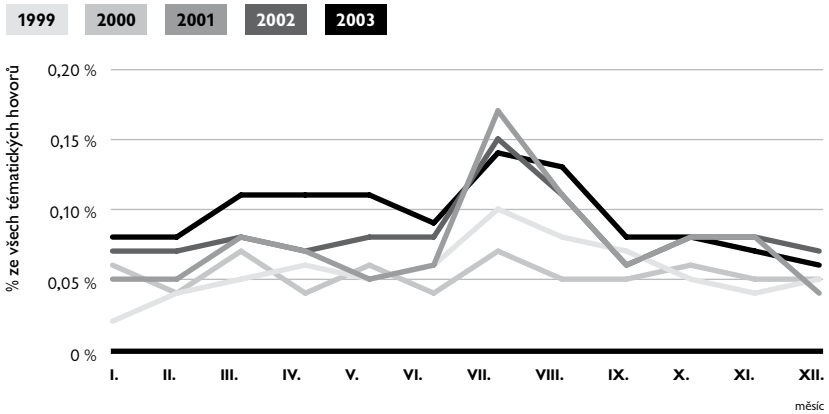
graf 4: podíly problematiky šikana na všech řešených tématech v jednotlivých měsících roku 1999–2003

šikana ve škole

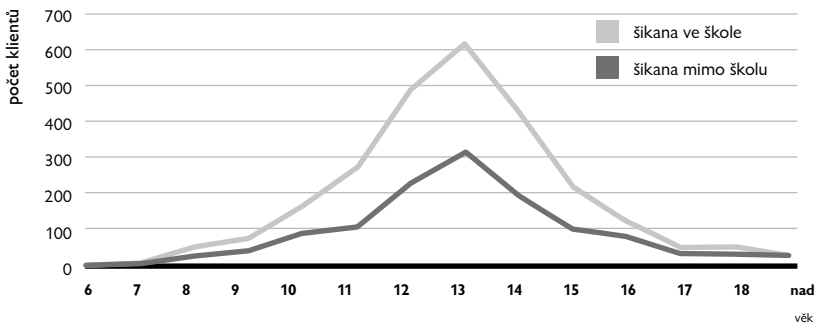

šikana mimo školu

Nejmladší klient, který ve sledovaném období volal na Linku bezpečí s problémem týkajícím se šikany, byl šestiletý a nejstarší dvaadvacetiletý. Podle údajů, které máme k dispozici, je nejčastější věk klientů třináct let, a to v obou kategoriích. V průběhu daných pěti let nebyl vysledován žádný zvláštní trend; nelze říci, že by se šikana objevovala ve stále nižších věkových kategoriích, jak to uvádí výše zmíněná studie. Tento rozpor je však pravděpodobně způsoben tím, že na Lince bezpečí nejsou údaje o věku všech klientů – pouze těch, kteří jej sami sdělili (42 % za sledované období 1999–2003).

graf 5: struktura dle věku klientů

ZÁVĚR

Závěrem je nutno připomenout několik faktů, které statistické zpracování dat mohou ztížit a se kterými je třeba při interpretaci počítat. Uváděná čísla znamenají počet řešených témat v dané kategorii a nemusí se tudíž rovnat počtu volajících dětí.

Další skutečnost, kterou je třeba brát v úvahu, je pravdivost údajů. I hovory, které jsou vedeny o problému (tématické), mohou mít náznak žertu či imitace (interně jsou označovány jako skryté tématické hovory a tvořily 24 % témat, řešených ve sledovaném období 1999–2003)

Na druhou stranu jsou tyto údaje nesmírně cenné, protože jsou sdělovány dětmi samotnými a nejsou zkresleny žádným zprostředkovatelem. Umožňují nám zjistit, jak vnímají a prožívají různé situace, které dospělým mnohdy ani nepřipadají jako krizové, a přesto mohou mít na vývoj dítěte devastující vliv.

LITERATURA

- 1 KOLÁŘ, M. **Skrytý svět šikánování ve školách**. Praha: Portál, 1997.
- 2 ŘÍČAN, P. **Agresivita a šikana mezi dětmi**. Praha: Portál, 1995.
- 3 JUVONEN, J., GRAHAM, S., SCHUSTER, M. A. **Bullying Among Young Adolescents: The Strong, the Weak, and the Troubled**, PEDIATRICS, Vol. 112. No. 6. December 2003, pp. 1231–1237.
- 4 WAL, M. F. van der, WIT, C. A. M. de, HIRASING, R. A. **Psychosocial Health Among Young Victims and Offenders of Direct and Indirect Bullying**, PEDIATRICS, Vol. 111. No. 6. June 2003, pp. 1312–1317.
- 5 NANSEL, T. R., OVERPECK, M. D., HAYNE, D. L., RUAN, W. J., SCHEIDT, P. C. **Relationships Between Bullying and Violence Among US Youth**. Arch Pediatr Adolesc Med. 2003. 157:348–353.
- 6 KIVIMÄKI, M., VIRTANEN, M., VARTIA, M. ELOVAINIO, M., VAHTERA, J., KELITKANGAS-JÄRVINEN, L. **Workplace bullying and the risk of cardiovascular disease and depression**. Occup. Environ. Med., October 2003. 60:779–783.
- 7 DAKE, JA., PRICE, JH., TELLJOHANN, SK. **The nature and extent of bullying at school**. Health, J. Sch., May 1, 2003. 73(5): 173–80.
- 8 BALDRY, AC. **Bullying in schools and exposure to domestic violence**. Child Abuse Negl, July 1, 2003. 27(7): 713–32.
- 9 PÖTHE, P. **Dítě v ohrožení**. Praha: G plus G: Praha, 1996.

ELEKTRONICKÉ DOKUMENTY

1. The Center for Mental Health Services. School Violence Prevention, dostupný na <http://www.mentalhealth.samhsa.gov/schoolviolence/>
2. Center for the Prevention of School Violence, dostupný na <http://www.ncdjdp.org/cpsv/>
3. Ending School Violence, dostupný na www.ribbonofpromise.org/
4. Občanské sdružení proti šikaně, dostupný na <http://www.sikana.cz/index.html>

sexuální zneužívání

Jaroslava Hanušová

SYNDROM ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE (CAN/CSA)

VÝVOJ POJMU CAN

V polovině dvacátého století si rentgenologové, ortopedové a chirurgové začali všimát závažných somatických poškození dětí, způsobených zjevně jinak než nahodilým úrazovým dějem – tedy záměrně. Nazvali tato poškození (zlomeniny, popáleniny, různé rány, krvácení nejrůznějšího druhu, končící leckdy i smrtí) „neúrazovými zraněními“. Šetření nejčastěji odhalila jako původce tohoto úmyslného ubližování dítěti někoho ze členů rodiny. Američan Dr. Kempe pak v roce 1962 na základě rozsáhlého výzkumu dětí zasažených takovými zraněními nazval tento jev „syndromem bitého či týraného dítěte“. To vyústilo v nový, širší pojem syndromu Child abuse, čili zneužití dítěte. Poznání pasivního psychického a emocionálního týrání pak významně přispělo k formulaci druhé části syndromu – zanedbávání dítěte (Child neglect) v bezprostřední návaznosti na pasivní formy tělesného týrání. U nás se problematikou týrání dítěte od počátku 70. let zabýval např. Prof. Dunovský.

Child Abuse and Neglect (CAN) – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte lze definovat jako soubor „nepříznivých příznaků ve stavu, vývoji dítěte i v jeho postavení ve společnosti, v rodině především. Je výsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči. Jeho nejnejkrajnější podobou je způsobení smrti dítěte. Současně však zdaleka nejde jenom o jednostranný akt ze strany jeho původce či pachatele, ale o zvláštní interakci všech zúčastněných osob“.

V české terminologii byly úmyslně ponechány tři základní charakteristiky, zdůrazňující na prvním místě týrání spojené bezprostředně s užitím síly vůči dítěti. Termín zneužití se v našem chápání váže spíše na pohlavní zneužití, kde mnohdy ani násilí nemusí hrát hlavní roli. Vlastní pojem zanedbávání se pak v podstatě kryje s anglickým pojmem neglect. Naše zkratka odpovídající anglickému CAN by tedy zněla TZZD – tj. týrání, zneužívání, zanedbávání dítěte.

SYNDROM SEXUÁLNĚ ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE (CSA)

Problematika sexuálně zneužitých dětí je čím dál více aktuální. Stále však v široké populaci převládá názor, že sexuální problematika je tabu a s dětmi se o ní nehovoří. Pokud dojde k sexuálnímu zneužívání, členové rodiny se často snaží na celou tuto zkušenost zapomenout, potlačit ji tím, že se chovají, jako by se nic nestalo, a odmítají jakékoliv zásahy do rodiny zvenčí. [29]

Předpokladem správného pochopení problému sexuálního zneužívání dětí je jeho jasná definice. V průběhu minulých desetiletí vznikla celá řada definic, které se snažily co nejobsažněji a nevystižněji formulovat podstatu sexuálního zneužívání dětí (CSA). [29]

Zatím nejširší je definice Rady Evropy z června 1992, která považuje za sexuální zneužití dítěte „nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahr-

nuje jakékoliv sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, nebo kýmkoliv, kdo se s dítětem dostane do styku. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba“. [5]

FORMY SYNDROMU SEXUÁLNĚ ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE

Sexuální zneužití se dělí na **kontaktní** a **nekontaktní**.

- **nekontaktní** sexuální chování zahrnuje:
verbální sexuální návrhy; sexuální exploatace dítěte – zneužití dítěte pro dětskou pornografii expozice genitálu, eventuálně masturbace v přítomnosti dítěte; exhibitionismus; voyerismus – sexuální vzrušení při pozorování nahého nebo svlékajícího se dítěte.
- **kontaktní sexuální** chování zahrnuje:
 1. **nepenetrativní aktivity:** dotýkání se, mazlení na genitálu nebo prsou předměty, rukou, genitálem (jak přes oblečení, tak na nahém těle).
 2. **penetrativní aktivity:** sexuální proniknutí prsty nebo předměty do genitálu
 - a) orálně-genitální sexuální kontakt
 - b) análně-genitální sexuální kontakt
 - c) genitálně-genitální sexuální kontakt

Aby sexuální chování mohlo být označeno za zneužívání, mělo by splňovat tři podmínky:

- aktér je mnohem starší a zralejší než dítě
- je v pozici autority nebo v pečovatelském vztahu k dítěti
- aktivity vymáhá silou nebo podvodem (např. dítě nutí, aby se pachatele dotýkalo). [26]

Další důležité dělení, zvláště s ohledem na řešení traumatu, je na:

- **intrafamiliární:** sexuální zneužívání v rodině (incest, nevlastní otec, matka, adoptivní otec, dědeček, vlastní sestra, bratr, nevlastní bratr, strýc, teta)
- **extrafamiliární:** sexuální zneužívání mimo rodinu (učitel, soused, ten, kdo se o dítě stará, osoba známá dítěti, osoba známá rodině, matčin přítel, otcova přítelkyně, jiný příbuzný, dobrý rodinný přítel). Při jednorázovém zneužití se jedná často o osobu pedofilní nebo vzácněji o mentálně retardovanou nebo velice zřídka o psychotickou. Nejčastěji jde o naprosto neznámého útočníka. [26]

Dle původu **abusora** (pachatele) lze sexuální zneužívání rozdělit:

A. abusor je osoba cizí	1. sexuální zneužívání „prosté“, bez prvku komerce
	2. komerční sexuální zneužívání (CSEC)
B. abusor pochází z rodiny oběti	1. incestní sexuální zneužívání, bez prvku komerce
	2. komerční sexuální zneužívání

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí se obrátila plačící 14letá dívka, která byla pohlavně zneužita. V sobotní podvečer byla na diskotéce, kde se oslavovaly narozeniny její kamarádky. V deset hodin večer se nechala odvézt domů dvěma chlapci, se kterými se seznámila na diskotéce. Chlapci po cestě zastavili u lesa, kde ji oba znásilnili, a pak ujeli. Dívka se sebrala a v šoku došla do vesnice, kde bydlí. Nešla ovšem domů, ale ke kamarádce, se kterou o tom mluvila. Ta jí poradila, ať zavolá na LB. Dívka pláče a překotně mluví o tom, co se vlastně stalo. Cítí se strašně a vůbec neví, co má dělat. Konzultantka se snaží v dívce vzbudit pocit důvěry. Říká jí, že udělala dobře, když zavolala na LB a že se společně pokusí vymyslet optimální řešení. Dívka přestává plakat a začíná mluvit o „osudném večeru“. Vypráví o cestě na diskotéku a o oslavě narozenin. Na diskotéce se jí líbilo, seznámila se s novými lidmi, i s chlapci, kteří ji pak ... Pláč. Konzultantka se snaží dívku uklidnit. Po několika minutách volající dívka pokračuje ve vyprávění. Jelikož bydlí v jiné vesnici, než byla diskotéka, nabídli jí chlapci, že ji svezou domů autem. Nepřipadali jí nijak nebezpeční. Říká, že by ji nikdy nenapadlo, že by se mohlo něco stát. Po cestě se nic nedělo, povídali si. Pak najednou zastavili někde u lesa, násilím ji vytáhli z auta a pak ji ... Konzultantka ji opět slovně podporuje. Dívka se trochu uklidňuje a pokračuje dál. Mluví o svých pocitech těsně po činu. Chvilí tam ležela a plakala, byla ve strašném šoku, cítila se špinavá, jako kus hadru. Po chvíli se zvedla, oblékla a odešla ke kamarádce. Dívka dále říká, že by jí nikdy nenapadlo, že by se to mohlo stát zrovna jí. Dále říká, že neví vůbec, co má dělat. Konzultantka dívce navrhuje, aby se svěřila se svým problémem rodičům. Ona se však obává reakce svých blízkých, všichni jsou věřící. Jistě ji odsoudí, bude pro ně „špinavá“. Konzultantka jí vysvětlila, že dívka není vina, toto se může stát komukoli. V tuto chvíli již mluví dívka docela klidně. Konzultantka jí navrhuje návštěvu u gynekologa. Dívka sama říká, že až ukončí hovor, řekne o svém problému mamince a půjdou k lékaři. Konzultantka se v této chvíli zmiňuje i o potřebě tento trestný čin nahlásit na policii. Volající dívka odpovídá, že ví, že je potřeba ty dva chlapce potrestat, ale pohovoru s policistou se obává, nechce jít sama. Konzultantka jí navrhuje, ať jde s matkou. Dívka poté hovoří o svých současných pocitech, o tom, jak se jí ulevilo, že se teď cítí o mnoho lépe. Asi po 40 minutách hovor ukončí s poděkováním.

INCEST

OBECNÉ POZNATKY O INCESTU

Slovo incest je odvozeno z latinského slova incestare – poskvřnit. Potřeba potrestat tento čin podle zákona se vztahuje k dávným představám o společenském tabu. Většina náboženství má v tomto ohledu přesné pokyny. [9]

„Zpráva World Health Organisation uvádí, že počet sexuálního zneužití spáchaných rodinnými příslušníky se zvyšuje. Přitom je nejpravděpodobnějším pachatelem nevlastní otec či druh matky.“ [32]

Incestní vztahy se vyskytují zejména v rodinách sociálně slabých a nestabilních nebo narušených. Nápadně častý je incest v rodinách alkoholiků a alkoholiček. Podpůrnými faktory pro vznik incestu jsou tísnivé bytové poměry a nezaměstnanost. Nejvíce jsou ohroženy dívky mezi 9. a 15. rokem. Dominantní formou incestu je pohlavní styk mezi otcem a dcerou. [9]

DRUHY INCESTU

Intrafamiliární, tedy incestní zneužití mívá následky nejtragičtější. Výzkumy se shodují ve zjištění, že nejčastější je výskyt incestu typu dcera – otec nebo nevlastní otec (tzv. pseudoincest), naopak incestní styk mezi matkou a synem či matkou a dcerou je spíše výjimečný. Incestní styky mezi otcem a dcerou tvoří až 80 % všech případů intrafamiliárních sexuálních styků. [36]

Zcela zvláštní kapitolou jsou incestní vztahy mezi sourozenci. Nejčastější formou sourozeneckého incestu je sexuální vztah mezi sourozenci opačného pohlaví. V některých případech jsou sexuální aktivity mezi sourozenci důsledkem sexuální zvědavosti jednoho nebo obou z nich, jindy jsou vyústěním hry, která zašla příliš daleko. [36]

Homosexuální vztahy otce k synům jsou méně časté. Incest s vlastním synem se vyskytuje jen výjimečně.

NEZNEUŽÍVAJÍCÍ RODIČ

V pozici nezneužívajícího rodiče se ve většině případů rodičovského incestu ocitají matky. Důvodem toho, že druhý rodič nezasáhne, může být jeho fyzická nepřítomnost, nejčastěji ve večerních nebo nočních hodinách, či emoční neúčast a ignorování v rodině. Nezneužívající rodič však může být pro dítě nedostupný i tehdy, když je v rodině fyzicky přítomen. [36]

Matky jsou o tom, co se v rodině děje, často přímo či nepřímo informovány. Raději volí mlčení v zájmu udržení rodiny. Dceru vědomě více či méně nabízejí manželovi jako náhradu za sebe. [36]

Bylo-li zjištěno sexuální zneužívání v rodině, je nutná intervence. Každý případ se musí řešit individuálně, aby se našlo pro dítě optimální řešení. Kdy provádět rodinou terapii a s kým? Kdy separovat dítě od rodiny?

Příklady 8 nejčastějších reakcí matky dítěte, které je zneužíváno otcem:

- 1 * Když matka zjistí sexuální zneužívání, podpoří dítě, okamžitě opustí otce, vezme děti s sebou. Nahlásí událost na orgán sociálně právní ochrany dítěte (OSPOD) nebo krizové centrum pro děti (KCD), policii. Chce se dát okamžitě rozvést.
- 2 * Matka věří dítěti, podporuje a ochraňuje je. Sdělí to KCD nebo lince důvěry. Nechce rozbít rodinu, přijímá navrhané léčení.
- 3 * Matka nejprve uvěří dítěti, podporuje jej, ale po otcově ujištění o nepravdivosti přejde na otcovu stranu. Někdy úplně, někdy jen částečně, její postoje se přiklánění místy k oběti, místy k viníku.
- 4 * Dítě se svěří matce, matka mu poradí, aby se otci vyhýbalo. Neřekne nikomu nic.
- 5 * Dítě se svěří matce, ta je konfrontuje s otcem. Ten tuto skutečnost popře a matka uvěří otci.
- 6 * Dítě se svěří matce. Matka je obviní ze lži a nemravných smyšlenek.
- 7 * Matka sama upozoruje toto chování, ignoruje ho a navzdory všemu opouští pokoj, kde je dítě zneužíváno.
- 8 * Velice řídkým případem je, že matka upozoruje toto chování a aktivně mu napomáhá. Relativně častěji se toto chování objevuje v rodinách, kde je otec agresivní alkoholik. Matka obětuje dceru, aby ostatní děti uchránila před fyzickým násilím. [20]

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí kolem 22 hodiny se dovolá dívka. Její první věty zní následovně: „Chci mluvit s paní, která mi může poradit“. Dívka mluví velice rozumně, odhodlaně. Přespává již třetí den na nádraží. Nechce se vrátit domů, doma jí všichni ubližují, nejvíce nevlastní otec. Otec ji pohlavně zneužívá. Tento problém již trvá několik let, ze začátku to bylo „nevinné“ – doteky, které přešly v agresivní chování. Nedávno volající dívka sebrala všechnu svoji odvahu a svěřila se se svým trápením matce. Matka jí však nevěřila. Dívku obvinila, že si vše vymyslela, protože svého nevlastního otce nemá ráda a snaží se mu uškodit. Jestli se dívce do tohoto momentu zdálo, že doma má peklo, tak se mýlila. Matka dívku začala ještě více trápit. Dívka prosí konzultantku o radu, kam se obrátit, co dělat. Nechce se stále jen skrývat. Má strach, že jí nikdo neuvěří. Konzultantka jí slovně podporuje, nabízí jí několik možností, jak danou situaci řešit. Dívka se rozhodne, že hned zítra navštíví sociální pracovníci na orgánu sociálně právní ochrany dětí. Dále s konzultantkou řeší problematiku bydlení. Volající dívka nechce jít do dětského domova. Společně hledají jiná řešení. Dívka říká, že má babičku, ale s tou se již rok neviděla. Nevlastní otec jí styk s babičkou zakázal. Neví, co teď babička dělá, zda je zdráva. Dívka navštíví babičku a zjistí, zda by u ní mohla bydlet. Po půl roce dívka opět volá na LB a zanechává zde vzkaz s poděkováním. Tentokrát je její hlas veselý. Nevlastní otec je obviněn z pohlavního zneužívání a je v současné době ve vazbě. Matka je stíhána za to, že tento trestný čin nepřekazila. Dívka nyní bydlí u své babičky. Několikrát v měsíci dochází na psychoterapii.

KOMERČNÍ SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ DĚTÍ (CSEC)

Řešení problematiky CSA pozvolna otevřelo problematiku komerčního sexuálního zneužívání dětí jako nejzávažnější formy CAN v současnosti. To v podstatě potvrdil i Světový kongres OSN v roce 1996 ve Stockholmu věnovaný tomuto jevu. [14]

Komerční sexuální zneužívání dětí [7] se během posledních deseti let stalo závažným mezinárodním problémem. To přimělo organizace systematicky se jím zabývat. [15]

Existují doklady [27] o drastické prostituci v mnoha rozvojových zemích. Snad nejmasověji a nejžřetelněji se dětská prostituce vyskytuje v asijských zemích jako v Indii, v Thajsku, na Filipínách, v Kambodži a dalších. Také rozvojové země v Africe, střední a jižní Americe a Oceánii mají s fenoménem „sexuální turistiky“ své zkušenosti. Je přitom pochopitelné, že tak obrovský počet obětí znamená rovněž velký počet konzumentů těchto erotických služeb. Klienti se pak rekrutují ze tří základních skupin. Jsou to turisté z rozvojových zemí, domácí obchodníci a také dělníci, kteří se relativně bohatí vrátili z práce v zahraničí. [36]

● **pornografie**

OBECNÉ POZNATKY

Názory na to, co je a co není pornografie, jsou jistě velmi rozdílné. Nejobecněji se dá říci, že jde o znázorňování sexuálních motivů za účelem vyvolání pohlavního vzrušení. [20]

Pornografie nezačíná ve filmovém studiu nebo na promítacím plátně, je pevně zakotvena v našich hlavách a nedá se jednoduše vypnout. Existuje pornografie vkusná a nevkusná, esteticky přijatelná nebo naopak přímo odpuzující. [39]

Ve většině zemí bývá zakazována pornografie, jejímž předmětem je násilí, sexuální styky se zvířaty, nechutné praktiky s močí apod. Ve většině civilizovaných zemí právo také zakazuje pedofilní pornografii. [9]

DĚTSKÁ PORNOGRAFIE

„Dětská pornografie je definována jako jakýkoliv zvukový nebo obrazový materiál, který používá děti v sexuálně implicitním kontextu. Obrazová pornografie je zobrazení dítěte při výslovné sexuální činnosti, skutečné či simulované, nebo oplzlé vystavování pohlavních orgánů pro sexuální uspokojování uživatele. Zahrnuje také výrobu, rozšiřování nebo používání takového materiálu.“

Zvuková pornografie je používání jakýchkoli zvukových prostředků užívajících dětský hlas, skutečný či simulovaný, za účelem sexuálního uspokojení uživatele. Zahrnuje také výrobu, rozšiřování nebo používání takového materiálu.“ [35]

Rychlost technologického pokroku⁷, otevřela nové perspektivy pro výrobce, distributory a uživatele dětské pornografie. Před méně než deseti lety používala ještě většina

výrobci pornografie fotografie a filmy, které se vyvolávaly a pořizovaly v laboratořích. Pracovníci těchto laboratoří na tento materiál upozorňovali správní úřady. S nástupem videa, u kterého odpadla nutnost nechávat si filmy vyvolávat, tento zdroj informací vyhasl. Další revoluce v přenosu a distribuci pornografie znamenal v 90. letech počítač a posléze internet. Odhalení je znemožněno tím, že elektronický přenos pomáhá maskovat identitu odesílatele a chrání jeho anonymitu. [34]

Pornografie vede k porušení práv dítěte. To má závažné následky v rovině fyzické a emocionální. Děti, které se jí účastní buď z přinucení nebo ze zvědavosti, mohou prožívat pocity hlubokého zmatku, dezorientace a odcizení. Pornografie tedy představuje nejen akt samotného zneužití, ale i nástroj potenciálního budoucího zneužití. Pornografie používá obrázky chlapců i dívek mladšího i staršího věku. [34]

● prostituce

OBECNÉ POZNATKY K PROSTITUCI

Prostituce je fenomén všudypřítomný a doslova věčný. Nepodařilo se ji odstranit ani sebepršnějšími sankcemi. Historie zná chrámové prostitutky starověkých civilizací i biblickou svatou Magdalénu. [38]

Dnešní veřejnost ví, že seberafinovanější trestání prostituci nevytláčí ze společnosti. Přísné tresty ji zahánějí do ilegality a zvyšují ponižování a útlak prostitutů a prostitutek ze strany zákazníků a kuplířů. Mezinárodní veřejnost již krátce po skončení druhé světové války zavázala státy k abolicí (tedy beztrestnosti) prostituce. [38]

RIZIKA PROSTITUCE

Mezi rizika prostituce patří všechny negativní aspekty sexuální promiskuity. Pomineme-li nežádoucí neplánované těhotenství, pak jde zejména o celou oblast sexuálně přenosných nemocí. [39]

Kdybychom chtěli něco podniknout proti prostituci, znamenalo by to v první řadě změnit muže, zákazníky prostitutek i pasáky. Bohužel, právě o klientech prostitutek a prostitutů máme jen velmi málo informací. Přitom je to skupina, která rozhoduje jak o prosperitě prostituce, tak o úrovni estetické a hygienické. [39]

DĚTSKÁ PROSTITUCE

Prostituce dětí vychází z mnoha faktorů. Často jde o děti, které pocházejí z chudých nebo neúplných rodin. V rodině se s nimi špatně zachází. Značnou část trhu tvoří pedofilové. Jedná se o jedince, kteří jsou sexuálně přitahováni pohlavně nedospělými dětmi. Jejich počet stále roste. Samozřejmě existují vztahy mezi prostitutkami, pornografií a sexuální turistikou. [34]

Podle odhadů vstupuje každoročně jeden milion dětí na nelegální trh sexu, jehož obrat se zvyšuje na několik miliard dolarů. Mnohé z nich přicházejí z donucení, poté, co

byly uneseny, prodány nebo podvedeny a přinuceny k sexuálnímu kontaktu. Některé děti může vést k prostituci jejich finanční situace. Prostituce může být i prostředkem pro přežití na ulici, pomoc vlastní rodině, zakoupení jídla, šatstva nebo jiných výrobků. Místo, situace a podmínky se mohou lišit, ale sexuální zneužívání pro komerční účely je vždy nezákonné a pro dítě traumatizující. [7]

Sexuální podnikatelé si stále častěji vybírají děti v mylné domněnce, že u nich existuje nižší riziko nakažením virem AIDS. Ve skutečnosti jsou však děti k infekci HIV mnohem náchylnější, protože nejsou pro sexuální styk fyzicky zralé. [38]

Další krutostí vůči zneužitým dětem je, že právě ony jsou při policejních razířích ve veřejných domech nejčastěji zatýkány. Je s nimi zacházeno jako se zločinci. Zneuživatelé se zatím stačí ukrýt do ústraní. [34]

DĚTSKÁ PROSTITUCE V ČESKÉ REPUBLICE

Prostituce se v ČR soustřeďuje zejména do velkých měst (především do Prahy, Brna) a příhraničních oblastí se Spolkovou republikou Německo, s Rakouskem a v některých případech s Polskem (Český Těšín, Náchod). Prostituce dětí a mladistvých blízkých věku patnácti let je vysoce organizovaná a dobře utajovaná trestná činnost. Zákazníci i kuplíři jsou si plně vědomi, že se dopouštějí závažného trestného činu. [14]

● sexuální turistika

Sexuální turistika [34] představuje poměrně nový jev, který částečně souvisí se zvýšením počtu lidí cestujících služebně nebo provozujících zahraniční turistiku. K rozvoji tohoto jevu došlo v druhé polovině 20. století. Sexuální zneužívání dětí v souvislosti s turistikou [7] padá na vrub nejen pedofilům, ale i na skupiny vyhledávající sexuální kontakt s jedinci pubertálního věku a dále na skupinu, která děti sexuálně zneužívá příležitostně, aniž by se na ně výhradně orientovala.

Příčin tohoto jevu je mnoho. Jako faktor sexuálního vykořisťování dětí ke komerčním účelům se často uvádí chudoba. Turisté, kteří sexuálně vykořisťují děti, pocházejí většinou z členských zemí Evropské unie. Turista požívá anonymity, která ho zbavuje obvyklých omezení. A tak člověk, kterého by ve městě, kde trvale bydlí, nikdy nenapadlo zajít si do veřejného domu, to klidně učiní v cizí zemi, kde ho nikdo nezná. Často turisté ospravedlňují své chování tvrzením, že sexuální styk s dětmi je v této kultuře přijatelnější a že lidé z této země netrpí v sexuální oblasti stejnými komplexy jako oni. Nicméně jednou z nejzávažnějších příčin sexuálního vykořisťování dětí v kontextu turistiky je to, že k nim mají turisté velice snadný přístup.

● specifické rysy CSEC

Předně se dotýká podstatně více jedinců než jednoho sexuálního abusora a jeho oběti. Do tohoto procesu současně vstupují organizované aktivity, které jen využívají objednávky a odměny za uspokojení sexuálních vykořisťovatelů. [15]

Při sexuálním zneužívání dětí rozhodující roli hraje více či méně narušená rodina a abusora je nutno hledat především v ní. [15]

CSEC znamená téměř vždy trestný čin. Proto je účast orgánů v trestním řízení vždy nezbytná. Překračuje často i národní hranice (účast Interpolu). [15]

PŘÍBĚH: Jedno listopadové pondělí se na LB obrátil 19letý mladík. Zpočátku byla jeho řeč velmi chaotická. Dlouze mluvil o tom, že jeho sestra poslední dobou chodí pozdě domů, kupuje si drahé věci, pořídila si mobilní telefon, začala kouřit apod. Několikrát již svou sestru podezřival z krádeže, ale včera se mu jeho sestra přiznala k „horším věcem“. Jeho 11letá sestra získává peníze od jednoho starého muže, který nejen jí, ale i jejím kamarádkám platí za různé sexuální služby. Petr mlčí, konzultantka jej slovně podporuje. Volající mladík říká, že neví, co má dělat. Sotva se vzpamatoval z tragické smrti svého otce, stane se toto. Neví, na koho se obrátit. Nikoho kromě sestry nemá. Sestra pod bratrovým tlakem vypověděla, že se s mužem seznámila u řeky, kam její kamarádka chodila venčit psa. S tímto mužem se dívky začaly u rybníka scházet pravidelně. Muž jim nosil sladkosti, hračky apod. Postupem času začal dívky zvat k sobě domů. Muž dívky osahával na prsou a na přirození přes oděv i na nahém těle. Do přirození dívky strkal tužku. Nutil ji, aby se ho dotýkala na jeho přirození. Muž dívky podporoval finančně i materiálně za poskytnuté sexuální služby. Konzultantka Petrovi doporučila, ať se obrátí na sociální pracovníci na orgánu sociálně právní ochrany dětí a policii. Mladík se ptal, zda je potřeba, aby jeho sestra navštívila gynekologa či jiného lékaře, např. psychiatra. Konzultantka mu jeho slova potvrdila. Na základě zpětné vazby od sociální pracovníce jsme zjistili, že všechny zneužívané dívky v současné době navštěvují dětského psychologa.

EPIDEMIOLOGIE CSA

„WHO udává, že 10–40 % žen a 5–20 % mužů bylo v dětství nebo v dospívání zneužito. Většinou jde o jednorázové ohrožení. Počet dětí vystavených opakovanému nebo dlouhodobému pohlavnímu zneužívání je odhadnuto na 1 % dětské populace.“ [31]

Sexuální zneužití dětí ženského pohlaví je rozšířeným a známým jevem, což dokládají i početné publikace z této oblasti. Méně bylo napsáno o sexuálním zneužití dětí mužského pohlaví ačkoliv postihuje okolo 10–15 % chlapců mladších 18 let. Logickou otázkou tedy je, čím se liší sexuální zneužití chlapců a dívek. Zdá se, že u sexuálně zneužitých chlapců se s větší pravděpodobností objevuje historie fyzického zneužívání méně často než u dívek. Existují jisté důkazy o tom, že sexuální zneužití chlapců ve vyšším procentu případů zahrnuje penetraci. Častěji se odehrává mimo rodinu a je méně incestně zaměřeno. Toto vypovídá o menším dohledu nad chlapci, který může vést ke vzrůstajícím pocitům odmítnutí v rodině, svědčí o nižších rodičovských schopnostech. [25]

RIZIKOVÉ FAKTORY Z HLEDISKA OBĚTI

Je nutno konstatovat, že zneužívání dětí nezná žádných hranic. Může k němu dojít v každém prostředí, v každé společenské vrstvě a ve všech lidských rasách. Není vyloučeno u dětí různým způsobem postižených ani u dětí v různých sociálních zařízeních. [26]

RIZIKOVÉ DĚTI

Jaké děti se stávají cílem sexuálního zneužívání? Je známo, že děti se stávají obětmi bez ohledu na jejich inteligenci, rasu, věk, prostředí, příslušnost k určité sociální vrstvě a na výši příjmu rodičů. Jsou to převážně děti, které nemají potřebné znalosti a informovanost o svém těle a sexuálním chování obecně. Rizikové děti pocházejí z dysfunkčních a afunkčních rodin. Avšak i děti z úplných rodin se mohou stát obětmi sexuálního zneužití, a to tehdy, když na ně rodiče nemají čas. Takové děti se pak snadněji upnou na někoho, kdo jim věnuje pozornost a čas. Velmi ohroženou skupinou jsou děti s mentální retardací. [26]

Rizikové děti jsou ty, které není lehké výchovně zvládat a usměrňovat. Dále ty děti, které svým chováním vychovatele unavují, vyčerpávají, dráždí, nebo v případě pohlavního zneužívání i svým způsobem provokují či svádějí. [30]

Děti ve vývojovém stadiu kojenců a batole jsou rizikové naprosto všechny: vysoce rizikové jsou pak děti ve věku předškolním. S rostoucím věkem a tím i se zrající osobností dítěte lze přímo úměrně hovořit o snižování rizikivosti. [29]

RIZIKOVÉ SITUACE

Existuje i celá řada rizikových situací. Elliotová [8] uvádí mezi rizikovými situacemi i veřejně přístupná místa, jako jsou např. výtahy a schodiště (dochází zde ke znásilnění, exhibicím apod.); veřejné toalety (dochází ke kontaktu s pedofilem, muži se ukrývají na dámských toaletách); hromadná doprava (dítě je kontaktováno pachatelem, sledováno pachatelem při vystoupení z hromadného prostředku atd.).

Jinou skupinu rizikových situací představují veřejné služby, které bývají pachatelem zneužity. Patří mezi ně např. telefonování (pachatel si ověřuje osamocenenost dítěte doma, apod.); hlídání dětí. Rádi bychom věřili, že sexuální zneužívání v církevních a náboženských organizacích neexistuje. Výzkumy však ukazují opak [7, 10, 15, 29, 30, 36].

RIZIKOVÉ RODINY

Rizikové rodiny jsou takové, kde jeden nebo oba rodiče nejsou schopni zodpovědně převzít rodičovskou roli. Lidi s anomálním vývojem osobnosti, s agresivními povahovými rysy, lidé impulzivní, často trpící neurotickými obtížemi, závislí na alkoholu či drogách.

PRÁVNÍ HLEDISKA

POVINNOST OBČANA

Zákonem je stanoveno, že každý, kdo zjistí u dítěte některou z forem CAN nebo CSA, je povinen tuto skutečnost či jen závažné podezření na ni oznámit na orgán sociálně právní ochrany dětí, v případě nutnosti přímo policii.

Konečné rozhodnutí o obvinění abusora patří policii, jež postupuje s ohledem na odborné nálezy, popřípadě znalecké posudky. [37]

MINIMÁLNÍ VĚKOVÁ HRANICE

Trestní zákon je nejsilnější zbraní, kterou stát disponuje v boji proti společensky nebezpečnému chování a která byla vždy používána k potírání sexuálního zneužívání dětí. Existují 3 hlavní typy zákonných opatření v této oblasti:

1 * minimální věková hranice

2 * zákonná opatření proti svedení

3 * zákonná opatření proti sexuálnímu kontaktu z pozice autority [29]

děti a jejich problémy

V dnešní době mají všechny právní systémy světa minimální věkovou hranici. Nejnižší věkový limit je 12 let, nejvyšší 17 let. Většinou je hranicí věk 14, 15, 16 let. V ČR je uzákoněn věk 15 let. [29]

TRESTNĚ PRÁVNÍ ÚPRAVA SYNDROMU CAN, CSA

Trestně právní úprava syndromu CAN, CSA podle trestního zákona č. 140/1961 v platném znění je následující – § 204 kuplířství, § 205 ohrožování mravnosti, § 212 opuštění dítěte, § 213 zanedbávání povinné výživy, § 215 týrání svěřené osoby, § 216 únos, § 216a obchodování s dětmi, § 217 ohrožování mravní výchovy mládeže, § 219 vražda, § 221 – § 224 ublížení na zdraví, § 231 omezování osobní svobody, § 241 znásilnění, § 242 pohlavní zneužívání, § 243 pohlavní zneužívání, § 246 obchodování s lidmi. [28]

DOKUMENTY, KTERÉ MAJÍ SOUVISLOST SE SYNDROMEM CAN, CSA

V roce 1924 byla v Ženevě přijata Deklarace práv dítěte, zavazující státy, jež k ní přistoupily, poskytovat všem dětem co nejlepší péči, rozvoj a ochranu, dostalo-li by se do jakkoli nepříznivé situace. [15]

V roce 1959 pak Spojené národy schválily Chartu práv dítěte, jež se cíleně zaměřovala na prosazování optimálního vývoje každého dítěte a jeho ochrany všude tam, kde by byl jeho prospěch jakkoli ohrožen. [15]

V roce 1989 OSN přijalo Úmluvu o právech dítěte, jež přiznává dětem na celém světě plná lidská práva a zavazuje účastnické státy k právnímu zakotvení těchto základních práv dětí do svého vlastního zákonodárství. Československou federativní republikou byla přijata 20. listopadu 1991 a je od roku 1991 součástí našeho právního řádu (jednotlivé články, které se vztahují k syndromu CAN, CSA naleznete v příloze č. 1). Dále vedle úmluvy o právech dítěte existuje Světová deklarace o přežití, rozvoji a ochraně dětí z roku 1990. [29]

V roce 2000 OSN vydalo k Úmluvě o právech dítěte dva Opční protokoly. První Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů Česká republika ratifikovala v listopadu 2001. Druhý Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie zatím ČR nepodepsala. [15]

PROJEVY SEXUÁLNÍHO ZNEUŽÍVÁNÍ U DĚTÍ

Projevy CSA jsou různé. Od nejmírnějších sexuálních her až k sexuální vraždě. Od skupinové masturbace až k únosům dětí a jejich prodeji do evropských nevěstinců. Typické symptomy sexuálního zneužití vyjadřuje dítě emocionálně, fyzicky i svým chováním. [29]

FYZICKÉ PROJEVY SYNDROMU SEXUÁLNĚ ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE

Varovné příznaky u dítěte lze rozdělit na dvě základní skupiny:

1. Traumata, fyzická poškození:

- kožní léze – hematomy, zvláště na obličeji, ve vlasech, na těle
- popáleniny – opařeniny, bodové popáleniny od cigaret, popálené dlaně
- rány – těžko vysvětlitelné, zvláště v oblasti anální a kolem dutiny ústní
- alopecie – vytrhané vlasy
- zlomeniny – těžko rozpoznatelný mechanismus úrazu (hlavy, žeber)
- subdurální hematom
- viscerální léze – pohmoždění vnitřních orgánů

2. Poškození růstu a vývoje:

- podvýživa; opoždění psychomotorického vývoje [33]

PSYCHICKÉ PROJEVY SYNDROMU SEXUÁLNĚ ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE

Je nutno si uvědomit, že sexuální zneužívání nemusí být spojeno s utrpením. Pachatel může dítě vzrušovat, vzbuzovat v něm předčasnou sexuální aktivitu. On se pak obhajuje tím, že se to dítěti líbilo. Trestní odpovědnost však nese dospělý. Sexuálně zneužití děti mohou mít následně různé projevy a příznaky, jako je např. úzkost, deprese, agresivita, neodpovídající sexuální chování, zvýšená sexualita, emoční labilita, nápadná obava být s určitou osobou. Musíme myslet i na to, že daleko více než samotný čin je traumatizující to, co se stane s dítětem po ohlášení. Proto není tak zářející to, že mnohé oběti své výpovědi odvolají. Není jisté náhodou, že mezi prostitutkami, toxikomankami, alkoholikami, ale i mezi ženami pokoušejícími se o sebevraždu se nachází velký podíl v dětství sexuálně zneužitých žen. [29]

KOMPLETNÍ VYŠETŘENÍ

Nález je značně ovlivněn způsobem zneužití, stupněm použitého násilí, věkem dítěte, četností zneužití a především dobou, která proběhla od zneužití po vyšetření. Menší traumata, která vedou k nespecifickým změnám, jako např. erythema (zarudnutí kůže), povrchové odřenininy stydkých pysků, vestibulu nebo klitorisu, se hojí kompletně už během několika dní. [29]

U dnešních dívek nastupuje puberta velmi brzy, v průměru ve 12,4 letech, musíme proto myslet i na možnost otěhotnění. Samozřejmě může dojít i k infekční nákaze. V těchto případech je nutné vyšetření u dětského gynekologa. Provádí se test na krevní skupinu a profil DNA, což usnadňuje identifikaci nebo vyloučení otcovství v případě otěhotnění. [24]

Diagnostický pohovor slouží jako hlavní zdroj potvrzení nebo vyloučení pohlavního zneužití. [29]

U všech věkových kategorií potřebujeme podrobnou sociální anamnézu, nezbytné gynecologické vyšetření, psychologické vyšetření.

V komunikačních dovednostech se velmi liší děti, které již chodí do školy, od dětí v předškolním věku nebo na konci batolecího období. Z tohoto důvodu vznikly typické loutky pro děti – anatomické panenky (demonstrační pomůcky), dnes již obecně známé jako Jája a Pája, které se liší od běžných tím, že mají genitálie a otvory, které jsou na lidském těle. To, že dítě ukazuje, o čem mluví, dovoluje odborníkům proniknout do jeho zkušenosti. Pro děti je jednodušší něco ukázat než vyprávět o něčem, za co se třeba stydí. [29]

NÁSLEDKY SYNDROMU SEXUÁLNĚ ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE

V konkrétním živém případě posttraumatická stresová porucha (PTSP) může vzniknout, ale také nemusí. [29]

Na rozdíl od akutní reakce na stres vzniká jako zpožděná nebo protražovaná reakce. Latence po traumatu je několik týdnů nebo měsíců, ale ne déle než půl roku. Trauma nebo stresová událost či situace je příčinným faktorem. Je to jedna z mála psychiatrických poruch, kde je znám původ. Speciální symptomy vytvářejí reakce, které vedou ke zhoršení sociálního fungování. [20]

Je těžké vysvětlit, proč stejný kriminální útok v jednom případě vedl k ochromení způsobilosti dítěte vrátit se do všedního života, zatímco v jiném případě se obešel bez trvalých následků. Dopad trestného činu na oběť je vždy individuální. Zlomový, rozhodující vliv na vznik PTSP má především to, co se odehrává v době po spáchání trestného činu. Reakce profesionálů i blízkých lidí je jediný faktor, který může spolehlivě a programově působit ve prospěch oběti. Dítě má pocit zkaženosti, znehodnocení, špíny, která se ničím nedá smýt. Všude, kam jde, má pocit, že je to na něm vidět, že je nějak poznamenáno na celý život. [21]

Různorodost dlouhodobých následků CSA se nevejdou do jednotného, universálního modelu. Někteří autoři rozlišují tyto následky sexuálního zneužívání:

- 1 • **Krátkodobé** – bolest, smutek, lítost, pláč, vztek, hněv, zloba, úzkost, panika, obava, strach, agrese apod.
- 2 • **Dlouhodobé** – obranné reakce, somatické stesky, depresivní symptomatologie, sociální izolace, ztížení úspěšnosti ve škole, v práci, sociální patologie, poruchy příjmu potravy, snížení sebehodnocení, negativní sebepojetí, problémy ve vztazích, autodestruktivní a suicidální chování atd. [15]

VLIV SEXUÁLNÍHO ZNEUŽITÍ V DĚTSTVÍ

Mezi nejtragičtější následky sexuálního zneužívání dítěte patří onemocnění, které může provázet oběť i dlouho do dospělosti. Někteří ho označují jako rozpolcení, jiní jako netypickou schizofrenii. Asi nejvýstižnější označení je mnohočetnost. Během zneužívání se dítě ve své bezmocnosti někdy uchyluje ke zvláštní formě úniku, ve které se převzteluje do jiné osobnosti, do hračky, do zvířete apod. To, co se děje s jeho tělem, pozoruje jakoby zpovzdálí, netýká se ho to, protože dítě v tom okamžiku je třeba plyšovým medvídkem. Dítě si navykne v krizových situacích na takové rozštěpování osobnosti, které je do jisté míry chrání. [26]

Typické symptomy sexuálního zneužití vyjadřuje dítě emocionálně, fyzicky i svým chováním. V prvních dnech a týdnech může být velmi tiché a nemluvné, vyděšené nebo také viditelně zneklidněné. Může na všechno kolem reagovat přecitlivěle nebo si stěžovat na bolesti rukou, nohou, břicha. Běžným jevem je, že dítě má poruchu spánku, chce spát v jedné posteli s rodiči, v noci se pomočuje. Jeho chuť k jídlu je proměnlivá, je náchylnější a málo odolnější vůči nachlazení i jiným nemocem. Také se může bát nebo být nejisté z toho, co si pomyslí jeho přátelé, až se to dozvedí. Musí na to neustále myslet. [1]

Pro sexuálně zneužívané osoby je často obtížné důvěřovat jiným sexuálním partnerům. Ženy i muži, kteří byli v dětství nebo v dospělosti sexuálně zneužíváni, mohou vystřídat velké množství sexuálních partnerů, dopouštět se výstředností v sexu nebo se vystavovat nebezpečným situacím. Bývá pro ně snadné navazovat sexuální vztahy, ale těžké otevírat se emocionálně. Také se může stávat, že jsou schopni rychlého emocionálního i sexuálního sblížení – ale pak nejsou schopni svůj vztah udržet. Na druhé straně pro lidi, kteří byli sexuálně zneužíváni, může být obtížné se vyrovnat s vlastními sexuálními pocity. Mohou se úplně vyhybat jakýmkoli sexuálním vztahům nebo hledat bezpečí ve vztahu, který sice není příliš uspokojivý, ale slibuje jistotu, která jim v dětství chyběla. Někdy se cítí bezpečněji ve vztahu, který je sexuálně vůbec nevzrušuje. [17]

TERAPIE

Vlastní terapie vždy vychází z komplexního rozboru celého případu. Ve většině případů se pak jako nejúčinnější prokazuje kombinace cílené sociální pomoci a paralelní psycho-terapie pro rodiče i pro dítě samotné. [4]

I když se o sexuálním zneužívání nemluví, dítě na tuto událost nezapomíná, ba naopak. Čím více může dítě o této zkušenosti hovořit, tím snáze se s tím vypořádá. Hovoříme-li o tom s dětmi, pomáháme jim, aby pochopily a byly schopné vyjádřit pocity strachu, hněvu, ponížení, viny, zmatku nebo rozpaků. Musíme je ujistit, že jim věříme, že jsou hodné, že je máme rádi a budeme je ochraňovat. Musíme dítěti pomoci nalézt způsob, jak by se příště dokázalo samo ochránit. [1]

Chlapci jsou méně ochotní mluvit o svých pocitech než dívky. Základem práce je tedy pravidelný styk se sociálním pracovníkem, učitelem dítěte, terapeutem pachatele a také

s terapeutu ostatních členů rodiny. Terapeutické sezení v těchto případech většinou nekončí odchodem klienta. [29]

Profesionálové se velice často setkávají s tím, že děti berou zpět svá odhalení. Většinou po tom, když jsou konfrontovány s naprostým popřením ze strany viníka nebo s šokem členů rodiny. To však vůbec neznamená, že by obvinění bylo falešné, ale že se dítě stahuje do intimity. [29]

Jestli bude návrat dítěte k normálnímu stavu snadný nebo nesnadný, závisí na stáří dítěte, na tom, jak je na svůj věk vyvrálé, a na druhu sexuálního zneužití. Čím bližší je pachatel dítěti a čím déle zneužívání trvalo, tím dlouhodobější budou následky. Dítě se vzpomíná rychleji, když mu jeho blízcí budou pomáhat a hovořit s ním o té události. [1]

KAM SE OBRÁTIT?

Především je to síť linek důvěry, které poskytují i konzultační činnost a mají informace o aktuálních psychosociálních službách v regionu. OSPOD, krizová centra pro děti, centra psychosociální pomoci, pedagogicko psychologická poradna, pracoviště klinických psychologů pak mohou ve spolupráci s dalšími odborníky (lékaři, sociální pracovníky, speciálním pedagogem, policií, justicí) poskytnout speciální systémovou pomoc. Obvykle se nejedná o jednorázový, izolovaný zákrok. [15]

PREVENCE

Kolem nás existuje mnoho sexuálních problémů. Každý se může rozhodnout, zda pomůže tyto závažné problémy řešit. Zavedením sexuální výchovy do škol byl učiněn důležitý krok. Způsob aplikace a především sama praxe ve školách již nebudí tolik optimismu. Učitelé sexuální výchovu stále chápou jako vzdělávací nebo osvětový předmět bez ambicí na změny chování dítěte. Prakticky vůbec neexistuje profesionální příprava rodičů. Jedna z nejnáročnějších lidských činností, výchova dítěte, není vůbec garantována vzděláním vychovatelů – rodičů. [29]

Je nutné vysvětlit dětem, že ke zneužití patří i situace, kdy se ho dospělý vůbec nedotkne, ale přesto mu ubližuje, např. mu ukazuje svoje genitálie, onanuje před ním, nutí ho dívat se na pornografické filmy, časopisy nebo fotografie. Že zneužívání je i to, když dospělý dítěti nabídne peníze za to, že dítě bude k dispozici jinému dospělému pro jeho sexuální potěšení (tím navádí dítě k prostituci). [1]

Dítě musí vědět, jak odmítnout požadovanou službu či pomoc neznámému člověku, která se má realizovat na odlehlem místě. Čím více budeme při poučování dětí otevře-

nější, tím větší jim dáme šanci na přežití a tím větší možnosti vyjít z osudového setkání ve zdraví. [36]

Rozlišujeme čtyři typy prevence:

- 1 • **Primární prevence** znamená široce koncipované vzdělávání veřejnosti o protiprávnosti sexuálního zneužívání dětí: nabídkou pomoci, odborných služeb, příkladem uspokojivého řešení [1, 4, 6, 7, 15, 28, 29]. Oběť není nikdy vina, vinen je vždy pachatel!!!
- 2 • **Sekundární prevence** aktivně vyhledává rizikové děti, rizikové dospělé, rizikové rodiny, rizikové situace [1, 4, 6, 7, 15, 29, 36].
- 3 • Smyslem **terciální prevence** je zamezení dalšího násilí či zneužívání dítěte. Dítě nesmí být dále zneužíváno. K tomu musí být vytvořen určitý systém opatření. Do terapie a rehabilitace zahrnout celou rodinu, je-li to z hlediska zájmu dítěte možné, dále školu a odbory. Vycházejí z interdisciplinární spolupráce [1, 4, 6, 7, 15, 29, 36].
- 4 • Do prevence patří i tzv. **kvartální prevence**. Jedná se o návrat dítěte zpět domů, jestliže v rámci léčby a ochrany dítěte bylo umístěno jinde. Je však třeba uvést, že tento požadavek se objevuje hlavně v anglosaské literatuře, kde jsou význam a postavení biologické rodiny zvláště zdůrazněny. Tento typ prevence by se jistě osvědčil i v našich podmínkách, musela by však fungovat již zmíněná interdisciplinární spolupráce mezi jednotlivými státními i nestátními zařízeními. [1, 4, 6, 7, 15, 29, 36].

STATISTIKA – DATA Z LINKY BEZPEČÍ

Statistická data o syndromu sexuálně zneužívaného dítě (dále jen syndrom CSA) na Lince bezpečí (LB) jsou evidovány od roku 1998. Byly vyhodnocovány tyto formy syndromu CSA – komerční zneužívání, pohlavní zneužívání, pohlavní zneužívání v souvislosti s alkoholem, znásilnění a prostituce.

Konzultant LB zaznamenává telefonáty do tří základních skupin – testovací volání, tématické hovory ukončené na ústředně a tématické hovory o problému. V následujícím textu je pracováno pouze s tématickými hovory o problému.

Počty volání neodpovídají počtu dětí, které využívají služby Linky bezpečí: LB nabízí své služby anonymně, takže jedno dítě může zavolat na LB i vícekrát, aniž by konzultant LB byl schopen určit, že jde stále o stejného klienta.

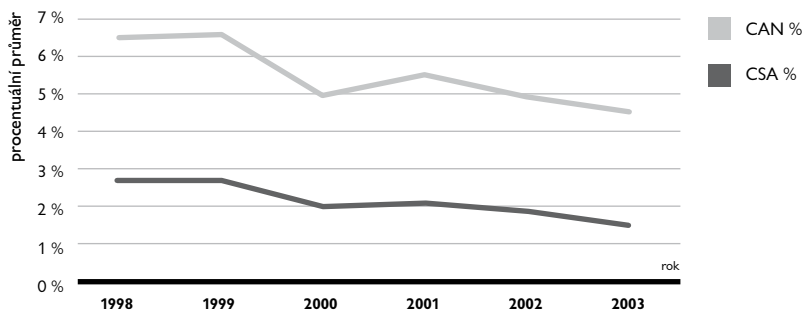
Následující statistiky jsou ze šestiletého sledovaného období 1998–2003. Během tohoto období bylo na LB přijato celkem 480 968 tématických volání.

tabulka 1: přehled tématických hovorů na LB

přehled tématických skupin	počet	procentuální vyjádření
problémy s láskou, partnerstvím	104 693	23 %
rodinné vztahy	100 538	22 %
vrstevnické vztahy	48 770	10 %
školní problémy	40 713	8 %
problémy sexuálního zrání a soužití	35 629	7 %
nekategorizováno	35 246	7 %
osobnostní a zdravotní problémy	31 139	6 %
ostatní témata	28 648	6 %
CAN	26 074	5 %
závislosti	17 990	4 %
šikana, etnické a rasové problémy	11 528	2 %
celkem	480 968	100 %

Problematika syndromu CSA je ve statistických datech Linky bezpečí zaznamenávána do tématické skupiny CAN (tzn. syndrom týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte). Syndrom CAN se mezi jednotlivými tématickými hovory objevuje až na osmém místě.

graf 1: procentuální počet hovorů o syndromu CAN, CSA k celkovému počtu tématických hovorů

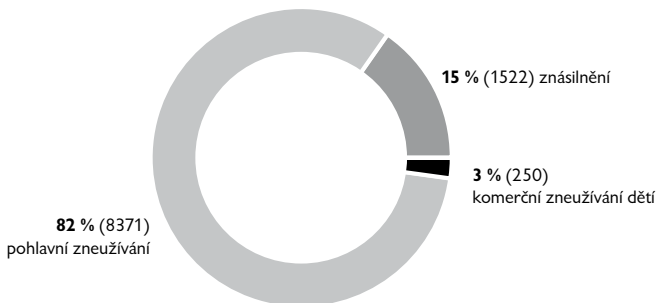
tabulka 2: absolutní počty hovorů ve sledovaném období:

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
CAN	4 277	4 866	2 931	4 385	5 045	4 570
CSA	1 791	2 015	1 189	1 667	1 946	1 535
celkový počet témat. hovorů	65 327	73 743	58 888	79 067	102 358	101 585

V procentuálním vyjádření počty hovorů k syndromu CSA a CAN klesají, ale absolutní počet hovorů zůstává přibližně stejný. Tento jev je způsoben celkovým nárůstem počtu přijatých hovorů. Průměrný počet volání s problematikou syndromu CAN je 4 345 ročně, u syndromu CSA je to 1 690 telefonátů ročně.

Tato čísla jsou zkrácena výsledky za rok 2000, kdy bylo za sledované období 1998–2003 přijato nejméně volání. To se samozřejmě projevilo i ve sledovaných hodnotách.

graf 2: tématické hovory o jednotlivých formách syndromu CSA za období 1998–2003

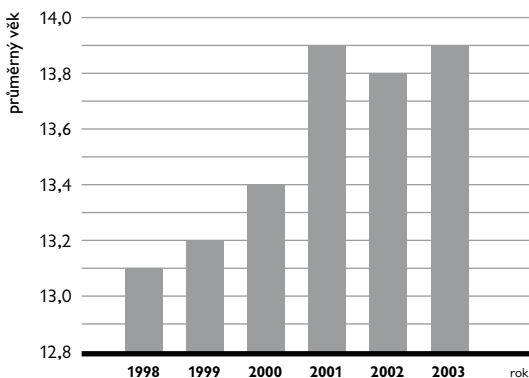

Nejen statistická data LB, ale například i statistická data Ministerstva vnitra [23] či Ministerstva práce a sociálních věcí stejný poměr forem syndromu CSA. V České republice se nejčastěji setkáváme s formou pohlavního zneužívání, dále pak znásilnění. Zatím neznámým, i když velmi aktuálním problémem je komerční sexuální zneužívání dětí (CSEC). Jak již bylo zmíněno v předešlém textu, do této kategorie je zařazována dětská prostituce, dětská pornografie, sexuální turistika, obchodování s dětmi. O tomto problému se nejčastěji dozvídáme z nejrůznějších sdělovacích prostředků. Policie a další státní instituce o této problematice zatím mlčí. Jejich reakce jsou často vysvětlovány tím, že v našem právním systému chybí konkrétní legislativa k této oblasti. Klasickým příkla-

dem je dětská pornografie – lze ji stíhat podle Trestního zákoníku § 205 ohrožení mravnosti či § 217 ohrožení mravní výchovy mládeže, přičemž sazby za tuto trestnou činnost jsou velmi nízké.[28]

Důležité je, aby si společnost přiznala, že se komerční sexuální zneužívání dětí v České republice vyskytuje. Nedomníváme se však, že veškeré informace, které obdržíme např. od médií, jsou pravdivé. Příkladem nám může být německý list Der Spiegel, který uváděl, že je denně v Chebu nabízeno k sexuálním hrátkám 6 000 dětí. Takovýto počet dětí v Chebu ani nežije. [13]

graf 3: průměrný věk klienta, který se obrátí na LB se syndromem CSA za období 1998–2003

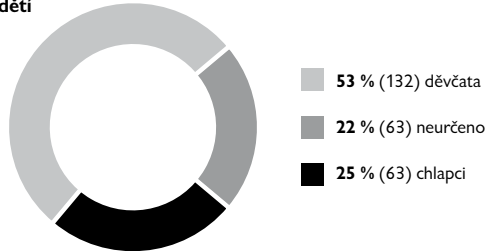

Věk klienta, který se obrátí na Linku bezpečí s problematikou CSA, se v průměru pohybuje mezi 13. a 14. rokem života. Toto zjištění koreluje s informacemi dalších autorů, např. Elliottové, Godtela. Bližší informace o věku dětí ohrožených syndromem CSA můžete nalézt v předešlém textu (rizikové faktory, incest).

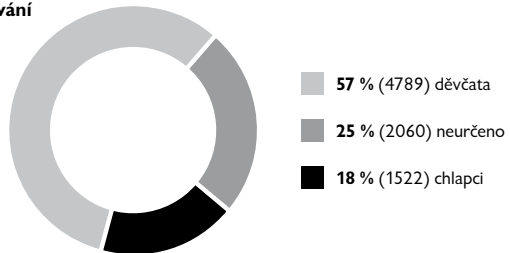

graf 4: přehled témat problematiky syndromu CSA dle pohlaví v období 1998–2003

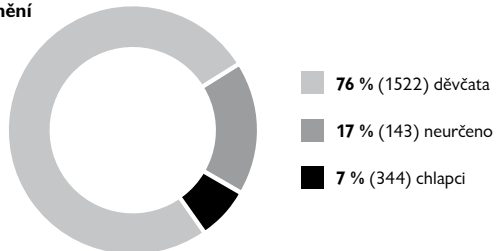
komerční zneužívání dětí

pohlavní zneužívání

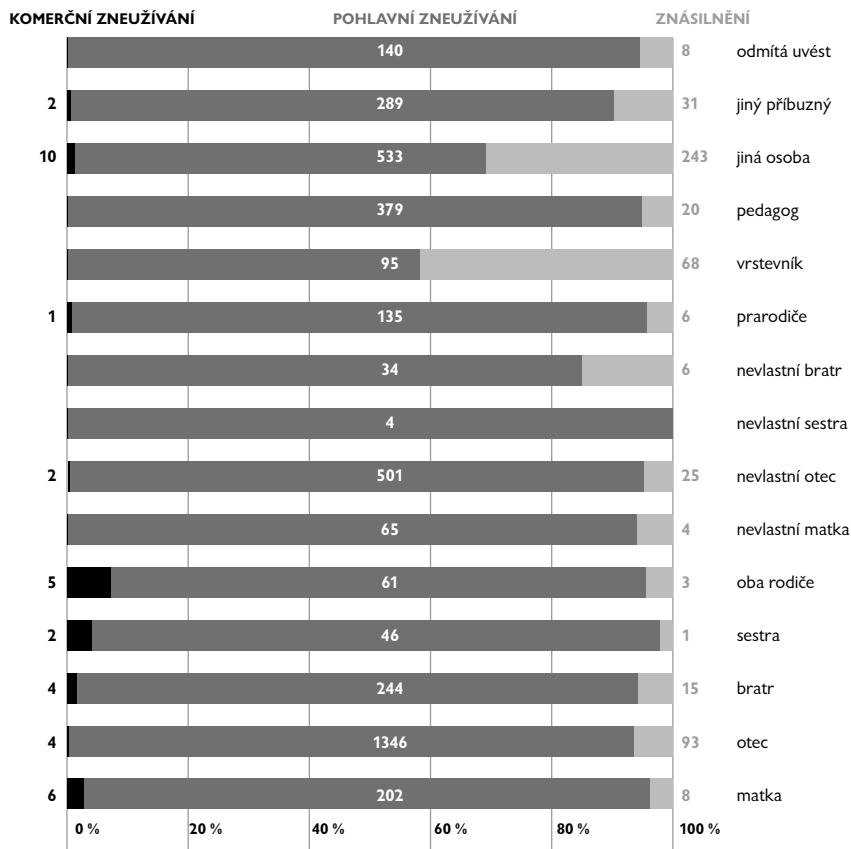

znásilnění

V celkovém počtu 10 143 volání bylo určeno pohlaví pouze v 7 684 případech. U všech forem syndromu CSA převládá ženské pohlaví. Ve většině případů pohlavního zneužívání (incestu) se obětí stává dívka, jak již bylo zmíněno dříve. Ze statistiky LB vyplývá, že se s touto problematikou na Linku bezpečí obrátilo celkem 5 956 dívek a 1728 chlapců. Toto zjištění potvrzují i v jiné výzkumy, například již dříve citovaný výzkum Světové zdravotnické organizace.

graf 5: pohled na osoby, které sexuálně ubližují dětem dle informací Linky bezpečí (1998–2003)

Nejčastěji byl za pachatele pohlavního zneužívání označen otec. Jednalo se tedy o incestní sexuální zneužívání. S touto informací jsme se již mohli seznámit v publikacích Elliottové, Weisse apod.

U znásilnění byla nejčastěji označena položka „jiná osoba“. To lze vysvětlit tím, že znásilnění u dětí je nejčastěji pácháno cizí osobu, která si svou oběť vyhlédne krátce před činem.

Stejně tak u komerčního sexuálního zneužívání byla za pachatele identifikována nejčastěji „jiná osoba“. Z jiných výzkumů již víme, že pachatelé CSEC se rekrutují ze tří základních skupin (turisté, obchodníci a dělníci). V mnoha případech se na komerčním sexuálním zneužívání dětí formou „spolupachatelství“ podílejí i rodinní příslušníci zneužívaného dítěte.

tabulka 3

Komu se volající svěřil se svým problémem před zavoláním na Linku bezpečí?

	četnost	procentuální vyjádření
vrstevník	811	47,3 %
rodič/e	533	31,3 %
sourozenec	114	6,7 %
jiný příbuzný	73	4,3 %
pedagog	58	3,4 %
ostatní osoby	45	2,6 %
partner	31	1,8 %
policista	17	1 %
soused	15	0,9 %
zdravotník	9	0,5 %
sociální pracovnice	7	0,4 %
celkem	1713	100 %

Z celkového počtu 10 143 hovorů, se již volající někomu svěřil v 1 713 případech zavolání. Ve zkratce by se dalo říci, že děti v období puberty mají nejbližší ke svým vrstevníkům, až na druhém místě jsou jejich rodiče a příbuzní.

Dalším důležitým zjištěním byla informace o časovém trvání jednotlivým forem syndromu CSA. Pohlavní zneužívání a komerční zneužívání dětí mělo ve většině případů dlouhodobý charakter, pouze u znásilnění se jednalo o akutní problém. Tato tvrzení se shodují s dalšími výzkumy Elliottové, Godtela, Taubnera, Vaníčkové a dalších.

V převážné části případů pohlavního zneužívání či komerčního sexuálního zneužívání se nejedná o jednorázovou problematiku. U pohlavního zneužívání je pachatelem nejčastěji osoba blízká, se kterou je dítě pravidelně v kontaktu.

U znásilnění se jedná nejčastěji o akutní (jednorázovou) situaci. Zde velkou roli sehrává mnoho náhodných faktorů, např. čas, místo.

ZÁVĚR

Výsledky této práce z velké části korelují s obdobnými výzkumy a publikacemi již dříve zmíněnými. Pracoviště Linky bezpečí se v rámci syndromu CSA zapojuje v primární, sekundární, ale i v terciální prevenci.

Ze statistiky Linky bezpečí vyplývá, že nejčastěji Linku bezpečí kontaktují děti mezi 13. a 14. rokem života. Tato věková skupina potřebuje zvýšenou pozornost celé společnosti. Celému společenskému systému, ale také i Lince bezpečí by velice pomohlo, kdyby došlo k větší podpoře, propojení a spolupráci mezi státním a nestátním sektorem.

PŘÍLOHA Č. 1: ČLÁNKY ÚMLUVY O PRÁVECH DÍTĚTE A SYNDROM CAN, CSA

čl. 1 • definice dítěte: Dítětem se rozumí lidská bytost mladší 18 let, pokud zletilost není zákonem stanovená dříve.

čl. 2 • nediskriminace: všechna práva se vztahují bez výjimky na každé dítě. Je závazkem států chránit děti před jakoukoliv formou diskriminace a přijímat pozitivní opatření k podpoře jejich práv.

čl. 3 • nejlepší zájem dítěte: všechny činnosti týkající se dítěte mají brát v úvahu plně a přednostně jeho zájmy.

čl. 9 • oddělení od rodičů: Dítě má právo žít s oběma rodiči, pokud to není v rozporu s jeho zájmy. Dítě má rovněž právo udržovat styk s oběma rodiči, je-li odděleno od jednoho z nich nebo od obou.

čl. 11 • nezákonné přemístění a nevrácení: stát má zabránit a sjednat nápravu při únosech nebo zadržování dětí v cizině jedním z rodičů nebo třetí osobou.

čl. 12 • názor dítěte: Dítě má právo svobodně vyjadřovat své názory a tyto názory mají být brány v úvahu ve všech záležitostech nebo řízeních, které se dítěte dotýkají.

čl. 19 • ochrana před násilím a zanedbáváním: Stát má dítě chránit před násilím a všemi formami špatného zacházení ze strany rodičů nebo jiných osob starajících se o dítě. Má zavádět vhodné sociální programy zaměřené na prevenci násilí a na pomoc jeho obětem.

čl. 34 • sexuální zneužívání: Stát má chránit dítě před sexuálním vykořisťováním a týráním včetně prostituce a před jejich zneužitím v pornografii.

čl. 35 • prodej, obchodování a únos: Stát má povinnost učinit všechna opatření k prevenci prodeje, obchodování a únosů dětí.

čl. 36 • jiné formy vykořisťování: Dítě má právo na ochranu před všemi formami vykořisťování, které jsou na úkor jeho blaha.

čl. 39 • zotavovací péče: Stát má dětem, které se staly oběťmi ozbrojených konfliktů, mučení, zanedbávání, zneužívání nebo vykořisťování, zabezpečit vhodné léčebné prostředky k jejich zotavení a znovuzачlenění do společnosti.

LITERATURA

1. ADAMSOVÁ, A. – FAYOVÁ, J. **Už žádná tajemství – jak chránit dítě před sexuálními napadením.** Přel. Pánek, B. 1. vyd. Praha: Themis, 1997. s. 92. ISBN 80-8582-1-31-1
2. BENTOVIM, A. **Týrání a sexuální zneužívání v rodinách,** přel. Bogušovský, D. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. s. 117. ISBN 80-7169-629-3
3. BRICHČIN, S. – FIFKOVÁ, H. – WEISS, P. **Pornografie jako spouštěč deviantního chování?** In Kriminalistika 1993, roč. 26. č. 2. s. 158 – 160. ISSN. 1210-9150
4. DUNOVSKÝ, J. – DYTRYCH, Z. – MATĚJČEK, Z. **Týrané, zneužívané a zanedbané dítě,** 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. s. 248. ISBN 80-85121-99-9
5. DUNOVSKÝ, J. – DYTRYCH, Z. – MATĚJČEK, Z. **Týrané, zneužívané a zanedbané dítě,** 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. s. 72. ISBN 80-85121-99-9
6. DUNOVSKÝ, J. – et al. **Sociální pediatrie.** 1. vyd. Praha: Grada Publishing 1999. s. 297. ISBN 80-7169-254-9
7. DUNOVSKÝ, J. – MITLOHNER, M. – HEJČ, K. – TLAČILOVÁ, J. **Problematika dětských práv v České republice s přihlédnutím k fenoménu komerčního sexuálního zneužívání dětí,** In Grant MZV ČR. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 2003.
8. ELLIOTTOVÁ, E. **Jak ochránit své dítě,** přel. Bumbálek, J. 2. vyd. Praha: Portál, 1997. s. 173. ISBN 80-7178-157-6
9. GODTEL, R. **Sexualita a násilí.** Přel. Faktorová, F. – Gabašová, O. Praha: Český spisovatel, 1994. s. 192. ISBN 80-202-0512-8
10. HINTNAUS, L. **Člověk a rodina.** 1. vyd. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 1998. s. 79. ISBN 80-7040-315-2
11. HALFAROVÁ, H. **Co bychom měli vědět o sexuálními zneužívání.** Praha: Linka Bezpečí, Nadace Naše dítě, 1996.
12. **Komerční sexuální zneužívání dětí v České republice.** 1. vyd. Friedrich Ebert Stiftung, e. V., zastoupení v České republice, 2002. s. 118.
13. **Média monitoring.** Newton information technology.
14. **Národní plán boje proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí.** Praha: Ministerstvo vnitra ČR, listopad 2000.
15. **Násilí na dětech.** Praha: Humanitas Profes, 2001. s. 85
16. **Násilí na dětech: „Násilí nezná hranice, ale zanechává stopy“.** Praha: Humanitas Profes, 2003. s. 112.
17. PAVLOVSKÝ, P. – et al. **Soudní psychiatrie a psychologie.** 1. vyd. Praha: Grada, 2001. s. 180. ISBN 80-247-0881-2
18. **Práva dítěte v dokumentech.** 1. vyd. Praha: Themis, 1998. s. 95. ISBN 80-8521-56-7
19. **Práva dítěte 2001–2010 v dokumentech OSN.** Vydala česká sekce DCI, Praha 2002. s. 64.
20. RABOCH, J. – SOVÁK, Z. **Sexuálně zneužívané děti.** 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 1995. s. 128. ISBN 80-85-85121-99-9
21. **Revue psychoanalytické psychoterapie.** Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii, léto 2000, roč. 2. č. 1. s. 111.
22. **Statistická data Linky bezpečí.**
23. **Statistické přehledy:** Ministerstvo vnitra české republiky. 26. 6. 2004 (at 26. 6. 2004) <http://www.mv.cz/statistiky/index.html>
24. **Sborník přednášek proceedings.** přel. Humpálová, K. 1. vyd. Praha: Společnost pro podporu zdraví dětí a dospívajících, 2000. s. 150.
25. **Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí.** 1. vyd. Praha: MPSV, 1997. s. 220. ISBN 80-85529-31-9.
26. TAUBNER, V. **Nejstříženější tajemství: sexuální zneužívání dětí.** 1. vyd. Praha: Trizonia, 1996. s. 116. ISBN 80-85573-72-5
27. TLAČILOVÁ, J. **Komerční formy sexuálního zneužívání dětí.** In: Dětská práva v praxi. Sborník příspěvků z 1. mezinárodní konference o dětských právech. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 2002. s. 84–89. ISBN 80-7040-606-2
28. **Trestní předpisy, přestupky, výkon trestu.** Praha: Sagit, 2002. ISBN 80-7208-180-2
29. **Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí.** 1. vyd. Praha: MPSV, 1997. s. 220. ISBN 80-85529-31-9.
30. VANÍČKOVÁ, E. – HADJ-MOUSSOVÁ, Z. – PROVAZNIČKOVÁ, H. **Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte.** 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. s. 64. ISBN 80-7184-008-4
31. VANÍČKOVÁ, E. – HADJ-MOUSSOVÁ, Z. – PROVAZNIČKOVÁ, H. **Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte.** 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. s. 34. ISBN 80-7184-008-4

32. VANÍČKOVÁ, E. – HADJ-MOUSSOVÁ, Z. – PROVAZNÍKOVÁ, H. **Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte.** 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. s. 47. ISBN 80-7184-008-4
33. VANÍČKOVÁ, E. – HADJ-MOUSSOVÁ, Z. – PROVAZNÍKOVÁ, H. **Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte.** 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. s. 50. ISBN 80-7184-008-4
34. VANÍČKOVÁ, E. – PROVAZNÍK, K. – HADJ-MOUSSOVÁ, Z. **Sexuální násilí na dětech.** 1. vyd. Praha: Portál, 1999. s. 118. ISBN 80-7178-286-6
35. VANÍČKOVÁ, E. – PROVAZNÍK, K. – HADJ-MOUSSOVÁ, Z. **Sexuální násilí na dětech.** 1. vyd. Praha: Portál, 1999. s. 93. ISBN 80-7178-286-6
36. WEISS, P. **Sexuální zneužívání: pachatelé a oběti.** 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. s. 211. ISBN 80-7169-795-8
37. WEISS, P. – et al. **Sexuální deviace.** 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 360. ISBN 80-7170-634-9
38. WEISS, P. – KUČERA, Z. – SVĚŘÁKOVÁ, M. **Sexuální chování českých adolescentů a jeho rizikovost z hlediska infekce HIV/AIDS.** In Čs. Psychol. 1995. roč. 39. č. 5. s. 425–432. ISBN 1211-5886
39. ZVĚŘINA, J. **Lékařská sexuologie.** Praha: nakladatelství odborné literatury HOH, 1992. s. 233. ISBN 80-85467-04-6

dítě na útěku

Kateřina Hellebrandová

ÚVOD

Tato část publikace si klade za úkol seznámit čtenáře se situací dítěte na útěku. Za sedm let práce na Lince bezpečí autorka měla možnost hovořit s mnoha dětmi, které se s tímto problémem potýkaly. Záměrem této části publikace je nastínit jak jejich pohled na danou situaci, tak i pohled jejich blízkých. Na Linku bezpečí nevolají totiž jen děti, ale obracejí se i jejich rodiče či jiní blízcí lidé. Pro komplexní popis útěků je zmíněn i legislativní rámec této problematiky.

Vzhledem k rozsáhlosti problematiky je téma rozděleno na následující kapitoly: útěk z domova, vyhození z domova a útěk z ústavního zařízení. Každé téma je propojeno s praxí z Linky bezpečí.

CHARAKTERISTIKA ÚTĚKU

Podle dr. Matějčka²² je možné rozlišit dvě formy útěků. Každá má poněkud jinou motivaci:

1. • ÚTĚKY JAKO IMPULZIVNÍ, ZKRATKOVÉ JEDNÁNÍ

Důvodem k této formě útěku může být strach z trestu, zvláště fyzického, ale podle Matějčkových zkušeností to nebývá rozhodující činitel v motivaci útěku. Mnohem častěji se jedná o útěk před zahanbujícími, ponižujícími pocity, které by dítě mohlo zažít v konfrontaci s rodiči. Dítě volí útěk jako obranu před degradací vlastního „já“ v očích rodičů, jako obranu před ohrožením vlastní identity.

Jinou příčinou útěku může být vzdor vůči vychovatelům pro jejich skutečnou, či spíše zdánlivou nespravedlnost. Tyto útěky jsou někdy doprovázeny představou sebe jako nešťastné oběti osudu nebo představou pomsty rodičům, kteří se budou trápit.

I když je motivace k útěku rozdílná, shodným rysem zůstává náhlé rozhodnutí. Dítě volí únik před hrozcí nepříjemností, nepřemýšlí, neplánuje. Často v těchto případech neutíká daleko od domova, hledá pomoc u příbuzných či známých.

Hledání dítěte bývá náročné zejména pro zmatečnost a rozčilení rodičů, ale dítě se většinou podaří rychle nalézt. Pro dítě bývá nalezení úlevou, protože původní impulzivita z jeho rozhodnutí již vyprchala a spíše se dostavilo úzkostné napětí z nejisté budoucnosti.

22 Matějček, Zdeněk. Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: SPN, 1991. s. 309–310.

2. ÚTĚKY VÍCEMĚNĚ PŘIPRAVOVANÉ A PLÁNOVANÉ

Tato forma útěku je považována za závažnější. I zde se objevuje různá motivace k opuštění domova. V případech, kdy dítě utíká samo, se jedná nejčastěji o akt „pomsty“ či vzdoru vůči dosavadním vychovatelům. Neutíká bez rozmyslu a tedy ani bez cíle. Zpravidla má dopředu promyšleno, koho bude žádat o pomoc. Vybírá si osobu, u níž očekává přijetí a pochopení. Tyto útěky nezřídka nastávají po rozvodu, kdy dítě vyhledává druhého rodiče, neboť není spokojeno s tím, komu bylo přiděleno do péče. Doufá, že u druhého rodiče mu bude lépe.

Další příčinou útěku dítěte z domova může být „hledání dobrodružství“. V těchto případech dítě zřídka utíká samotné. Častější jsou útěky dvou či tří dětí. Motivem bývá touha po samostatném životě, poznání světa, mimořádných zážitcích. Někdy je tato touha naivní, podpořena četbou či televizním pořadem, jindy může být důvodem citová nespokojenost, vzdor, představa potrestání vychovatelů. Charakteristickým rysem tohoto útěku je jeho příprava. Děti si vytvoří mapu, zásoby, vše pečlivě naplánují. Tento typ útěku volí častěji děti z ústavního zařízení. Nepříznivým průvodním jevem bývá fakt, že děti se zpravidla dopouštějí dalších přestupků – podvodů, krádeží, vylupování chat. Proto pro ně útěk nebývá „školou samostatnosti“, ale asociality.

Matějček také uvádí, že utíká-li dítě samotné a jeho útěk není motivován strachem, ale má ráz výpravy za dobrodružstvím, měl by se takový útěk posuzovat i z hlediska možné psychopatologie. „Nemělo by se zapomínat ani na možnost epileptických ekvivalentů, zejména v těch případech, kdy útěky nejsou motivované a doprovázejí je jiné zvláštnosti chování.“²³

Dále se Matějček domnívá, že „neexistují nějaké specifické rady a pokyny pro prevenci útěků dítěte. Základní pomoc spočívá v porozumění dítěti a ve zlepšení celkové citové atmosféry a výchovného klimatu v rodině.“²⁴

23 Matějček, Zdeněk. Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: SPN, 1991. s. 311.

24 Matějček, Zdeněk. Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: SPN, 1991. s. 311.

ÚTĚKY Z DOMOVA

● rodinné zázemí

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí volá patnáctiletý chlapec s prosbou o pomoc. Říká, že už jednou musel za pomoci matky utéct z domova. Jeho otec je alkoholik. Když se napije, začne být agresivní. Chlapce už párkrát zbil, a tak z něj má strach. Teď je opět opilý a řve. Jednou před ním s mámou utekli k babičce, ale začal vyhrožovat zabitím příbuzných, a proto se k němu vrátili. Dneska se už domů vrátit nechce, strašně se ho bojí, ale zároveň se bojí o mámu a o bráchu...

„Rodina jako instituce vznikla na počátku lidských dějin jako ochranné společenství, které chrání před vnějším nebezpečím. ... rovněž slouží jako prostředek k předávání základních duchovních a materiálních hodnot. ... její ústřední rolí je ochrana a výchova dětí.“²⁵ „... rodina je základní jednotkou lidské společnosti... je biologicky významná pro udržení lidstva...“ „Stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte. Další podmínkou je bezpečí domova jako stabilního a chráněného prostředí. Obojí může dítěti poskytnout jen rodina.“²⁶ „Rodina jednotlivci umožňuje, aby v ní nalézal oporu, ztotožňoval se s ní, zároveň mu dává svobodu k tomu, aby si budoval a zachovával vlastní osobní odlišnost.“²⁷

Ideální je, když rodina plní všechny své funkce (biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a výchovnou). Bohužel však dochází k tomu, že některé rodiny nefungují tak, jak by měly. To problémy: nedostatečné finanční zajištění rodiny, hádky rodičů, požívání alkoholu rodiči nebo i dětmi, různé komplikace ve vztazích mezi členy rodiny. V současné době se stále častěji vyskytuje nadměrné pracovní vytížení rodičů, což má za následek nedostatek času na děti. V neposlední řadě je velmi zátěžovou situací pro všechny členy rodiny rozvod.

Vzhledem k tomu, že rodina je fenomén, se kterým se každý z nás – ať přímo či nepřímou – denně setkává, je téma rodinných vztahů na LB velmi často prezentováno. Nekvalitní až patologické rodinné zázemí bývá jednou z nejčtenějších příčin, z nichž dítě domov opouští. Téměř každá rodina zažívá čas od času nějaký problém. Velmi pak záleží na tom, jak k němu přistupuje. Ideální je, pokud si členové rodiny umí otevřeně přiznat, že se děje něco, co každého z nich určitým způsobem ohrožuje. Pokud začnou čelit problému všichni, je možné ho řešit.²⁸ Ohrožující se pro děti stává, když jim rodiče

25 Pöthe, Petr. Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1996. s. 17.

26 Matoušek, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. s. 8.

27 Tamtéž, s. 72.

28 Ryanová, A. Elizabeth. O rodičích. Praha: LNL 1996. s. 114–115.

zakazují hovořit o tom, co se u nich doma děje. Dítě se cítí ve svých problémech osamělé, myslí si, že by rodiče zradilo, kdyby o trápení promluvílo. Dítě je často zastrašováno, vázáno tajemstvím. Útěk může volit jako obrannou reakci v situaci, kdy už neví, jak jinak na problém poukázat.

Důležitým smtlujícíím faktorem rodiny je otevřená komunikace mezi jejími členy a tvorba zdravého prostředí pro vývoj dítěte.

● škola

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí volá plačící chlapec. Říká, že včera utekl z domova. Udělal to proto, že učitelka zavolala rodičům a sdělila jim, že mu navrhuje sníženou známkou z chování. Chlapec říká, že je to proto, že je takový třídní šašek, ale někdy neodhadne hranice legrace a průšvihů. Máma mu volala na mobil a řekla mu, že jí s tím nemá chodit domů. Tak přespal na lavičce v parku. Máma mu v noci několikrát volala, ale on se jí bál, tak to nezvedal. Cítí se strašně osamělý, ví že to asi přehnal, ale z mámy má strach. Neví, co má dělat...

Počet telefonátů na toto téma se zvyšuje zejména v období kolem vysvědčení. Velmi četné jsou hovory, v nichž se děti svěřují s obavami z reakce rodičů na známky, což ukazuje na provázanost s problémy v rodině. Tam, kde jsou přísní rodiče, mají děti automaticky větší obavy z jejich reakce na známky. Období vysvědčení bývá rovněž rizikovým z hlediska útěků dětí z domova. Někteří rodiče, byť to třeba nemyslí vážně, pohrozí dětem, že nesmí se špatnými známkami chodit domů. Některé děti nedokáží vyhodnotit míru vážnosti tohoto prohlášení, a opravdu raději domů nejdou. Děti, jež mají přísné rodiče, kteří používají i tělesné či jiné tresty, mají často strach z toho, že budou za známky bity a ponižovány, a proto raději volí útěk z domova – tedy velkou nejistotu před nepřijemnou jistotou.

Proto je důležité, aby rodiče sledovali vývoj školního prospěchu dítěte průběžně po celý školní rok, čímž lze předejít nepříjemným překvapením na vysvědčení. A za druhé by rodiče měli důkladně vážit všechny výroky, které dítěti sdělují. Měly by být pro dítě srozumitelné a zároveň by je neměly stresovat. Rodič tak může sobě i dítěti ušetřit celou řadu starostí, které by mohl neuváženou pohrůzkou způsobit.

PŘÍBĚH: Začátkem školního roku volá plačící dívka. Říká, že ji koncem minulého školního roku začaly nadávat holky ve třídě. Začalo to kvůli brýlím. Když se svěřila rodičům, mávli nad tím rukou, že je to přejde, ať si tím neláme hlavu. Holky ale začaly nadávky stupňovat. Smáli se jí kvůli oblečení, vlasům a pak už skoro kvůli všemu. Protože se jich zbytek třídy bál, tak se všichni přidali. Doma to už říct nechtěla, protože si myslela, že ji rodiče znovu odbudou. Přes prázdniny byl klid, neviděla se s nimi, ale po nástupu do školy to začalo znovu. Už šla dvakrát za školu, ale bojí se, co na to řeknou rodiče. Začíná uvažovat o útěku z domova...

Další problém, se kterým se děti mohou setkat a který je může dovést až k útěku či spíše toulání, je šikana. Děti, které se nějakým způsobem odlišují od průměru, bývají často mezi vrstevníky terčem útoků. Například kvůli rase, vyšší či nižší inteligenci, špatné či naopak příliš dobré ekonomické situaci v rodině apod. Některé konflikty se mohou vyhrtit až v šikánování. Šikana mezi dětmi je definována jako „široký okruh chování dítěte nebo skupiny dětí s cílem ohrožit, zastrašit, ponižit nebo jinak ublížit jinému dítěti nebo skupině dětí. Šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování svobody, pohrdání, poškozování oděvu a osobních věcí, tělesné napadání.“²⁹ Tento jev se vyskytuje jak ve školách a dalších výchovných institucích, tak i mimo školu.

Téma šikany není v kontextu ostatních témat na Lince bezpečí příliš časté. Přesto bych ráda zdůraznila, že to neznamená, že by šikana nebyla mezi dětmi rozšířená. Známe z médií řadu případů, kdy děti kvůli šikaně spáchaly sebevraždu. Avšak častěji než ukončením života řeší děti trápení ve škole záškoláctvím. Matějček uvádí, že záškoláctví může být nebezpečné také proto, že přidružuje toulání a různé přestupky jako krádeže, podvody apod.³⁰

V případě, že záškoláctví nemá pouze jednorázový charakter, je vhodné zamýšlet se nad tím, zda nemůže být příčinou i šikana. Navíc dítě, kterému spolužáci ukradli či poničili věci, sebrali peníze na obědy apod., může mít strach přijít domů. Agresoři na něj vyvíjejí pod pohrůžkou dalšího násilí tlak, takže se dítě bojí doma svěřit. Rodiče, kteří netuší, že jejich dítě je obětí šikany, mohou dítě trestat za ztrátu peněz, poničení věcí, a dítě pak nemá odvahu se jim svěřit. Jako únik z této situace může zvolit i útěk z domova.

29 Pöthe, Petr. Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1996. s. 96.

30 Matějček, Zdeněk. Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: SPN, 1991. s. 307–308.

● syndrom CAN

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí volá čtrnáctiletá dívka. Říká, že včera večer utekla z domova. Je to prý kvůli nevlastnímu otci, z něhož má strach. Sděluje, že otec ji i matku bije. Dívka už kvůli němu byla s otřesem mozku v nemocnici. Máma na něj několikrát podala trestní oznámení, ale pokaždé ho na poslední chvíli stáhla. Také z něj má strach. Minulý týden začal mít na dívku narážky sexuálního charakteru, a tak ji máma vzala a odešly k babičce. Máma mu to však odpustila a po dvou dnech se k němu vrátily. Volající dívka už toho má dost, proto utekla ...

PŘÍBĚH: Dvanáctiletá dívka hovoří o tom, že ji matčin přítel osahával. Několikrát to matce řekla, ale ta jí nevěřila. Včera proto utekla z domova a přespala v telefonní budce. Je jí zima a má hlad. Domů se vrátit nechce, má strach z matky a jejího přítele...

Bití dětí, nadávání či jejich osahávání je, jak vyplývá ze statistik Linky bezpečí, často důvodem útěku dítěte z domova. Výsledek takového chování dospělých k dětem lze souhrnně nazvat syndromem CAN. Syndrom CAN je zkratka anglického Child Abuse and Neglect, což se do češtiny překládá jako syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.³¹

„Za týrání, zneužívání a zanedbávání považujeme jakékoliv nenáhodné, preventabilní (tj. lze mu předcházet), vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozují tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt.“³²

Podle dr. Matějčka³³ jsou ohroženými zejména tyto děti:

- I • Děti, které svými projevy dospělé vychovatele zatěžují, dráždí a vyčerpávají. Např. malé děti, které málo spí, pláčí, vztekají se. Dalším rizikovým obdobím je puberta – období vzdoru. Dále mohou být pro své okolí zatěžující děti hyperaktivní, neklidné, impulzivní, s poruchami chování, děti, které lžou, chodí za školu či se toulají.
- II • Děti, jejichž projevy jsou dospělým málo srozumitelné. Např. děti autistické, s poruchami učení či komunikace.
- III • Děti, které nesplňují očekávání dospělých – např. děti mentálně retardované či s intelektovým vývojem v pásmu podprůměru.

31 Dunovský, Jiří; Dytrych, Zdeněk; Matějček, Zdeněk a kolektiv. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada Publishing, 1995. s. 11.

32 Tamtéž, s. 24.

33 Tamtéž, s. 135–137.

● situace dítěte na útěku

PŘÍBĚH: Volá dívka, pláče a nemůže mluvit. Až po chvíli, kdy se její vzlykot trochu uklidní, začne povídat. Neví, co má dělat, cítí se bezradná, má strach. Ví, že udělala chybu, že doma vzala peníze, má výčitky svědomí. Všechno chce vrátit, až si vydělá na brigádě. Chápe, že se máma zlobí, že na to má právo, ale zároveň si myslí, že je to přehnané. Matka jí prý vyhrožovala, že ji zbije jak psa, až přijde ze školy. Vlastně ji bije skoro pořád. Často má modřiny, ale nikomu to neříká. Ani s tátou se nedá mluvit. Ted' se matky strašně bojí, proto nechce jít domů, ale neví, kam by měla jít. Začíná se stmívat, má hlad a je jí zima...

Děti, které se na Linku bezpečí obracejí s tím, že jsou na útěku, jsou často naprosto bezradné. Některé přiznávají, že udělaly chybu a bojí se domů, protože očekávají trest. Jsou však i děti, které již vyzkoušely mnoho způsobů, jak řešit tíživou situaci doma, ale nic nepomáhalo. Proto se rozhodly pro útěk. Často jsou to děti, které doma rodiče bijí, jsou to i děti zneužívané.

Americké výzkumy dokazují, že se často ti, kteří utečou, aby unikli zneužívání, po útěku dostávají do mnohem horších podmínek. Některé děti si z důvodu finančního nedostatku (ať již z vlastní vůle či z donucení) začnou vydělávat pornografií či prostitucí. Děti uprchlé z domova jsou zvláště zranitelné, protože jako nezletilí nemají příliš možností, jak si vydělat peníze nebo jak se chránit proti zneužívajícím dospělým.

Proto se na Lince bezpečí vždy snažíme dítěti zajistit adekvátní pomoc, aby nemuselo zůstat na ulici a bylo ochráněno před dalšími těžkostmi. O možnostech pomoci podrobně pojednáme v kapitole „Možnosti pomoci ze strany Linky bezpečí“ na stránce následující.

● pohled rodičů

PŘÍBĚH: Volá dospělá žena. Pláče. Říká, že si neví rady se svojí dcerou. Má o ni velký strach. Včera nepřišla ze školy domů a nezvedá jí mobil. Myslí si, že utekla. Uvědomuje si, že se občas hádají, ale paní přesto nechápe, proč by to dcera dělala. Má pocit, že jí dává všechno. Bojí se o ni, ale zároveň má na ni vztek. Neví, zda má kontaktovat policii...

Útěk dítěte z domova prožívají rodiče většinou velmi těžce. „Prožitky strachu o dítě, o němž nevědí, kde je a co se s ním děje, prožitky úzkosti a nejistoty, když neznají motivaci takového jednání, se přirozeně obracejí v agresivní tendence, když se dítě najde a potvrdí se, že odešlo o své vůli. V tom rodiče spatřují „svévůli“, která je zraňuje, projev nedůvěry v jejich výchovatské schopnosti či dokonce pohrdání jejich láskou.“³⁴ Rodiče volají kvůli svému dítěti především tehdy, když potřebují vyřešit aktuální, často akutní situaci. Linka bezpečí není určena dospělým, ale přesto s rodiči v rámci krizové intervence občas pracujeme. Rodič v takové chvíli potřebuje vyjádření porozumění a pochopení pro své rozpoložení.³⁵ Nejčastěji volíme motivování rodiče k návštěvě psychologa či jiného odborníka, který by mohl pomoci řešit problém v rodině.

● možnosti pomoci ze strany Linky bezpečí

PŘÍBĚH: Dívka byla na útěku z domova, protože její rodiče často pili a pak jí nadávali. Situace pro ni byla již neúnosná, a tak se rozhodla hledat pomoc u rodičů své kamarádky. Ti však měli obavu, aby nebyli nařčeni z únosu, a proto kontaktovali Linku bezpečí, aby zjistili, jak mají postupovat. Vzhledem k tomu, že se dívka domnívala, že rodiče vše ohlásí na policii, doporučili jsme policii informovat. Policista potvrdil, že rodiče již útěk nahlásili. Přisvědčil, že dívku musí na základě zákona dopravit k rodičům. Toto však dívka rezolutně odmítala. Proto jsme navrhli řešit celou situaci za pomoci orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD). Policista souhlasil. Sociální pracovnice kontaktovala rodiče a promluvila s nimi o aktuální rodinné situaci. Domluvila se s nimi, že dívku nechají jednu noc u její kamarádky spát a druhý den se všichni sejdou na úřadě OSPOD, kde se bude situace řešit dál.

Pomoc, kterou může Linka bezpečí (dále LB) nabídnout, spočívá v bezpečném prostoru, ve kterém se dítě může svěřit se vším, co ho tíží. Všem dětem je zaručena anonymita, nezobrazuje se jejich telefonní číslo a hovory nejsou nahrávány. U závažných případů, kdy dítěti nestačí si o problému pouze popovídat a v rozhovoru hledat řešení, můžeme nabídnout zprostředkování intervence. „Intervence znamená, že mezi jedince a jeho krizi vstoupí prostředník, že ten, kdo se ocitl v krizi, od ní získá poněkud větší odstup, takže s ní bude schopen navázat kontakt – vývoj krizové situace se zastaví a je možné využít jejího potenciálu.“³⁶ Tato definice vystihuje podstatu intervencí na Lince bezpečí, neboť ta v pravém slova smyslu sehrává úlohu prostředníka. V podmínkách Linky bez-

34 Matějček, Zdeněk. Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: SPN, 1991. s. 309.

35 Vodáčková, Daniela. Krizová intervence. Praha: Portál, 2002. s. 271.

36 Kastová, Verena. Krize a tvořivý přístup k ní. Praha: Portál, 2000. s. 15.

pečí to znamená, že je prostředníkem mezi klientem a další institucí, která může vstoupit do klientova sociálního prostředí a pomoci mu s řešením jeho problému.

Ve chvíli, kdy klient zavolá na LB, mohou nastat dvě situace, které se váží na anonymitu klienta. V případě, že klient z anonymity nevystoupí, má pracovník LB možnost čerpat informace z databáze psychosociální sítě LB a předat je volajícímu. Může mu tedy poskytnout kontakty na instituce v místech, které si klient sám určí. Volající tyto instituce dále kontaktuje sám.

Nastávají však i situace, kdy volající není schopen sám si zajistit odpovídající pomoc. Potom mu pracovník LB může nabídnout zprostředkování pomoci. Konkrétní forma závisí na naléhavosti případu. Pracovník může přímo během telefonátu předat nejdůležitější informace supervizorovi (odbornému vedoucímu směny), který ihned kontaktuje potřebné pracoviště – např. nemocnici, azylový dům, policii či orgán sociálně-právní ochrany dětí. V takovém případě musí volající uvést alespoň místo, kde se nalézá, aby ho pracovník další instituce našel. Nejčastěji se toto řešení volí v případech akutního ohrožení života či zdraví a dále v situacích, kdy je nutné klientovi zajistit ubytování – tedy v hovorech týkajících se útěku či vyhození z domova nebo instituce.

Jiný postup se volí v situaci, kdy klient souhlasí s řešením v delším časovém horizontu. V takovém případě však musí vystoupit z anonymity, uvést své jméno a bydliště případně adresu místa, kde ho bude pracovník další instituce kontaktovat. Tuto formu pomoci nabízíme zejména v případech týrání, zanedbávání či pohlavního zneužívání. Vzhledem k tomu, že převážnou část klientů Linky bezpečí tvoří děti, musíme je formou přijatelnou k jejich věku motivovat, aby tuto pomoc využily. Popisujeme jim, jaké kroky budou následovat a jaké reakce mohou vyvolat. Snahou je, aby byl volající připraven na různé eventualy a neztratil v Linku bezpečí důvěru; zůstává mu tak možnost, aby ji v případě dalšího problému opět kontaktoval.

Velmi často nás o ohrožených dětech (pohlavní zneužívání, týrání svěřené osoby) informují tzv. třetí osoby. Jsou to lidé (kamarádi, učitelé, sousedé), kteří mají podezření, že se v jejich okolí děje něco špatného, ale sami se bojí kontaktovat policii či orgán sociálně-právní ochrany dětí. I od těchto volajících přebíráme informace a dále je předáváme kompetentním orgánům.

Jak již bylo řečeno, dítě, které zvolí intervenci jako variantu pomoci, musí vystoupit z anonymity, aby bylo patrné, v jakém místě se mu má pomoc zajišťovat. Děti mohou poskytnout pomoc orgány sociálně-právní ochrany místně příslušné podle místa bydliště dítěte nebo podle místa, kde se zrovna nachází. Vystoupení z anonymity tedy pro klienta nutně neznamená sdělení jeho adresy, ale alespoň místa, kde se zdržuje. Rovněž je v těchto případech nutné znát jeho jméno. Pracovníci, kteří dítěti zajišťují další péči, si mohou ověřit v registru obyvatel jeho existenci. Bohužel jsou na Lince bezpečí i takové zkušenosti, že děti alarmující situaci imitují. Stává se, že nahlásí jméno či bydliště, které neexistuje. Jsou také známy případy, že volající uvede jméno svého kamaráda, a pracovníci OSPOD či police pak zjišťují, že je v dané rodině vše v pořádku a že se jednalo pouze o „žert“ vrstevníků.

Povinností LB – jako instituce pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany – je sdělit bezplatně údaje potřebné pro poskytnutí této ochrany dítěti. LB je povinna oznámit

krajskému úřadu (popř. úřadu obce s rozšířenou působností) skutečnosti, které nasvědčují tomu, že se jedná o dítě, které jejich pomoc potřebuje, a to bez zbytečného odkladu. Povinnosti zachovávat mlčenlivost se nelze dovolávat, jestliže mají být sděleny údaje o podezření z týrání, zneužívání dítěte nebo zanedbávání péče o něj.

Zajímavé je zamyslet se nad právním postavením pracovníka krizové linky, etikou práce na lince důvěry versus zákonem danými povinnostmi. Při práci na Lince bezpečí jsme s tímto, tak jako pracovníci jiných linek důvěry, často konfrontováni. R. Ošancová se v práci D. Vodáčkové³⁷ zamýšlí nad tím, do jaké míry můžeme deklarovat důvěru nabízenou klientům. Kde je hranice mezi tím, co bychom již měli ohlásit a co neohlásit, abychom nezklamali důvěru klientů. Kdy končí povinnost chránit klienta a kdy už bychom měli chránit společnost před ohrožením? To jsou časté otázky, které si pracovníci na lince kladou. Podle textu R. Ošancové je krizová intervence služba veřejná a pracovník této služby není úřední osobou, má tedy jako občan České republiky povinnosti vyplývající z platných právních předpisů. Znamená to tedy, že by protiprávní činy měl ohlásit.

Velké dilema nastává v případech, kdy volají děti ohledně týrání či zneužívání. Tyto děti se na linku obrací v prvním kontaktu zpravidla anonymně. To znamená, že nemáme možnost informace předávat policii či orgánu sociálně-právní ochrany dětí, neboť o klientovi nic nevíme. Dle zkušeností pracovníků Linky bezpečí není vhodné na dítě naléhat, samozřejmě pokud není v přímém ohrožení života, aby z anonymity vystoupilo. Tam, kde jsme naléhali a informace poté předali kompetentním orgánům, došlo zpravidla ze strany dětí k odvolání inkriminovaných informací. Nebyly ještě připraveny pomoc přijmout. Na děti je často vyvíjen značně tvrdý nátlak ze strany rodiny, aby výpověď změnily. Je jim vyhrožováno, že půjdou mimo rodinu, do ústavu, jsou emočně vydírány.³⁸

Snažíme se tedy, aby k nám děti neztratily důvěru – jen tak se na nás obrátí v případě dalších nesnází. Tam, kde jsme na informace nenaléhali, dítě zpravidla svůj kontakt s linkou opakovalo a později si samo intervenci z naší strany vyžádalo. Již se vnitřně ztotožnilo s tím, že se situace bude řešit prostřednictvím kompetentních úřadů.

Nicméně R. Ošancová upozorňuje na možnou kolizi s §167 trestního zákona o nepře-kažení trestného činu a §168 o neoznámení trestného činu. V případě ohrožení dítěte však zdůrazňuje možnost (a tu také volajícím často nabízíme) informovat orgán sociálně-právní ochrany dětí anonymně. Ten má povinnost reagovat i na takováto oznámení občana. Tuto možnost využíváme zejména v případech, kdy nás „třetí osoba“ informuje o něčem, co se děje dětem v jeho okolí.

Počty dětí, jimž byla na Lince bezpečí zajištěna pomoc prostřednictvím intervence, znázorňuje následující tabulka a graf.

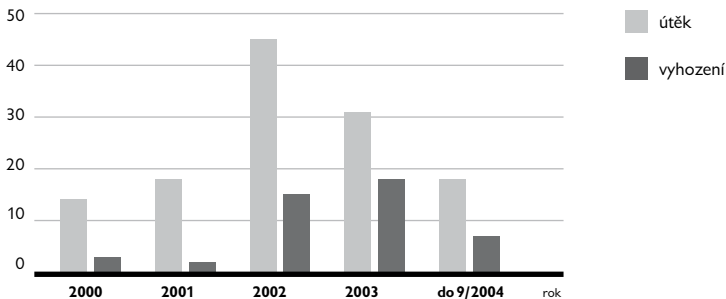
37 Vodáčková, Daniela. Krizová intervence. Praha: Portál, 2002. s. 183–188.

38 Dunovský, Jiří; Dytrych, Zdeněk; Matějček, Zdeněk a kolektiv. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada Publishing, 1995. s. 209.

počty intervenovaných případů v letech 2000–září 2004

rok	útěk	vyhození
2000	14	3
2001	18	2
2002	45	15
2003	31	18
do 9/2004	18	7
celkem	126	45

● právní rámec

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí volá pán, že za jeho dcerou přišla kamarádka s tím, že táta doma pije, nyní se k němu připojila už i matka a oba jí nadávají, občas ji i zbijí. Prý to s nimi není k vydržení. Proto se přišla zeptat, jestli u nich může zůstat. Ptá se, jestli by nemohl být obviněn z únosu, kdyby ji tam nechal...

S podobnými otázkami se na Linku bezpečí obrací zejména dospělí. Podívejme se na situaci očima trestního zákona č. 65/1994 Sb., který v §167, §168 hovoří o nepřekážení a neoznámení trestného činu (dále TČ): Kdo se hodnověrným způsobem doví, že jiný připravuje nebo páchá trestný čin (následuje výčet TČ – např. znásilnění, pohlavní zneužívání), a spáchání nebo dokončení takového činu nepřekazí nebo neoznámí, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta. Překazit TČ lze i jeho včasným oznámením státnímu zástupci nebo policii.

Záleží na důvodu, kvůli kterému dítě rodinu opouští. Pokud by se jednalo např. o pohybné zneužívání, mají dospělí, u nichž dítě hledá útočiště, oznamovací povinnost.

Dále zákon vymezuje jednotlivé trestné činy proti rodině a mládeži. Mimo jiné definuje:

§215 Týrání svěřené osoby: Kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově, bude potrestán odnětím svobody na 6 měsíců až 3 roky. Sazba se zvyšuje až na osm let, jestliže toto páchá surovým způsobem; na více osobách nebo po delší dobu.

A pro zmiňovanou problematiku „hledání útočiště“ je podstatný zejména **§216 Únos:** Kdo dítě nebo osobu stíženou duševní chorobou odejme z opatrování toho, kdo má podle zákona nebo úředního rozhodnutí povinnost o ně pečovat, bude potrestán odnětím svobody až na 3 roky nebo peněžitým trestem. Sazba se zvyšuje, jestliže z toho má pachatel majetkový prospěch; ohrozí tím mravní vývoj unesené osoby; způsobí těžkou újmu na zdraví, smrt nebo jiný závažný následek.

Pracovníci Linky bezpečí se snaží rodinu, která zajišťuje dítěti útočiště, ochránit tím, že jí poskytnou nebo přímo zprostředkují kontakt na orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD) či na policii. Policista má povinnost dítě vrátit jeho zákonným zástupcům. V případech, kdy se dítě ocitne bez jakékoliv péče, nebo je-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohrožen nebo narušen a ono odmítá návrat domů, kontaktují pracovníci Linky bezpečí po dohodě s policisty i orgány sociálně-právní ochrany dětí, aby bylo dítě převzato do jejich péče. V pravomoci sociálních pracovníků OSPOD je podat neprodleně návrh na předběžné opatření. Existují dva typy předběžného opatření:

1 • Předběžné opatření, o kterém musí soud rozhodnout do 24 hodin od jeho podání.

Návrh na toto předběžné opatření může podat okresní úřad. (Zákon č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád – §75, §76a)

2 • Předběžné opatření, o kterém musí soud rozhodnout do 7 dnů od jeho podání.

Návrh na toto předběžné opatření může podat jak OSPOD, tak i rodiče (zákonní zástupci dítěte).

Předběžné opatření trvá po dobu tří měsíců od jeho vykonatelnosti. Jestliže bylo před uplynutím těchto tří měsíců zahájeno řízení ve věci samotné, bude trvat předběžné opatření až do doby, než se o ní rozhodne. Dítě tak může být na základě soudního rozhodnutí po tuto dobu svěřeno do péče jiné osoby.

Podle zákona o sociálně-právní ochraně č. 359/1999 Sb. mají státní orgány, pověřené osoby, školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení, popřípadě další zařízení určená pro děti, povinnost oznámit krajskému úřadu skutečnosti, které nasvědčují tomu, že se jedná o děti „ohrožené“, a to bez zbytečného odkladu po tom, kdy se o takové skutečnosti dozví.

Mezi dětmi, jež jsou dle výše zmíněného zákona považovány za ohrožené, jsou uvedeny i děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující jejich život, zdraví, lidskou důstojnost nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu.

Dítě má právo požádat orgány sociálně-právní ochrany (dále SPO) a zařízení SPO, státní orgány, školy, zdravotnická zařízení... o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv. Tyto orgány, právnické a fyzické osoby jsou povinny poskytnout dítěti odpo-

vídající pomoc. Dítě má právo požádat o pomoc i bez vědomí rodičů nebo jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte.

Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely SPO tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob zodpovědných za jeho výchovu. Tomuto vyjádření týkajícímu se jeho osoby se věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti.

Pro děti vyžadující okamžitou pomoc mohou pověřené osoby k výkonu SPO zřizovat zařízení SPO.

Orgány SPO jsou pak povinny vyhledávat „ohrožené“ děti, působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, a projednat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte. Ocitne-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, je obec povinna zajistit takovému dítěti neodkladnou péči.

V případech, kdy dítě utíká z domova v důsledku výchovných problémů nebo z důvodu, že je mu ubližováno, mohou orgány SPO využít i výchovná opatření. Dále mohou projednat s dítětem nedostatky v jeho chování či poskytnout nebo zprostředkovat rodičům na jejich žádost poradenství. Rovněž mají pravomoc uložit rodičům povinnost využít pomoc odborného poradenského pracoviště.

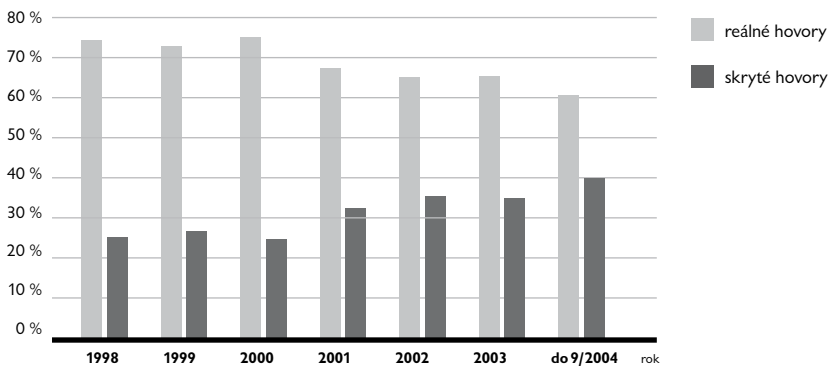
● statistika Linky bezpečí

Na závěr části týkající se útěků z domova bych ráda uvedla počty telefonátů na téma útěku z domova, které se na LB uskutečnily od roku 1998 do září 2004. Celkový počet je ještě možné rozdělit z hlediska reálnosti konkrétních hovorů. Mezi skryté hovory řadíme mimo jiné i ty situace, kdy děti toto téma imitují, aby zjistily, jak by se postupovalo, kdyby skutečně uteklo.

počty reálných a skrytých hovorů v letech 1998–září 2004

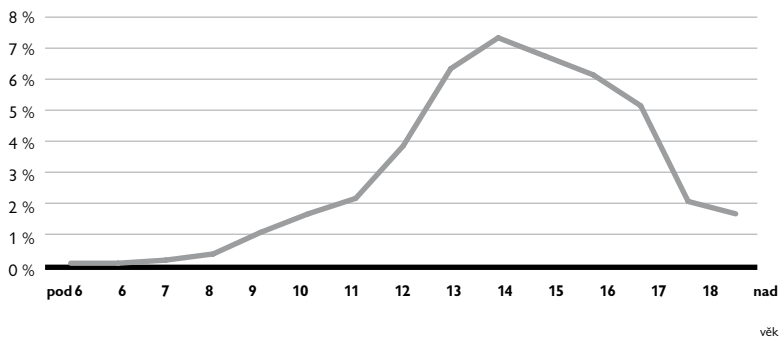
rok	celkem hovorů	reálné hovory	skryté hovory
1998	871	75,3 %	24,7 %
1999	947	73,6 %	26,4 %
2000	711	75,4 %	24,6 %
2001	847	67,8 %	32,2 %
2002	1 007	65,0 %	35,0 %
2003	949	65,3 %	34,7 %
do 9/2004	740	60,7 %	39,3 %
celkem	6 072	69,0 %	31,0 %

zastoupení reálných a skrytých hovorů na téma útěk z domova za období 1998–září 2004

Ze statistik lze rovněž vyčíst, v jakém věku se děti nejčastěji obracejí na LB s tématem útěku z domova (nutno podotknout, že v 55 % případů nám dítě svůj věk nesdělilo) a v jakém poměru hovoří o útěku z domova chlapi a dívky.

poměr dětí podle věku

počty zastoupení volajících chlapců a dívek

rok	chlapci	dívky	neurčeno
1998	17,5 %	30,8 %	51,8 %
1999	18,9 %	22,9 %	58,2 %
2000	41,9 %	51,5 %	6,6 %
2001	45,8 %	47,6 %	6,6 %
2002	51,5 %	44,8 %	3,7 %
2003	47,8 %	48,3 %	3,9 %
do 9/2004	42,8 %	55,5 %	1,6 %
celkem	38,0 %	42,4 %	19,6 %

VYHOZENÍ Z DOMOVA

PŘÍBĚH: Volá šestnáctiletý chlapec. Říká, že jeho matka, se kterou žije sám, stále pije. Dnes ho dokonce vyhodila z domova. Neví, kam má jít. S mámou má problémy už dlouho. Nedává mu žádné kapesné, mají málo jídla, máma většinu peněz propije. Ted' si navíc našla nějakého přítele, kterému před ním dává přednost. Myslí si, že to byl důvod, proč ho z bytu vyhodila. Asi jim tam překáží...

PŘÍBĚH: Dívka se ráno pohádala s matkou. Ta jí řekla, ať se sebere a vypadne. Dívka stojí v budce, pláče a neví, kde hledat pomoc. Babička bydlí daleko, nemá peníze, aby za ní zajela nebo aby jí zavolala. Máma na ni pořád rve, nechce ji pouštět ven, nadává jí kvůli známám. Ráda by se domů vrátila, ale má z mámy strach...

Situace, za nichž jsou děti z domova vyhazovány, jsou různé. Někdy volající přiznávají, že udělali chybu a že chápou, že se rodiče rozzlobili a vyhodili je. Takové dítě cítí výtčky svědomí a chce situaci řešit. Pak se většinou snaží s rodiči na návratu domluvit, omluví se jim a přislíbí nápravu.

Jsou však i hovory, kdy dítě uvádí, že ho rodiče vyhodili, aniž by k tomu samo zavdalo příčinu. Volající se cítí obětí jejich nálad a nesmyslných nápadů. Prožívají mimo jiné zklamání, pocity opuštěnosti, ztráty důvěry v rodiče, ale i vztek na ně za to, že jim tak ublížili.

V takových případech se pracovníci Linky bezpečí vždy snaží zajistit dítěti umístění v nějakém zařízení, aby nezůstalo na ulici. Dále se je snaží směřovat na odborníky, kteří by mohli pracovat s celou rodinou, aby se předešlo obdobným situacím v budoucnu.

● právní rámec

Vyhození dítěte z domova není definováno jako samostatný trestný čin, ale podstatu toho, že se děje něco nesprávného, lze spatřovat v následujících trestných činech proti rodině a mládeži, které jsou vymezeny v trestním zákoně č. 65/1994 Sb.:

§212 Opuštění dítěte: Kdo opustí dítě, o které má povinnost pečovat a které si samo nemůže opatřit pomoc, a vystaví je tím nebezpečí smrti, bude potrestán odnětím svobody na 6 měsíců až 3 roky.

§213 Zanedbání povinné výživy: Kdo neplní, i jen z nedbalosti, svou zákonnou povinnost vyživovat nebo zaopatřovat jiného, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok. Trestní sazba se zvyšuje u toho, kdo se této povinnosti vyhýbá úmyslně.

Děti mají tedy právo na péči svých rodičů. V případech, kdy se tak neděje, by měly vyhledat pomoc odborníků, aby nezůstávaly s problémem samotné.

● statistika Linky bezpečí

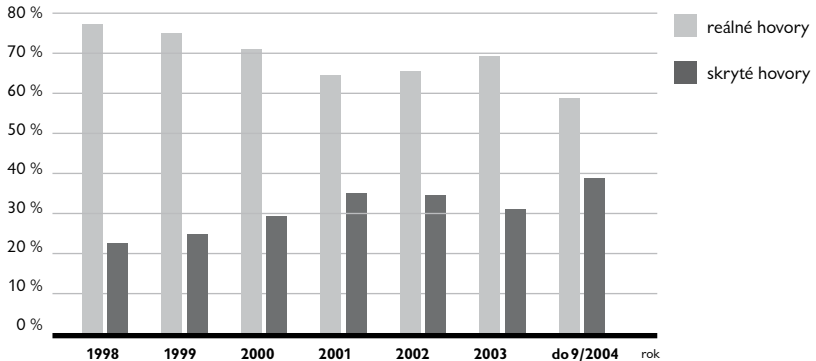
Na závěr této části se podíváme na statistiku Linky bezpečí ohledně útěků z domova. Hovory můžeme opět rozdělit na reálné a skryté, přičemž za skryté se považují i ty, jimiž děti mapují situaci – zkoumají, jak by se postupovalo, kdyby byly skutečně vyhozeny.

počty reálných a skrytých hovorů v letech 1998–září 2004

rok	celkem hovorů	reálné hovory	skryté hovory
1998	268	77,6 %	22,4 %
1999	344	75,3 %	24,5 %
2000	244	71,7 %	28,3 %
2001	310	64,2 %	35,8 %
2002	398	65,8 %	34,2 %
2003	419	69,2 %	30,8 %
do 9/2004	302	61,3 %	38,7 %
celkem	2 285	96,1 %	30,9 %

zastoupení reálných a skrytých hovorů na téma útěk z domova za období 1998–září 2004

Ze statistik lze rovněž vyčíst, v jakém věku se děti na LB obracují s problematikou vyhození z domova a v jakém poměru jsou zastoupeni chlapci a dívky.

U věk je nutno upozornit, že téměř v 51 % hovorů nám ho volající nevedli.

počty zastoupení volajících chlapců a dívek

rok	chlapci	dívky	neurčeno
1998	19,8 %	34,3 %	45,9 %
1999	20,3 %	23,0 %	56,7 %
2000	48,0 %	47,1 %	4,6 %
2001	49,4 %	47,1 %	3,5 %
2002	41,7 %	53,3 %	5,0 %
2003	48,9 %	46,3 %	4,8 %
do 9/2004	50,0 %	47,4 %	2,6 %
celkem	40,0 %	43,0 %	17,0 %

ÚTĚKY Z ÚSTAVNÍHO ZAŘÍZENÍ

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí volá dívka, že utekla z dětského domova. Žije tam už čtyři roky. Dnes jeli do Prahy na koncert a ona se rozhodla, že už se tam nevrátí. Má v Praze známého, tak chce jít k němu. Jestli ji přijme, nad tím nepřemýšlela. Hlavní pro ni je, že už nebude v „děčáku“. Jsou tam tři holky, které jí ubližují, posmívají se jí a stále ji urážejí. Už to řekla vychovatelce, ale stejně se nic nezměnilo. Tak teď utekla. Známému se však nemůže dovolat, tak neví, co má dělat...

„Ústav je zvláštní fenomén: personál je v něm zaměstnán jako v jakémkoliv jiné organizaci, pro klienty je však ústav dočasnou nebo trvalou náhradou domova.“³⁹

Telefonáty dětí z ústavů nejsou na Lince bezpečí příliš časté. Jak jsem zmínila již v úvodu, podle zkušeností dr. Matějčka mají děti z ústavního zařízení útoky většinou naplánované. To může být jedním z důvodů, proč naši pomoc nepotřebují vyhledat. Někdy však při útěku narazí na překážku, se kterou „nepočítali“. Tou může být například neochota rodičů přijmout dítě, které u nich hledá útočiště. Navíc rodiče někdy bývají ve spojení s domovem či ústavem, ze kterého dítě utíká, a již o útěku vědí. Pokud je důvodem umístění dítěte v ústavu nezájem rodičů o ně, rodiče dítě domů nepustí.

Zejména v souvislosti s útoky dětí z ústavních zařízení zmiňuje Matějček také toulání. Toulání v pravém slova smyslu se vyskytuje jen zřídka. Většinou doprovází útoky z domova, a zvláště pak útoky z dětských domovů, neboť tyto děti často nemají nikoho, za kým by mohly jít. Toulání se může objevovat jako samostatná forma asociálního chování, podložená hlubší psychopatií. Jejím příznakem je citová plachost a nepřipoutanost ani k lidem, ani k určitému místu, které by pro dítě mělo význam domova. Často se jedná o symptomatologii psychické deprivace. Dítě je schopné odejít kdykoli, s kýmkoli, kamkoli. Jeho chování je bez úzkosti, a proto nemusí být na svých toulkách nikomu nápadné.⁴⁰

Příčiny, z nichž děti ústav opouštějí, bývají různé, avšak nejčastěji se jedná o problémy mezi vrstevníky. Volající hovoří o tom, že žádali personál ústavu o pomoc při řešení šikany či jiných sporů s ostatními dětmi, ale nikdo jim ji neposkytl. Jindy je důvodem útěku to, že se jim stýská, chtějí vyhledat rodiče a setkat se s nimi. Občas se pak jedná o konflikty s personálem samotným.

V případech útěků z ústavu se pracovníci Linky bezpečí snaží dítě motivovat k návratu či ke spojení se s jeho sociální pracovníci či kurátorem. Kontakt s těmito odborníky může Linka bezpečí, tak jako v případech ostatních útěků, také zprostředkovat.

39 Matoušek, Oldřich. Ústavní péče. Praha: SLON, 1995. s. 17.

40 Matějček, Zdeněk. Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: SPN, 1991. s. 312.

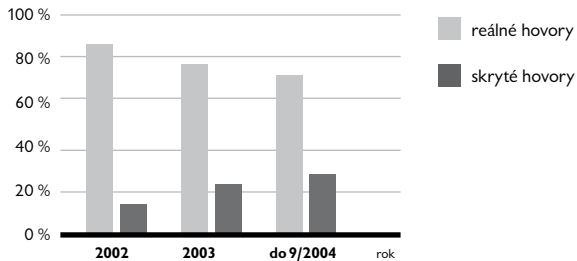
● statistika Linky bezpečí

Nakonec se opět podíváme na statistiku počtu hovorů na téma útěku z ústavního zařízení, s rozdělením na reálné a skryté hovory:

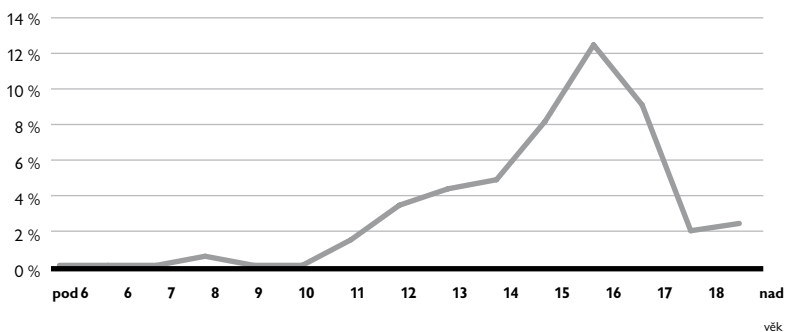
počty reálných a skrytých hovorů v letech 2002–září 2004

rok	celkem hovorů	reálné hovory	skryté hovory
2002	64	85,9 %	14,1 %
2003	85	76,5 %	23,5 %
do 9/2004	66	71,2 %	28,8 %
celkem	215	77,7 %	22,3 %

zastoupení reálných a skrytých hovorů na téma útěk z domova za období 2002–září 2004

poměr dětí podle věku

Ze statistik lze také vyčíst věk volajících (přičemž 53 % nám svůj věk nesdělilo) a poměrné zastoupení dívek a chlapců:

počty zastoupení volajících chlapců a dívek

rok	chlapci	dívky	neurčeno
2002	54,7 %	40,6 %	4,7 %
2003	44,7 %	49,4 %	5,9 %
do 9/2004	39,4 %	60,6 %	0,0 %
celkem	46,0 %	50,0 %	4,0 %

LINKA VZKAZ DOMŮ

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí volá dívka, že se bojí jít domů kvůli vysvědčení. Rodiče jí ráno řekli, že když přinese trojku, ať se připraví na nářez. Prý ji nikdy nebili, ale také jí nevyhrožovali, tak z nich teď má strach. Jednu trojku skutečně má. Snažila se rodičům už několikrát vysvětlit, že je pro ni fyzika moc těžká, ale nechápali ji. Teď se bojí jít domů. Pracovnice Linky bezpečí jí navrhuje domluvit se s rodiči prostřednictvím Linky vzkaz domů (dále LVD). Vysvětluje jí, jaké možnosti jí tato linka nabízí. Dívka to přijímá a volá tam. Domlouvá se, že nechá rodičům vzkaz a za chvíli si zavolá znovu, jak to dopadlo. LVD rodičům vzkaz předala. Těm bylo líto, že dceru tak vystrašili, prý to tak nemysleli. Neuvědomili si, jaké to může mít důsledky. Řekli, že jí zavolají, aby se nebála jít domů. V případě, že by ona sama LVD znovu kontaktovala, požádali o vyřízení stejného vzkazu...

Linka vzkaz domů (dále LVD) zahájila svou činnost 1. 9. 2003. Nabízí pomoc dětem a mladým lidem na útěku z domova, z ústavního zařízení nebo dětem vyhozeným z domova. LVD je dostupná bezplatně, avšak pouze z pevné linky. Tato služba má celostátní působnost a je využívána dětmi a dospívajícími, ale i dospělými z řad rodičů z celé ČR. Úkolem Linky vzkaz domů je předávání vzkazů rodičům či jiným blízkým osobám dítěte na útěku, které se sice nechce vrátit zpět, ale přesto by rádo nechalo svým blízkým zprávu o tom, že je naživu a zdrávo.

Dále je zde pro děti, které by se vrátit domů chtěly, ale nemají odvahu rodičům zavolat, protože se obávají jejich reakce. Těm jsou konzultanti na Lince vzkaz domů připraveni pomoci nalézt cestu zpátky.

Pokud se dítě za žádnou cenu vrátit domů nechce, ale přesto si přeje svou tíživou situaci řešit, mohou mu pracovníci LVD zprostředkovat umístění v azylovém domě, v krizovém centru nebo obdobném zařízení, kde prozatímně najde střechu nad hlavou.

Na Linku vzkaz domů se mohou obrátit i rodiče a příbuzní dětí, které utekly z domova. Mohou jim zde zanechat vzkaz – např. že se mohou vrátit domů, že se nemusí bát.

V případě útěku dítěte z ústavního zařízení se na LVD může obrátit zástupce této instituce. Volat může se vzkazem pro klienta, nebo může zanechat informace o klientovi, popřípadě instrukce pro práci s ním.

Cílem LVD je co nejefektivněji pomoci dětem a mladým lidem, které situace v rodině, ve škole nebo v ústavním zařízení donutí k útěku. Tímto kontaktem lze eliminovat vysokou pravděpodobnost toho, že se tyto děti stanou pachatelí nebo oběťmi trestné činnosti. Dalším cílem je zmapovat a poté preventivně působit v rámci fenoménu dětí na útěku, dětí pohřešovaných.

Za roční období svého fungování (tj. září 2003–září 2004) zaznamenala LVD a realizovala vzkazy týkající se těchto témat:

situace klienta	počet	
útěk z domova	396	
útěk z ústavního zařízení	56	
vyhození z domova	53	
chce odejít / utéct	111	
bojí se vrátit domů	115	
<hr/>		
rozbor situace útěku dle důvodu	počet	%
CSA (komerční zneužívání)	11	2,43
dlouhodobé problémy v rod. vztazích	176	38,94
drogy/alkohol	13	2,88
fyzické násilí	66	14,60
hádky/konflikt v rodině	68	15,04
homosexuální orientace	1	0,22
jiné	28	6,19
neurčeno	43	9,51
problémy ve škole	34	7,52
psychické problémy	4	0,88
šikana v dětském domově	1	0,22
šikana ve škole	2	0,44
těhotenství	2	0,44
úmrť v rodině	1	0,22
zanedbávání	2	0,44
celkem	452	

Linka vzkaz domů disponuje vlastní celostátní databází státních i nestátních organizací, institucí a zařízení nabízejících pomoc dětem a mladým lidem v ohrožení, které jsou začleněny v systému ochrany práv dětí a mládeže. Může tedy zprostředkovat odbornou pomoc volajícím prostřednictvím konkrétního odkazu na kompetentní zařízení či instituci. Kromě těchto forem pomoci nabízí zprostředkování formou intervence směrem ke kompetentním orgánům, zejména v případech ohrožení psychického a tělesného zdraví a života dítěte. Navíc LVD velmi úzce spolupracuje s Policií ČR, takže může být nápomocna při pátrání po pohřešovaných dětech.

ze statistik Policie ČR za období 1992–2003:

pohřešované osoby	do 18 let	do 15 let	15–18 let
vyhlášeno pátrání	36 784	11 374	25 410
vypátráno	36 640	11 322	25 318
nevypátráno	144	25	92

osoby na útěku ze školských zařízení pro výkon ústavní výchovy:

vyhlášeno pátrání	26 453
vypátráno	25 911
nevypátráno	52 364

zdroj: policie ČR (stav ke dni 31. 12. 2003, www.vzkazdomu.cz)

POHŘEŠOVANÉ DĚTI

25. května 1979 zmizel v New Yorku šestiletý Etan Patz a nebyl již nikdy spatřen. V následujících letech začaly různé organizace připomínat toto datum v souvislosti se zmizelými dětmi, ale teprve v roce 1983 označil prezident Spojených Států 25. květen za Den pohřešovaných dětí. Jako mezinárodní den se začal připomínat od roku 1986. V Evropě byl zaveden v roce 2002 na základě iniciativy Child Focus – Centra pro děti pohřešované a sexuálně zneužívané (le Centre Européen pou les Enfants Disparus et Sexuellement Exploités).⁴¹

Smyslem Mezinárodního dne pohřešovaných dětí je upozornit veřejnost na fenomén pohřešovaného dítěte a vyjádřit poselství naděje a solidarity rodičům, kteří nemají o svých dětech žádné zprávy a nevědí, co se s nimi stalo. Zároveň chce poukázat na nutnost preventivní strategie, na níž by měly spolupracovat orgány pověřené výchovou a sociální politikou se soudy a policií. Evropská federace pohřešovaných a komerčně zneužívaných dětí (European Federation for Missing and Sexually Exploited Children) si klade za cíl, aby byl tento den připomínán ve všech členských zemích, mezi než patří i Česká republika. Symbolem Mezinárodního dne pohřešovaných dětí je kvítek modré pomněnky.

Pohřešované děti kromě řídkých výjimek nemizí ze své vlastní vůle. Pokud dítě uteče z domova anebo z instituce, kde je umístěno, bývá jeho motivační pocit, že se mu tam

41 Publikace Child Focus, Belgie 2003.

ublíží. V ostatních případech bývá za zmizením dítěte nejčastěji rozvedený rodič. Dále se může jednat o únos dítěte neznámou osobou, která má špatné úmysly.

Světové statistiky týkající se pohřešovaných dětí nejsou centralizované, neboť každá země má pro tyto děti poněkud rozdílnou definici, a proto je obtížné získat relevantní data. Použijeme-li národní statistiky, pak v USA se počet ročně pohřešovaných dětí pohybuje kolem 800 000 až 1 300 000, v kanadském registru evidují každý rok kolem 60 000 zmizelých dětí, ve Francii přibližně 35 000. Statistiky z Belgie v roce 2001 uvádějí, že Child Focus registroval celkem 2 426 pohřešovaných dětí. 45 % z nich byly děti na útěku, ve čtvrtině případů se jednalo o děti unesené jedním z rodičů do zahraničí. Další čtvrtina zahrnovala malé děti, které přijely do země bez rodičů (migranti).⁴²

V České republice hlásí blízcí nebo známí každým rokem zmizení tisíců lidí, mezi nimiž převažují děti. V roce 2000 bylo vyhlášeno pátrání po 5 253 osobách mladších 18 let, z toho 4 870 bylo v průběhu roku odvoláno, takže pohřešováno zůstalo 383 dětí a mladistvých. Za rok 2001 bylo vyhlášeno 6 270 pátrání, z nichž 5093 bylo postupně odvoláno a počet pohřešovaných mladších 18 let se vyšplhal na 1 177. Rok 2002 byl z hlediska pohřešovaných dětí a mladistvých příznivější: z 3 955 vyhlášených pátrání bylo 3 510 odvoláno, takže pohřešovaných bylo koncem roku 445. Do poloviny května 2003 bylo vyhlášeno 712 pátrání, z nichž 632 bylo časem odvoláno, takže počet pohřešovaných dětí a mladistvých představovat k tomuto datu 80 osob.

Z výše uvedených statistik Policie České republiky vyplývá, že většina z pohřešovaných, které policie hledá, se najde živá a zdravá. Bohužel však existují i tragické příběhy, a proto by se fenoménu pohřešovaných dětí mělo věnovat více pozornosti.⁴³

Pracovníci z Child Focusu se domnívají, že ochrana dětí spočívá v radách, které mají děti od nejtělejšího věku dostávat od svých rodičů. Měly by například vědět, že nemají nikomu dávat celé své jméno, jména rodičů, adresu a telefonní číslo. Že by měly žádat o dovolení, když chtějí někam jít, upřesnit, kam jdou, kdy a s kým, a kdy se vrátí. Dále by rodiče měli dětem dát základní poučení o chování na veřejnosti a na cestách, například nevzdalovat se od rodičů či dospělých, kteří ho doprovázejí. Rodičovská zkušenost praví: když se dítě ztratí, má zůstat na veřejném místě a čekat, až ho rodiče vyhledají, případně se obrátit na ochranku, policii, recepci hotelu, a neváhat požádat o pomoc.

Dále v Child Focusu upozorňují na bezpečnost dětí při práci s internetem. Bohužel se stává, že se někdy dostanou na stránky, které zdánlivě nejsou určené pro ně a mohou být zdrojem nebezpečí – například stránky pedofilů. Pedofilové využívají skupinové diskuze (chatrooms) k tomu, aby získali své budoucí oběti. Je proto nutné informovat jak děti, tak i dospělé o nebezpečí tohoto rizika (www.clicgsafe.be).

V souvislosti s problematikou pohřešovaných dětí se diskutuje o implementaci čipu (v doslovném překladu „blechy“) dětem. S tím však pracovníci Child Focusu nesouhlasí. Svě stanovisko zdůvodňují tím, že případů, kdy je dítě uneseno kriminálním živlem, je minimum – většinou se dítě najde v okruhu rodiny, příbuzných či známých. Pokud by kriminální živel věděl, že dítě je chráněno čipem, nezastaví ho to – buď unese jiné dítě,

42 Publikace Child Focus, Belgie 2003

43 Tisková zpráva Nadace naše dítě ze dne 21. 5. 2003.

nebo neutralizuje funkci čipu či, v horším případě, čip odstraní. Čip by především omezoval svobodu dětí.⁴⁴ Otázka ochrany dětí zůstává tedy nedořešena, ale hlavní důraz je kladen zejména na svědomitou výchovu rodičů.

ZÁVĚR

Situace dítěte bez střechy nad hlavou znamená pro dítě velkou zátěž. Taková situace je velmi složitá a skýtá řadu nebezpečí. Rovněž pro blízké okolí dítěte bývá obtížné se s jeho útekem vyrovnat a nalézt optimální postup řešení. Statistiky dokazují, že tato problematika není zdaleka jen okrajová, a potvrzují potřebnost Linky bezpečí i Linky vzkaz domů. Jejich služba dává dětem možnost tíživou situaci řešit a především nezůstat s problémem osamocené. Bez součinnosti s dalšími institucemi by však pomoc linek nebyla dostačující; proto je nutná spolupráce jak státních, tak i nestátních organizací, neboť je to v zájmu těch, kteří to nejvíce potřebují – dětí.

LITERATURA

- 1 DUNOVSKÝ, Jiří – DYTRYCH, Zdeněk – MATĚJČEK, Zdeněk a kolektiv. **Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě**. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1995. s. 248. ISBN 80-7169-192-5
- 2 KASTOVÁ, Verena. **Krize a tvořivý přístup k ní**. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. s. 168. ISBN 80-7178-365-X
- 3 MATĚJČEK, Zdeněk. **Praxe dětského psychologického poradenství**. 1. vyd. Praha: SPN, 1991. s. 336. ISBN 80-04-24526-9
- 4 MATOUŠEK, Oldřich. **Rodina jako instituce a vztahová síť**. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. s. 124. ISBN 80-901424-7-8
- 5 MATOUŠEK, Oldřich. **Ústavní péče**. 1. vyd. Praha: SLON, 1995. s. 138. ISBN 80-85850-08-7
- 6 MUFSONOVÁ, Susan, KRANZOVÁ, Rachel. **O týrání a zneužívání**. 1. vyd. Praha: NLN, 1996. s. 131. ISBN 80-7106-194-8
- 7 PÖTHE, Petr. **Dítě v ohrožení**. 1. vyd. Praha: G plus G, 1996. s. 143. ISBN-80-901896-5-2
- 8 **Publikace Child Focus**, Belgie 2003
- 9 RYANOVÁ, A. Elizabeth. **O rodičích**. 1. vyd. Praha: LNL 1996. s. 168. ISBN 80-7106-171-9
- 10 **Statistiky Linky bezpečí za období 1994–2004**.
- 11 **Statistiky Linky vzkaz domů za období 2003–2004**.
- 12 **Tisková zpráva Nadace naše dítě** ze dne 21. 5. 2003.
- 13 VODÁČKOVÁ, Daniela a kol. **Krizová intervence**. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 544. ISBN 80-7178-696-9
- 14 **Všeobecná encyklopedie**. 7. díl. 1. vyd. Praha: Diderot, 1999. s. 428. ISBN 80-902555-2-3 (soubor), ISBN 80-902555-9-0 (7. svazek)
- 15 www.vzkazdomu.cz
- 16 www.linkabezpeci.cz

44 Publikace Child Focus, Belgie 2003.

co Sdružení Linka bezpečí nabízí?

...Linka bezpečí (podobně jako jiné pomáhající instituce) se ve své funkci „přesahuje“. Tím že pomáhá jedněm, pomáhá i druhým – tj. celé společnosti. Vzdělává ji, vychovává a činí citlivější vůči všemu zlému, co se děti neblaze dotýká. A za to si zaslouží dvojnásobné poděkování!... Prof. PhDr. Zdeněk Matějček

● LINKA BEZPEČÍ 800 155 555

Telefonická krizová intervence určená pro děti a mládež do 18 let (studenti do 26 let). Dostupnost z celé ČR z pevné i mobilní sítě – zdarma; nepřetržitý provoz po celý rok.

- na Linku bezpečí se může obrátit každé dítě se svým trápením, obtížnou situací
- v případě nutnosti Linka bezpečí zprostředkuje volajícím dětem odborný kontakt a v závažných případech Linka provádí se souhlasem dítěte intervenci

● LINKA VZKAZ DOMŮ 800 111 113

Telefonická linka určená pro děti a mládež, které situace v rodině, ve škole nebo v ústavním zařízení donutí k útěku nebo těm, kteří o tomto kroku zatím jen uvažují. Dostupnost z celé ČR pouze z pevné sítě – zdarma; denně od 8 do 22 hod po celý rok.

- úkolem Linky vzkaz domů je předávání vzkazů rodičům dítěte na útěku, které se nechce vrátit zpět, ale chce nechat zprávu o sobě, že je naživu a zdrávo
- Linka může pomoci zprostředkovat i umístění v azylovém domě nebo krizovém centru, kde by dítě na útěku našlo prozatímní střechu nad hlavou
- na Linku se mohou obrátit i rodiče a příbuzní dětí, které utekly z domova, a mohou jim zanechat vzkaz, př. že se mohou bez obav vrátit zpět domů

● INTERNETOVÁ LINKA BEZPEČÍ IL@LINKABEZPECI.CZ

Internetová linka je určena pro všechny děti, kterým je bližší komunikace prostřednictvím internetu než telefonu

Linka je dostupná jak pro české děti v zahraničí tak i pro děti se sluchovým handicapem nebo vadou řeči

● RODIČOVSKÁ LINKA 283 852 222

Rodičovská linka je určena dospělým, kteří se chtějí poradit s výchovou svých dětí.

Linka je k dispozici v pondělí od 13 do 16 hodin a ve středu od 16 do 19 hodin.

Mimořádné provozní hodiny ve dny vysvědčení.

Sdužení Linka bezpečí bylo založeno 13. 4. 1994 s cílem pomáhat dětem a mládeži nejen v jejich obtížných životních situacích, ale i při jejich každodenních starostech a problémech.

www.linkabezpeci.cz

**Tento sborník vznikl s laskavou podporou
Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.**

děti a jejich problémy

sborník studií

vydalo: Sdružení Linka Bezpečí © 2006

(www.linkabezpeci.cz)

Ústavní 91/95, Praha 8

grafická úprava: Studio Marvil

tisk: JPM tisk, spol. s. r. o., Na Popelce 19/1187, Praha 5 Praha 2005

Praha 2005

ISBN 80-239-4482-7